

מסורת ישראל

ניטל

מנהגים ומסורות

תוכן עניינים

תולדות חג המולד הנוצרי.....ג

ג.....משמעות השם "ניטל"

ד.....כינויים נוספים לליל ניטל

ד.....קביעות זמן יום אידם

.....משא ומתן עם הנוצרים ושילוח דורונות

.....שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

ו.....אמירת עלינו בקול רם

ו.....למנהג ההמנעות מלימוד התורה

ו.....טעמי המנהג

ו.....מפני פיקוח נפש

ח.....שלא יעמוד לו זכות תורתו

ח.....משום אבילות

ט.....כדי שיוכלו לקבוע עתים מחצות הלילה

ט.....הנהיגו לשחק בו כדי שלא ישתתפו בחגאות

ט.....שלא ינקו הקליפות

י.....שלא לעורר קטרוג על הלומדים שלא לשמה

י.....שלא להפסיק מן הדבקות

י....."מערב עד בוקר תשבתו שבתכם"

י.....משחק הקלפים בליל ניטל

י.....מנהגים נוספים בליל ניטל

י.....ליצנותא דעבודה זרה

י.....מריחת שום על הלחמים

י.....קריאת "מגילת ניטל"

י.....טבילה בליל ניטל

י"א.....ניטל שחל בשבת

י"א.....מנהגי גדולי הדורות בליל ניטל

י"א.....ה"מהרש"א"

י"א.....הגאון ר' טבלי שייאר

י"א.....ה"צמח צדיק" מויד'ניץ

י"א.....הרה"ק ר' שמעון מיערוסלב

י"א.....הגה"ק ר' שלום מקאמינקא

י"א.....הגאון ר' הלל מקולומאי

י"א.....הגאון ר' יוסף ענגיל

י"ב.....הרה"ק ר' אברהם אלימלך מקארליץ

י"ב.....הרה"ק ר' חנה מקאלשיץ

י"ב.....ה"ערוגת הבושם"

י"ב.....ה"קן לדוד"

י"ב.....הגאון מטשעבין

י"ג.....תולדות הנוצרי

טו.....מגילת ניטל-למקורה וטעויותיה

מנהגי ישראל בניטל

תולדות חג המולד הנוצרי

חג המולד הנוצרי הינו במקור חג רומאי קדום שהי' נקרא בשם "סטרונילה" שהי' נקרא כן ע"ש כוכב שבתי המכונה בלטינית "סאטורן"¹ שע"פ אמונתם התפלה ממנוה על החקלאות, חג זה קרוי בלשון חז"ל "סטרוניא", חג זה הי' נחוג במשך שמונת ימים משמונה ימים קודם תקופת טבת עד יום התקופה, והיינו מהיום ה-17 לדצמבר עד היום ה-24 לדצמבר, החג הסתיימה בשעת התקופה שחלה בליל ה-25 בדצמבר. לאחר שמונה ימים, ביום ה-1 בינואר, נחגג חג נוסף בשם "קלנדס", הוא "קלנדא בלשון חז"ל. וכך אמרו חז"ל בגמ' עב"ז ח' ע"א: "אמר רב חנן בר רבא קלנדא ח' ימים אחר תקופה סטרוניא ח' ימים לפני תקופה וסימנך (תהילים קלט-ה) אחר וקדם צרתני וגו' ". ע"פ המסורת היהודית, נקבעו חגים אלו ע"י אדם הראשון, כמבואר בגמ' ע"ז דף ח' ע"א: "ת"ר לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים עמד וישב ח' ימים בתענית [ובתפלה] כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא, הלך ועשה שמונה ימים טובים. לשנה האחרת עשאן לאלו ולאלו ימים טובים. הוא קבעם לשם שמים, והם קבעום לשם עבודת כוכבים".

כשקיבלו עליהם הרומאים את האמונה הנוצרית לא הניחו הם את חגיגה הקודמים, והמשיכו לחגוג כמקדם את חגותיהם וימי אידיהם. ורק במקום לעלות בימים אלו ולחגוג בבתי האלילים למיניהם החלו לפקוד בימים אלו את תפלותיהם וכנסיותיהם, ולחוג שם את חגותיהם הקדמונים.

בימי הביניים כאשר התפוררה אימפריית רומא האדירה, ובמקומה צצו וקמו נסיכים ומושלים מקומיים ברחבי אירופה כולה, היו כל העם תחת חסות הכנסייה הנוצרית ששלט בכיפה בכל מערכות החיים, הם שלטו הן בחיי המעשה בעם והן בעיצוב מחשבת העם, שקיבלו את כל דבריהם כנאמנות בלא עוררין. במשך השנים² תיקנה הכנסייה לחגוג בכל חג על סמלים מיוחדים המסמלים את האמונה הנוצרית, וחג תקופת טבת נבחר לסמל את לידת הנוצרי שלדעתם הכוזבת היתה פלאית ומיוחדת. וכך נקראה החג בשם "נאטאליס", שפירושו "מולד" בלטינית, ויום התקופה נקרא Dias Natalis, שפירושו יום המולד. (בימי הביניים הי' נקרא יום זה ברומי Domini Natali, שפירושו יום לידתו). תקנה זו התקבלה ע"י הכנסייה, וכך הונהג בחיי המעשה ע"י העם הנאמנים.

האיכרים הפתאים המאמינים לכל דבר, כבר קבעו את התאריכים האלו כחגים שבמועדם התקיימו כל הסיפורים שהלעיטום כהני הדת, ובבערותם לא ידעו שלא התקיימה כל מסורת קדומה על התרחשות האירועים המסעירים ששמעם סופרו להם בהרחבה בכל יום דפגרו ביה. וכך השתרשה הטעות בידם, ואף בקרב רבים מעמנו, שכאילו מסורת קדומה היא ביד הנוצרים על יום מולד משיחם-השקרי.

משמעות השם "ניטל"

כאמור, נקרא החג ע"י ראשי הכנסייה בשם "נאטאליס" או "נאטאל", שפירושו מולד בלטינית, וכך נקראה החג הן בפי גויי הארצות והן בפי היהודים, כך אנו מוצאים בפי רבותינו הראשונים המזכירים את חג הגויים בשם "ניטל" או "ניתל" גבי פסקיהם בנוגע למשא ומתן בימים אלו עם שכניהם כפי שיובא להלן. עם הזמן, כאשר נשכחה השפה הלטינית מקרב העם, נשתנה שם החג ע"י הגויים והם החלו לקרוא ליום אידם בשם "כריסטמס" (Christmas), כריסט פירושו משוח בלטינית, וכך קראו למשיח-שקרם³. ואילו השם העתיק ניטל נשאר להם בירושה מאבותיהם וכן הי' נקרא היום בפי היהודים, במהלך הדורות כאשר שמעו כן היהודים מאבותיהם לא ידעו מה פירושו, עד שחוקרי המנהגים בדורנו דימו לומר שאין זה השם הנוצרי לחג, רק הוא הכינוי היהודי לחג הנוצרי, ואי לכך הכניסו בפירוש תיבה זו פירושים משלהם, ולכן מצינו משמעויות שונות ופירושים שונים שהוכנסו במשך הדורות על ביאור שם "ניטל".

היו שביארו ששם החג הוא "ניתל" בתי"ו כפי שאנו מוצאים כן בכמה מספרי הראשונים, ופירושו, החג שעושים בשביל לידת התלוי- שנתלה על העץ⁴. ומאידך היו שאמרו שהמילה הנכונה היא "ניטל" בטי"ת, וכפי שמצאנו בראשונים אחרים, וכוונת הפירוש היא שאז ניטל מן העולם⁵, או שקראוהו כן בטי"ת שלא יבינו הגויים שאנו לועגים עליהם וקוראים למושיעם "תלוי"⁶, ויש שציינו אכן שפירוש נאטאל בלאטינית הינו מולד, ומכאן השם ניטל

¹ עיין בשו"ת חוות יאיר סי' א' ד"ה ומה שכתב בחתימתו (עמ' יד במהדורת מכון "עקד ספרים"), "...ואין מונע מלהזכיר שם 'סטרוני' הוא שבתי...".

² בלוח דבר בעתו כתב שתקנה זאת נתקנה בשנת ד"א צ"ו (בימי האמוראים, סוף ימי רבא) ע"י הבישוף מרומא יוליוס הראשון. יש לברר מקורו.

ההיסטוריונים אינם בטוחים מתי החלו הנוצרים לציין את לידת ישו. מלומדים אחדים מייחסים את ציון החג ב-25 בספטמבר למאה הרביעית לספירה ולרצונו של הקיסר קונסטנטינוס אשר הוטבל לנצרות על ערש דווי ליצור חג שיאחד מסורות נוצריות ופגאניות. מקורות רומאים מדברים על ציון החג בשנת 350 (ד"א ק"), ומקור מקונסטנטינופול משנת 379 (ד"א קל"ט) מספר כי גרגוריוס מנזיאנוס, בישוף קונסטנטינופול, ציין את החג בשנה זו.

יש המציינים שקונסטנטינוס קיסר רומי שקיבל על עצמו את הדת הנוצרית כדת אימפריית רומי, קיבל על עצמו מקורם את דת כהני "אמגושי" הפרסי, שסגדו לשמש, והם חגגו ביום התקופה, ה-25 בדצמבר, את "יום מולד השמש" כביכול, כיון שמיום זה מתחיל היום להתארך, (כאמור, מסורת חגיגת יום זה היתה ביד כל האומות, צאצאי אדם הראשון), ועל זה לא נחלקו כל החוקרים כלל, שהרבה מסורות ועניינים נוצריים מקורם ממסורות קדומות שהיו באימפריה הרומאית, ואולי זהו מקורו של האמור שמשיח-שקרם נולד ביום זה, כי לאחר שקיבלו עליהם את הדת הנוצרית, הפכו את כל האלילים לאותו האיש, וכן יום מולד השמש, שהיה אלילם, הפכה ליום מולד מושיעם.

³ בארצות הסלבויות הי' נקרא החג בשם "קרציון" (כגון: ברומנית-Crăciun), והיהודים כינו את החג בלעג "קראצמעך".

⁴ כן שיער הרב יוסף ליברמן במאמרו על ניטל בקובץ מוריה, וז": "וכפי הנראה מזה (מדברי הדרחו"ש שכתב שבליל ניטל נולד אותו האיש) נקראת הלילה "ניתל" ע"ש שהנוצרי שנתלה נולד בכ"ה בדצמבר. או ניטל ע"ש שניטל מן העולם".

⁵ כן משמע מדברי ה"בני יששכר" בספרו "רגל ישרה" שכתב שם "בליל נטילתו ועקירתו מן העולם", אך הקשו על דבריו דלכאורה בגמ' סנהדרין דף מ"ג ע"ב איתא דתלאוהו בערב פסח (כן הקשה הרב יוסף ליברמן במאמרו הנ"ל).

⁶ כן שיער הרב אלעזר בריזל, מהדיר ספר האגודה בהערה על דבריו במס' ע"ז דף ב' ע"א "וגם אין לאסור אלא אותם חגות דבשבילי כגון קצת וניתל". וכה העיר: "ובכת"י: וגם אין לאסור אלא אותם חגות דבשביל התלוי כגון קצת וניתל".

אמר הכותב: מכאן אנו יכולין לדעת בכלל שם חג שלהם שאנו קוראים אותו בשם "ניטל" וזמנו הוא בזמן תקופת טבת, ושמעתי בשם הבעש"ט שאותו לילה צריך פרישות. רבים חקרו לדעת למה אנו קוראים אותו "ניטל", והנה מדברי רבינו מובן העניין כי תמיד כשמזכיר אותו האיש ימח שמו מזכירו בשם "התלוי", כנראה כיון שכתוב שם רשעים ירקב לא רצו להזכירו בשמו, וכידוע שהיה חייב מיתת ביי"ד כי הוא הי' מסית ומדיח, ולכל חייבי ביי"ד הי' מיוחד מקום תלי' כמו שכתוב "ותלית אותו

העברי⁷, והיו ששיערו, שאכן שורש המילה היא ניטל בטי"ת ופירושו מולד, אך היהודים כינוהו בלעג "ניתל" על שם שתלאוהו⁸. השערה זו מתבססת מדברי החו"י שהתאונן בפירושו "מקור חיים" על המדפיסים שהדפיסו את פי' הרא"ש.....

ואף רמזים שונים הועמסו במילה זו על דרך הנוטריקון, כך מצינו מי שאמר שהוא ר"ת "יודען ט'ארן נ"ישט ל'ערנען" (ליהודים אסור ללמוד), והיו שפתחו כך "נ'ולד י'ש"ו ט' ל'טבת".

כינויים נוספים לליל ניטל

כינויים נוספים אנו מוצאים בין יהודי אשכנז על ליל ניטל, היו מקומות שקראו לליל זה "די בלינדע נאכט" (הלילה העיוור), אולי בגלל שישבו בו בחושך ולא כמו איש תחתיו מפני פחד החוגגים הנוצרים, ואולי מלשון סג-נהור. כמו"כ מצינו שיהודי פרנקפורט קראוהו "וויין נאכט"⁹.

קביעות זמן יום אידם

בקהילות ישראל נהוג כיום לנהוג במנהגי ניטל במשך שני תאריכים, ב-25 בדצמבר וב-6 בינואר (מאז שנת תר"ס. לפני שנה זו נהגו במנהגי ניטל ביום 5 בינואר). מנהגים אלו תלויים בארץ מוצא בני הקהילות. יוצאי קהילות הארצות הסלבויות שומרים את מנהגי ניטל ב-5-6 בינואר. ואילו יוצאי קהילות האירופאיות המערביות שומרים את המנהגים ביום ה-25 בדצמבר. למעט יוצאי פולין ומערב גאליציה החלוקים במנהגים. יש השומרים רק את הניטל הסלבי, ויש השומרים את שני הימים.

סיבת חילוק זה תלוי בהנהגת הלוח הנוצרי במדינות אלו. והיות ובביאור חשבון זה נשתבשו ספרים רבים המביאים את מנהגי ניטל, ננסה להביאם ולהבהירם בקצרה.

הלוח הנוצרי הנהוג כיום הינו למעשה הלוח הרומאי הקדום שנחתם ע"י הקיסר הגדול יוליוס קיסר, שהיה גם תוכן גדול וחישוב את החשבונות האסטרונומיים המדויקים כדי ליצור את לוח השנה ע"פ מחזור השמש, ולכן מכונה לוח זה גם 'הלוח היוליאני'. לוח זה בנוי על העקרון העתיק, ששנת חמה הינה 365 ימים ו-6 שעות, המחולקת ל-4 תקופות בנות 91 ימים ו-7½ שעות כל אחת¹⁰. ולכן בנה לוח שנה בת 365 ימים, היות ולא רצה שהשנה הבאה תחל באמצע היום. וכל שנה רביעית תתעבר ותהיה בת 366 ימים וכך יושלם פער השעות, מאחר ובכל ארבע שנים משתיירים 24 שעות העולים בדיוק ליום שלם.

את השנה חילק ל-12 יחידות, כנראה בהשפעת הלוחות הירחיות. היות ובשנת חמה אחת מקיפה הירח את כדור הארץ כ-12 פעמים. וכל חלק קיבל שם. ראש השנה נקבע ל-1 במרס, הקרויה כך על שם הכוכב מרס הלוא הוא כוכב הלכת צדק, שלדעתם היתה ממונה על המלחמות ועל השלום. אחר כך באה היחידה אפריל, שפירושו בלטינית 'פריחה', והכונה כמובן לחודש האביב. ואחר כך באים היחידות (שמכונים בטעות 'חדשים' הגם שאין הלבנה מתחדשת בהם) מאי ויוני הקרויים על שם שני השחקנים הרומאים מאיה ויוניוס. ואחר כך היחידות יולי ואוגוסט על שם שני הקיסרים הרומאים הנודעים יוליוס ואוגוסטוס. ואחר כך היחידות ספטמבר, אוקטובר, נובמבר ודצמבר שפירושה בלטינית השביעי, השמיני, התשיעי והעשירי. כנראה שהרומאים לא מצאו ליחידות אלו שמות ועל כן השאירו להם את שמות מספרם הסידורי. ולסיום באים היחידות ינואר ופברואר. חלק מיחידות אלו הם בנות 31 ימים (מרס, מאי, יולי, אוגוסט, אוקטובר, דצמבר וינואר), וחלקם בנות 30 ימים (אפריל, יוני, ספטמבר ונובמבר) העולים יחד ל-337 ימים, כך שנשארו לפברואר 28 ימים בלבד כדי להשלים את 365 ימות שנת החמה, ולכן נקבע ליחידה זו 28 ימים בלבד, ובכל שנה רביעית היא בת 29 ימים.

לוח שנה זו הוחל בשנת ג' תשט"ז (45 לפני הספירה הכללית) מיד לאחר מותו של יוליוס קיסר, ועל פי לוח זה חושבו שנות הקיסרים הרומאיים.

בשנת שמ"ב (1582 לספה"כ) גילו האסטרונומים במצפה האסטרונומי של הוותיקן כי ישנו תוספת של 10 ימים בין התאריך היוליאני לתקופה האמיתית. דהיינו שיום ההשתוות האביבית (היום בו שעות היום והלילה שווים- דהיינו תקופת ניסן) שצריכה לחול ביום 21 במרץ תחול ביום 11 במרץ, דהיינו 10 ימים לפני התאריך היוליאני.

לפתרון הבעיה מינה האפיפיור גרגוריוס ה-13 ועדה של חכמי דת מלומדים ואסטרונומים שיחקרו את פשר הטעות, ויחפשו אפשרות לתקנו. לאחר חישובים רבים נודע להם ששנת החמה אינה 365 ימים ו-6 שעות, אלא מעט פחות, דהיינו 365 ימים, 5 שעות, 55 דקות, 25 שניות ו-25/57 חלקי שניה¹¹.

על עץ" ולכן כינה לשמו הטמא בשם "התלוי", וכן חג זה קראו אותו "חג הניתול" שנעשה לשם אותו האיש הטמא ומטומא ימח שמו וזכרו. וכשהיינו בגלות בודאי בשביל פחד הגויים כתבו שם זה בצורה "ניטול" כדי שהגויים לא יבינו.

⁷ כן כתב הרב טוביה פריינד בספרו "מועדים לשמחה" וציין כמ"מ לס' הנצחון לרי"ט מילהיון על הפסוק "נעשה אדם" שם כתב שפירוש המילה "ניתל" (בתי"ו) הוא יום לידתו בלטינית, אך לא מצאתיה שם. כמו"כ ציין לתשובות וביאורים סי' קמ"ו שכתב ששורש המילה "נאטאל" בלטינית היא הולדת, וציין "ראה ביגדיל תורה תשמ"א, סי' ק"מ.

⁸ כן שיער אשר וסרטייל בספרו "ילקוט מנהגים", (י-ם, תש"מ) "יש שכתב את המילה "ניטל" (בטי"ת) ומייחס את המילה לשורש לאטיני שמוכנו הולדת, אך מתקבל על הדעת יותר שבחרו שם גנאי לציון המאורע".

⁹ כן מצינו שכיהו בעל "יוסף אומץ" בפרק "לוחות של האנים נימולים", והוא על פי שם החג בגרמנית- וויינהאכטען (Weihnachten). אולי כינוהו גם בשם זה משום כפל המשמעויות שבה, שפירושו גם "ליל הבכ"י".

¹⁰ תקופה זו מכונה בימינו 'תקופת שמואל', על שם שמואל המחשב תקופה זו בגמרא (עירובין נו ע"א) "אמר שמואל ... ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה".

¹¹ תקופה זו מכונה בימינו 'תקופת רב אדא', היא הובאה לראשונה ב'ספר העיבור' מרבינו אברהם בר חייא הנשיא שחובר בשנת ד' תתפ"ג, ומשם העתיק הרמב"ם (הל' קדח"ח פ"ד ד"א) "שנת החמה למי שהוא אומר שהיא פחות מרביע מחכמי ישראל. יש מי שאומר שס"ה יום וחמש שעות ותתקצ"ו חלקים ומ"ח רגע".

כך שבכל שנה מצטברים 4 דקות ו-34 שניות ועוד קצת יותר מחצי שניה, וזה גרם להקדמת התקופה במשך הזמן ב-10 ימים שלמים. ולכן הציע האסטרונום כריסטופר קלאוויוס הצעת תיקון קטן בלוח היוליאני.

הצעתו זאת נבעה מהחשבון הבא. אם עד עתה עיברו 100 שנה לכל 400 שנה, דהיינו כל שנה רביעית (ע"פ החשבון הממוצע ששנת החמה יתירה ברביע יום מ-365 הימים המעוגלים), הרי שעל פי החשבון החדש עיברו רק 97 שנה בכל 400 שנה, ובכך יושלם הפער בכל 400 שנה. ולכן הציע אותו תוכן שכל שנת המאה לא תעובר, דהיינו, ששנת 1600, 1700 וכו' לא יעוברו, אך כל שנה 400 יעובר. וכך יצא שבכל מחזור של 400 שנה לא יעוברו 3 שנים, וכך יעוברו רק 97 שנים ותושלם הפער.

האפיפיור אכן קיבל את הצעת התיקון ופירסם ביום 24 בפבר' שנת 1582 הודעה הקורא לכל הנוצרים לאמץ את הלוח החדש. ע"פ ההצעה החדשה יחסירו 10 ימים מחשבון הלוחות כדי להתאים את הלוח עם התקופה הנוכחית, ויתחילו לעבר את השנים כהצעה החדשה.

השינוי התקבל מיד בארצות הקתוליות (בעיקר בארצות דרום אירופה: איטליה, צרפת, ספרד, פורטוגל ועוד), ואכן למחרת יום ה-4 באוקטובר 1582 שחל ביום חמישי י"ח תשרי שמ"ג, הפציע שחר יום ה-15 באוקטובר 1582 השווה ליום השישי י"ט תשרי שמ"ג. ומאז הוחל הלוח החדש הנקרא 'הלוח הגרגוריאני' ע"ש האפיפיור.

בארצות הפרוטסטנטיות (סקנדינביה, צפון גרמניה) התקבל השינוי רק ב-1700 כאשר זה הפעם השניה לא עיברו הקתולים את השנה הרביעית (בשנת 1600 ובשנת 1700) ונוצר פער של שנים-עשר יום בין הלוח היוליאני ללוח הגרגוריאני, ואף הם החסירו 12 יום מלוח השנה.

ברוסיה ובארצות אורתודוקסיות אחרות לא התקבל הלוח החדש והם המשיכו לנהל את סדר יומם ע"פ הלוח היוליאני הישן. רק לאחר המהפכה הבולשביקית בשנת תרע"ח אומץ הלוח הגרגוריאני ברוסיה כדי למחוק את סממני השלטון הישן, וכדי להשתוות עם כל המדינות שמסביבה שמתנהלים עם הלוח הגרגוריאני. אך לוח זה התקבל שם רק לצרכים אזרחיים כמסחר וכדו', וכל פולחני הכנסיה מתנהלים שם על פי הלוח היוליאני הישן.

ועתה נחזור למנהגי ניטל היהודיים:

כאמור לעיל שינוי הארצות הקטוליות, וביניהם פולין, את הלוח שלהם ללוח החדש. ואילו ארץ רוסיה האורתודוקסית לא שינו את הלוח שלהם ללוח החדש. נמצא שכשהפולנים חגגו את חגת ה-25 בדצמבר, היה אז התאריך ברוסיה (בין השנים ת"ס לתק"ס) 15 בדצמבר, ואילו כשהרוסים חגגו את החג ב-25 בדצמבר, כבר היה התאריך בפולין 4 בינואר.

בשנת תקל"ב כבשו הרוסים והאוסטרו-הונגרים את פולין, ובעקבות כיבוש זה מצאו עצמם הרבה עיירות פולניות תחת נתינות רוסית, ובעקבות כך נפתחו הרבה כנסיות אורתודוקסיות בעיירות פולין הקתולית. וכך יצא שברחבי פולין הונהגו שני לוחות שונים. בעיירות מזרח פולין והרבה עיירות גליציה שבהם פעל כנסיה אורתודוקסית היה נהוג הלוח היוליאני, ואילו בעיירות מערב גליציה ובפולין הקונגרסאית היה נהוג הלוח הגרגוריאני. ואף לאחר איחוד פולין והנהגת הלוח הגרגוריאני בכל רחבי המדינה, המשיכו הכנסיות האורתודוקסיות לנהוג על פי הלוח היוליאני הישן, ולכן נחגגו החגאות הנוצריים בימים שונים. הקתולים חגגו ב-25 בדצמבר הגרגוריאני (השווה ל-15 בדצמבר היוליאני - עד שנת תק"ס. ול-14 בדצמבר - עד שנת תר"ס. ול-13 בדצמבר משנת תר"ס עד שנת תת"ס). ואילו האורתודוקסים חגגו שבועיים מאוחר יותר ב-25 בדצמבר היוליאני (השווה ל-4 בינואר הגרגוריאני - עד שנת תק"ס. ול-5 בינואר - עד שנת תר"ס. ול-6 בינואר - משנת תר"ס עד שנת תת"ס). ולכן, בעיירות ובאזורים בהם פעלו הכנסיות הקתוליות, נהגו היהודים לשמור על מנהגי ניטל ביום ה-25 בדצמבר, ואילו בעיירות ובאזורים בהם פעלו כנסיות האורתודוקסיות, נהגו היהודים לשמור על מנהגי ניטל ביום ה-4-6 בינואר. בעיירות מועטות פעלו שני כנסיות, כאשר חלק מגויי העיירה השתייכו לכנסיה האורתודוקסית וחלק מגויי העיירה השתייכו לכנסיה הקתולית, ומפני הסכנה הוכרחו היהודים להסתגר בבתייהם ב' הימים, ולכן הוצרכו לשמור על ב' הימים¹².

¹² יש להעיר כאן הערה חשובה שאי הבנתה גורמת לטעויות מביכות בספרים השונים. כאמור לעיל, הלוח היוליאני הישן מסתמך על 'תקופת שמואל' הקרויה גם כן 'התקופה הממוצעת', ואילו הלוח הגרגוריאני החדש מסתמך על 'תקופת רב אדא' הקרויה גם 'התקופה האמיתית'. הלוחות שלנו עדיין משתמשים בתקופה הממוצעת (כמו זמן מולד הלבנה המתפרסם בלוחות, שהיא רק המולד הממוצע ולא המולד האמיתי), וכן בכל העניינים ההלכתיים הקשורים לזמן התקופה הננו הולכים ע"פ החשבון הממוצע ולא ע"פ החשבון האמיתי, היות והגמרא הביאה את דעת שמואל להלכה, ואילו דעת רב אדא לא הובאה ומשתמשים בו רק לצורך חישובים אסטרונומיים מדויקים. ולכן עם שינוי הלוחות נדרו אף התאריכים של התקופות, זמן שאלת הגשמים בחו"ל וזמן ברכת החמה לתאריכים החדשים, היות והם קשורים בעצם ללוח היוליאני הישן המסתמך על חשבון תקופת שמואל. ולכן, עד שנת שמ"ב שאלו גשמים בחו"ל בתאריך ה-22 בנובמבר שהוא שישים יום אחר תקופת תשרי (של שמואל) החלה ביום ה-24 בספטמבר, וכן הובא בב"י (אור"ח סי' קי"ז) בשם האבודרהם. ואילו משנת שמ"ג שאלו גשמים (בארצות שקיבלו את הלוח הגרגוריאני) ב-2 בדצמבר, היות והחסירו 10 ימים מהלוח הישן. ועם הזמן נדד התאריך ל-3 בדצמבר (בשנת ת"ס), ל-4 בדצמבר (בשנת תק"ס) ל-5 בדצמבר (בשנת תר"ס), ובשנת תת"ס תנדוד ל-6 בדצמבר, אך, עד אז יקוצו וירננו שוכני עפר ונעלה לציון ברינה, ונשאל גשמים באר"י.

גם זמן התקופה המתפרסם בלוחות הוא תקופת שמואל, ולכן מתפרסם תמיד שתקופת טבת הוא ביום ה-6 בינואר, אך, אין זה התקופה האמיתית החלה ב-25 בדצמבר. וא"כ הקתולים חוגגים ביום תקופת רב אדא, ואילו האורתודוקסים חוגגים ביום תקופת שמואל.

פרט זה הוקשה להגרי"י ליברמן בראותו בלוח שהתקופה חלה ביום 6 בינואר, ולא הבין מה הועילו הגרגוריאניים בתקנתם ובתיקונם, ועל כן האריך במאמרו בקובץ מוריה לנסות ולתרוץ את חילוק המנהגים, בזה שכולם קיבלו את הלוח החדש, ורק נחלקו אם גם לשנות את תאריך החג או שהשאירוהו על כנו. וכה כתב: "כל זה לגבי תאריך התקופה. אבל לגבי יום חגם נחלקו הנוצרים ביניהם. כי רובם שהם קטולים, קיבלו את שינוי הלוח גם לגבי יום חגם. וכמו שבשנות קדם חגגו בכ"ה בדצמבר, כשהיתה אז התקופה, כן חוגגים עתה בכ"ה בדצמבר, לפי הלוח החדש, הגם שכבר אינו ביום התקופה [כי התקופה היא מעתה ו' בינואר כנ"ל], וכן חוגגים בכל אמריקה וברוב העולם. — אבל הנוצרים היונים האורתודוקסים (פראוואסלאוון) לא שינו את חגם מהתקופה, ולמרות שתאריך הלוח השתנה, אבל את חגם לא שינו, והשאירוהו ביום התקופה שהיא עתה ו' בינואר, שאז ניתל, וח' ימים חוגגים [כי אומרים שאם יחוגו בכ"ה בדצמבר החדש, ה"ז באמת י"ג ימים לפני התקופה והיה צריך להקרות י"ב בדצמבר הישן]. — ולגבי חגם קלנדא, שהיא ראש שנתם, יתכן והוא אליבא דכולם בא' בינואר. כי בתחילת שנתם חוגגים. ונפק"מ לדינו של התנ"ך הנ"ל, לשלוח להם דורות". ובמחילה מכבוד תורתו הרוממה, לא הרגיש שבטענתו זאת סתר את מה שכתב לעיל שהגרגוריאניים שינו את הלוח מאחר והתקופה חרגה מתאריכה האמיתי. כמו כן לא ידע, שאכן האורתודוקסים חוגגים את יום א' בינואר בתאריך ה-13 בינואר היוליאני, שאז התאריך לדידם הוא ה-1 בינואר.

אמירת עלינו בקול רם

בספר המנהגים לר"א טירנא, בהגהות המנהגים (הנדפס לראשונה בויניציאה שנת שכ"ו) באות י' כתב: "לפי שנאמר (דברים כ"ז ט"ו) גבי ארור וגבי פסל "וענו" שהוא לשון הרמת קול, כדאיתא ברוקח. מזה נראה לי דנהגו כליל ניטל לומר עלינו בקול רם, אף שאין נוהגין כן כל השנה מפני הסכנה".

דהיינו, בכל משך השנה לא נהגו לומר את תפילת 'עלינו' בסיום התפילה בקול רם. היות ויצא קצף השכנים הנוצרים על אמירת תפילה זו בטענה שהיהודים מתכוונים ללעוג למשיחם. ורק כליל ניטל, נהגו לאומרו בקול "כדי להוציא מלבם". כנראה שפעם אחת בשנה, ובפרט כשהגויים היו עסוקים במשתותיהם וחגאותיהם. לא חששו לאומרו בקול רם.

למנהג ההמנעות מלימוד התורה

המנהג הרווח והידוע ביותר מליל ניטל הוא המנהג האשכנזי להמנע מלימוד התורה במשך לילה זה, מנהג זה הינו עתיק יומין, והונהג בקרב כל קהילות יוצאי אשכנז, דהיינו באשכנז, בפולין ואגפיה, ברוסיה וגלילותיה, ובכל מקהלות הונגריה. כיום נשמר מנהג זה רק בקרב הקהילות החסידיות האמונים על שמירת המסורת, ומסירות נפש על כל תג וקוץ ממנהגי ישראל.

מנהג זה לא נזכר כלל בספרי המנהגים האשכנזים הקדמונים, אולי בגלל שיראו לכותבו מפני הפחד מהשכנים הנוצרים, ואולי פשוט בגלל שלא ראו זאת עדיין כ"מנהג", רק נהגו כן מחוסר ברירה, וכדלקמן

טעמי המנהג

מפני פיקוח נפש

למקור מנהג זה כותבים רבים, כל אחד בסגנונו הוא, שהמנהג החל בארצות הנוצריות, שחגגו כליל זה את לידת מושיעם עד לסבאה, והיה פחד גדול לצאת לרחוב העיר כליל זה, מחמת שהגויים השיכורים היו מתנכלים ומכים כל יהודי הנקרה בדרכם, ומחמת כן הסתגרו היהודים בבתיהם ולא יצאו לביהמ"ד ללמוד את קביעותם.

ואכן, המקור הראשון המזכיר מנהג זה הינו בעל החוות יאיר בפירושו "מקור חיים" על שו"ע או"ח, בסי' קנ"ה "לילך מביהכ"נ לבית המדרש" על מה שכתב השו"ע שם סעי' א' "אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירו אף אם הוא סבור להרויח הרבה", והנה שם באותם הסימנים לא נדפס הפי' מקור חיים עצמו, רק "קיצור הלכות" שכתב הגאון החו"י שהיה כעין תוכן עניינים למה שהביא בפירושו עצמו, ושם כתב בזה"ל: "שלא יעבירונו – מנהג הגאון מהר"ל פ, ומנהג ביטול הלימוד כליל חוגה פלוני", דהיינו שבפירושו "מקור חיים" על אתר הביא בעניין שלא להעביר על הקביעות, את מנהג הגאון מהר"ל פ (יש לשער שהכוונה הוא למה שנדפס שם כגירסא ב' (במהדורת ר' א.ד. פינס שליט"א) דאם לא הספיק את קביעותו יהא ייזוף ופורע), וכמו"כ הביא שם אודות המנהג שלא לקבוע עתים כליל ניטל, (ומסתמא כתב נמי שיהא מוזיף ופורע כליל אחר מה שלא היה יכול ללמוד כליל זה מחמת שבטל מקביעותו), וחבל על שלא הגיע לידינו הפי' עצמו, והיינו יכולים לראות מה שכתב בגוף הפירוש.

והנה, הגאון בעל חוות יאיר עצמו, העיד בתשובותיו שבח' ימי החוגא, דהיינו מליל ניטל - ה-25 בדצמבר, עד היום הראשון בינואר, שבתו העם ממשא ומתן ונשארו כלואים בבתיהם, עד שרצה אביו להעביר את "מנהג" השחוק בקארטן מחנוכה, שבמקום זה ישחקו בח' ימים אלו, וז"ל בתשובותיו סימן קכ"ו¹³:

"ונהירנא כד הוינא טליא נמנו ורבו בעלי תקנות ובראשם אדוני אבי הגאון מוהרר"ש זצ"ל לשנות מנהג קדום הנהוג שלא לשחוק כל השנה רק בימי חנוכה, והרע בעיני אדוני אבי החסיד שיהיו ימי נס הקבועים להודות ולהלל מיוחדים לשחוק וקלות, וביקש לאסרם ולקבוע תחתיהם ח' ימי עידם שאין בהם ביטול משא ומתן, שבני אדם נשארים בבתיהם, ולא עלתה בידו כי לא הסכימו לשנות מנהג."

וא"כ מעצמינו נוכל לשער, שמנהג ביטול הלימוד כליל החוגא שהזכיר, כוונתו למנהג הביטול מכח שבני אדם נשארים בבתיהם, ואף לשאת ולתת אינם יוצאים¹⁴.

במקורות נוספים אנו מוצאים שנתנו טעם למנהג זה, מכח הפחד ששרר בין היהודים לצאת מפתח ביתם כליל זה. כן מצינו בספר 'מטעמים'¹⁵ (מערכת אות הנ', ערך ניטל, אות א') שכתב: "טעם למנהג שנמנעים מלימוד כליל שחל תקופת טבת, לפי שבימים הראשונים היו צוררי ישראל אורבים עליהם ומכים אותם

גם הרב-ספרא, הג"ר גבריאל צינער, בספרו נטעי גבריאל על חנוכה (מנהגי ניטל, פרק ב'. עמ' שצה במהדורת תש"ס) שגה בפרט זה, במחילה מכבוד תורתו. בכותבו שהקטולים והאורתודוקסים חוגגים בעצם ביום אחד, דהיינו ביום התקופה המתפרסמת בלוחות. "אלא שהקטולים וקצת מערי אשכנז לא קיבלו עליהם את הלוח החדש ונשארו אצלם הלוח הישן", דהיינו ששניהם חוגגים בעצם ביום התקופה, רק שהתקופה חלה בשני תאריכים שונים, ע"פ הלוח היוליאני חלה התקופה ב-25 בדצמבר, וע"פ הלוח הגרגוריאני חלה התקופה ב-6 בינואר. ורק כיום כאשר כולם קיבלו עליהם את הלוח הגרגוריאני נשאר המנהג הישן על עמדו לשמור על מנהגי ניטל ביום ה-25 בדצמבר, הגם שאינו יום התקופה, ורק שם היום גורם. כנראה שבהיותו יושב בד' אמות של הלכה בלבד לא ראה מעולם את גויי ארצו - ארה"ב - חוגגים בהמוניהם ביום ה-25 בדצמבר כיום.

¹³ עמ' שמ"ט במהדורת "מכון עקד ספרים".

¹⁴ ועל מה שלא הזכיר זולת ליל החוגא ולא שמונת הימים, אולי היה זה תלוי במנהג גויי הארץ, שבמקום מגורי אביו היו הגויים חוגגים בכל שמונת הימים וממילא נסגרו ישראל בבתיהם למשך שמונת הימים, ואילו במקום רבנותו חגגו רק כליל החוגא עצמו. ואולי בשאר הימים הורשו לצאת מבתיהם ולא מהגטו, ולכן יכלו ללכת לביהכנ"ס בימים אלו, ויל"ע בזה.

¹⁵ חיברו הרב יצחק ליפיעץ משעדליץ, י"ל בווארשא בשנת תרמ"ט.

בלילה ההוא אנה¹⁶ שמצאו אותם בחוץ או ברחוב מכות אכזריות, ולפעמים עד שמתו תחת ידם שההמון חשבו זאת למצוה. ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידים ועל בני הישיבות שיכבדו וישבו בבתיהם בלילה הזה ולא ישוטטו בחוצות (ליקוטי פרדס), וממנו העתיק בעל 'טעמי המנהגים ומקורי הדינים'¹⁷ (בחלק הליקוטים ועניינים שונים סעי' יט עמ' ת"ק), וממנו העתיק בעל 'אוצר כל מנהגי ישרון'¹⁸ (סימן מד-נטל). וכנראה שמאחד מהם העתיק בעל 'אוצר יד החיים'¹⁹ שכתב 'וראיתי בשם ליקוטי פרדס' כתב יד שזה מגזירת הגאונים מפני שבאותו הלילה היו האוה"ע מכים לתלמידים שהיו הולכין באותו לילה ללמוד תורה בזמן שפגעו בהם, וגזרו ע"י כן שלא ילכו התלמידים באותה לילה ולא ילמדו תורה". יצוין, שבעל ס' המטעמים ציין את מקור דבריו לספר 'ליקוטי פרדס' שלא ידוע מהו ומי חיברו, בטעמי המנהגים העתיק 'ליקוטי הפרדס', וב'אוצר כל מנהגי ישרון' הוסיף לציין 'ליקוטי פרדס', תלמיד רש"י, אמנם בספר ליקוטי פרדס לתלמיד רש"י לא נמצא כלל מעניין זה, ואולי מצאו כן באחד ממהדורות הספר שבכתב יד, וקטע זה לא נדפס מפחד הצנזור, וא"כ יפה כתב בעל 'אוצר יד החיים' שמצא כן בשם 'ליקוטי פרדס' כתב יד'. אך, לא מסתבר לומר שדברים אלו נשמטו ע"י הצנזור, שא"כ היינו צריכים למצוא איזכורים ממנהג זה המובא כבר בכתבי תלמידי רש"י גם בספרי בני דורו או הדורות הבאים אחריו, ועכ"פ בכתבי היד שלא שלטה בהם יד הצנזור.

בשו"ת 'יד חנוך' להאדמו"ר מסאסוב, הרב חנוך הענין טייטלבוים הוסיף שלא רק שפחדו לצאת מהבית, אלא גם היתה גזירה מן השלטונות על היהודים שלא לצאת מבתיהם כלל בליל החוגג, ומביא לזה עדות ממה שקרא בארכיון העיר וורמ"ס, ונעתיק כאן את תשובתו, מחלק 'מפענח נעלמים' תשובה ד', וז"ל שם:

ב"ה סיגעט תרס"ג

יצו ה' את הברכה, ברכת שמים מעל, א"כ אהוב נפשי האברך המופלג בתורה, ויראת ה' טהורה, מר אברהם גרינשטיין נרו יאיר.

אשר שאלת טעמא מאין מקור המנהג אשר נתפשט בארצות אלה, שמבטלין תלמוד תורה בליל אידיהן של הנוצרים הנקרא **ניטל**, והתלמידים אינם קובעים אז עתים לתורה:

תשובה. אהובי ידידי תדע קושט דברי אמת שקיבלתי מזקני שער רבותי נ"ע, כי נשתרבה מנהג זה מפני סכנות נפשות, כי היה סכנה גדולה מלפנים בדורות שלפנינו ללכת לבתי מדרשות לקבוע עתים לתורה, כי הגויים היו מכין וחובטין מכות אכזריות כל איש ישראל אשר מצאו בשווקים וברחובות קריה בליל אידיהן ההוא, והיו מחזיקין זאת למצוה לנקום נקמת דם ישו הנוצרי. ודע עוד כי בהרבה מקומות היה בימים קדמונים חק המלכות הנוצרית שאסור לאיש יהודי לפסוע ממפתן ביתו והלאה בלילה הזאת. (וכן קריתי בנימוסי עיר וויירמו"ש אשר נעתקו מערכי ישנה שלהם, ובתוך החוקים השונים יש סעיף אחד, וזה לשונו, 'אסור לאיש ישראלי ללכת מפתח ביתו החוצה בליל האיד הזה, ומחוייבים היהודים לסגור אז דלת בתיהם, והעובר על זה יענש בפלילים'). ומלבד זאת היה מנהג הגויים שאם ראו נר דולק בבית יהודי אז היו מעלילים עליו שיצא מבייתו, ואם שכח איש מזרע ישראל והלך ברחובות קריה והיה כל מוצאו יתרחקו, על כן הנהיגו בני ישראל שלא לקבוע עת לתורה בלילה ההוא ולא להדליק נרות בבתיהם, רק להשכיב את עצמם לישון בתחלה אשמורה ראשונה ולסגור תריסי חלונותיהם ודלת בתיהם, ואיש לא יצא מחדרו עד בוקר.

(ועלה בדעתי שיתכן ביאור מאמר הש"ס פרק התכלת (מנחות דף נ"ב ע"א) א"ר ירמיה בבלי דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכן, היינו משום שכהני הפרסיים לא היו מניחין להדליק נרות בבתי ישראל כדאיתא בפרק כירה (שבת דף מ"ה ע"א), על כן קרא שמה ארעא דחשוכא — אך יתכן עוד טעם אחר משום שלא היה בכבל מצוי נרות להדלקה, כדאיתא במדרש (בראשית רבה לו ד') אנשי בבל מתים בתשנוק בלא נר. וגם לא היה שמן נמצא להם, כמבואר בש"ס (שבת דף כ"ו ע"א) מה יעשו אנשי בבל שאין להם שמן).

והנה קריתי בהעתקה מנימוסי עיר פוזנא מערכי ישנה שלהם, ושם כתוב לאמר, שאסור לאיש יהודי לצאת מן הגיהעטא וחוצה לה בכל יום ראשון מן השבוע, והנה גיהעטא הוא הרחוב אשר בה הורשה ליהודים לגור שמה, והיו סוגרים אותה בכל לילה, והנה מפני שבתי כנסיות ומדרשות והמקוואות שטובלין בהן היו בתוך הגיהעטא על כן היו יכולין היהודים לילך גם ביום ראשון מהשבוע להתפלל בביהכנ"ס ולקבוע עת לתורה בביהמ"ד, וכן היו יכולין ללכת לטבול במקוה טהרה בכל החגים הנוצריים, מלבד בליל איד שקורין ניטל שאז לא הורשה להם לצאת מפתח ביתם והלאה, על כן נמנעו מקביעת עת לתורה בזמן ההוא. וכן הנשים אם היה חל ליל טבילתן בלילה הזאת נמנעו מלטבול, כי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, כי היוצא דמו בראשו, וגם היה נאסר מטעם המלכות לצאת איש יהודי ממפתן ביתו החוצה, (כאן המשך בארוכה לבאר אודות המנהג שלא לטבול בליל ניטל, ונעתיק קטע זה לקמן בפרק "טבילה בליל ניטל").

וגזירה הזאת שזכרנו נמשכה ימים ושנים, ה' נקום דם ישראל יאבד צוררינו, המרים את חיינו, ישיב גמול ללוחצינו, ויוליכנו קוממיות לארצינו, **אמן**.

חנוך הענין

בהרב המפורסם בש"ט רבי יוסף דוד זצוק"ל מסאסוב

¹⁶ כן העתיק בעל 'טעמי המנהגים, ופירוש מילה זו היא תרגום מהמלל האירישאי "וואו נאר מ'האט זיי געפינען", שבתירגום לעברית פירושו גם "אנה", בס' המטעמים שההודר בשנת תשנ"ג תוקן בנוסח זה "אלה שמצאו אותם", ובאו לתקן ונמצאו מקלקלים את הנוסח בעל החרן האירישאי. בס' 'אוצר כל מנהגי ישרון' נדפס "אם שמצאו אותם".

¹⁷ חיברו הרב אברהם יצחק שפערלינג שו"ב מלובוב, י"ל בשנת תרנ"א.

¹⁸ חיברו הרב אברהם אליעזר ב"ר אייזיק הירשאוויץ, איש קאוונא, י"ל בפטסבורג שנת תרע"ז (ובעמ' ב' ציין 1918 שהיא תרע"ח).

¹⁹ חיברו הרב ישכר דוב באב"ד, אבר"ק בוסקא, י"ל בלובוב בשנת תרצ"ד.

חידוש זה שהגויים אסרו להעלות אור בבית היהודים בליל החג, לא נזכר במקורות האחרים, ומובא רק בתשובה זו, ומשמו העתיק בנו הרב יואל טייטלבוים אבד"ק קירלהאזא בספרו 'אוצר מנהגי חסידים-דרכי יואל-סאסוב ואלעסק', המבוסס על מנהגי בית אביו ועל ספר תשובותיו, וז"ל בהביאו את מנהגי ניטל:

"בעניין ניטל, כתב בתשובה שראה בפוסקים קדמונים, הטעם שלא למדו, כי זה נצמח ממה שהיו לפני מאות שנה באשכנז שאם הגויים ראו אור בליל אידם אצל היהודים, היו עושים פוגרומים, ולכן גזרו שלא להאיר בליל זה, ולכן לא למדו. ומכיון שאנחנו מבני יוצא אשכנז, לכן נמשך המנהג לא ללמוד. (וסימן לזה, שאחינו בני ספרד אינם יודעים כלל מזה). אבל אין לטומאה שום כח חס ושלום בלילה זו. אך בכל זאת קיים בעצמו המנהג, ולא למד".

איננו יודעים אם היה זה השערתו של האדמו"ר או שקיבל זאת מאבותיו ורבותיו או שראה כן בספר, ואולי שיער כן מדמצינו בגמ' על החברים בפרס שלא הניחו להדליק נרות בבתי ישראל בליל אידם - שנחגג גם כן בליל תקופת טבת, ואם כן, מצינו מקור קדום ביותר שלא יכלו ללמוד בליל ניטל מפני שלא הניחו השכנים הגויים להדליק נרות בבתי ישראל, בגמ' גיטין דף י"ז ע"א "רבה בר בר חנה חלש, עול לגביה רב יהודה ורבה לשיולי ביה, בעו מיניה שנים שהביאו גט ממדינת הים צריכין שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם או אין צריכין אמר להם אין צריכין מה אילו יאמרו בפנינו גירשה מי לא מהימני, אדהכי אתא ההוא חברא שקלה לשרגא מקמייהו אמר, רחמנא, או בטולך או בטולא דבר עשו"²⁰. וברש"י שם פירש "שקלה לשרגא. שיש לפרסיים יום איד שאין מדליקין אור באותו יום אלא בבית ע"ז שלהן".

גם בכתבי השטנה שנכתבו ע"י היהודים המומרים לדורותיהם כדי להבאיש את ריח היהודים בעיני שכניהם הנוצרים הזכירו את הפחד הגדול ששרר בקרב היהודים בלילה זו, ובכתביהם הם כותבים שאף כדי לעשות צרכיהם פחדו היהודים עד מאוד לצאת מפתח ביתם, ולא יצאו כי אם בהכרח גדול, כאשר נביא לקמן.

שלא יעמוד לו זכות תורתו

טעם נוסף למנהג ההימנעות מלימוד התורה בליל זה כתב בספר 'מטעמים' (שם אות ב') ללא ציון מקור, רק ששמע שה'עולם' אומרים כן "עוד טעם, שהעולם אומרים שלא יעמוד לו זכות תורתו". דהיינו, שאנו נמנעים מללמוד כדי שלא יעמוד לו לנוצרי זכות תורתו שלמד אצל יהושע בן פרחיה, כמבואר בגמ' בכמה מקומות (סוטה מ"ב ע"א, סנהדרין ק"ז ע"ב), טעם זה הובא גם ב'אוצר כל מנהגי ישורון' שכתב לאחר שהביא את הטעם הקודם "ואף עתה שבטלה המנהג המר להכות באגרוף רשע אנשים ישרי לב בכ"ז גזרו משום שלא יעמוד לו להמסית ומדיח זכות תורתו"²¹.

טעם זה טעון קצת ביאור, כי לכאורה לא מובן למה אם ילמדו בלילה זו יעמוד לו תורתו לזכות, ולמה אם ימנעו לא יעמוד לו תורתו לזכות. ויכול להיות שלא בא טעם זה מחכמי הדורות, אלא כך אמרו המון-העם הפתאים, שהאמינו שבליילה זו נידון הנוצרי, וחשבו שאם ילמדו בלילה זה יעמוד לו זכות תורתו, הד קדום לכך אנו כבר מוצאים בכתב השטנה שכתב הנוצרי דיטריך שוואב בספרו 'judischer deckmantel' שיצא לאור בשנת 1616 (ה"א שע"ו) "כמו כן אין הם מתירים לעצמם ללמוד או להתפלל בזמן [ליל] חג המולד, שאותו הם מכנים ניטל", זאת אומרת חג הנטלה²². והסיבה לכך היא שהם מאמינים שבליילה זה ישו בצער נורא [ועל ידי כך שנמנעים הם מלימוד ותפילה] לא תהיה לו מנוחה ושלווה. על כך מעדיפים הם לשבת בבטלה ולקלל ולחרף אותו".

ביאור נוסף אפשר לומר, שאין הכוונה שלא יעמוד 'לו' תורתו לזכות, רק נמנעו מללמוד בלילה זו, כדי לעורר 'אותנו' שאין עומד לו תורתו לזכותו, הגם שלמד תורה הרבה, והוא מפני שלא היה ירא שמים, ונמנעים מללמוד כדי להכריז שתורה בפני עצמה לא סגי, וכדכתב האדמו"ר הרב"צ מבאבוב בספרו 'קדושת ציון' (עמ' קכ"ט), וז"ל: "ורבים חתרו לדעת מדוע יבטלו ת"ת בלילה הזה, והגם שאפילו אם לא נדע הטעם בדבר, די לנו בזה מה שכן נהגו מעולם אבותינו ורבותינו, אמנם עלה ברעיונו מילתא בטעמא, דהנה ידוע דאיתו האיש היה תלמידו של (רבי) יהושע בן פרחיה ולמד תורה הרבה, ולבסוף כישף והסית והדיח את ישראל כמבואר במס' סנהדרין דף ק"ז ע"ב, ומזה אנו רואים בחוש אומרים ז"ל (אבות פ"א) לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכמבואר בגמ' ב"ק י"ז ע"א גדול לימוד התורה שהלימוד מביא לידי מעשה, דאיתו האיש אעפ"י שלמד הרבה, כיון שהיה תלמוד בלא מעשה יצא לתרבות רעה, עד כדי להסית ולהדיח, ולכן בלילה שנוול בו תיקנו שלא ללמוד, להראות כי לימוד התורה כזאת בלא מעשה אינו נחשב מאומה. כי התורה ניתנה לנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. ואפשר להעמיס דבר זה בפסוק (תהילים קי"ט) "עת לעשות לה' הפרו תורתך", שיש עת אחת בשנה דהיינו ליל ניטל שצריכין להראות כי העיקר הוא לעשות לה'. ולכן הפרו תורתך, שמותר לבטל אז מלימוד התורה, כי ביטולה של תורה אז, הוא להראות שהעיקר הוא קיומה".

משום אבילות

טעם נוסף מצינו באחרונים לביאור עניין המנהג, שנמנעים מללמוד תורה משום אבילות, וכדרך שנמנעים מללמוד בת"ב, ומצינו בזה כמה דרכים לבאר על מה מתאבלים בלילה זו.

בספר נטעי גבריאל לחנוכה (עמ' שפ"ח) הביא בשם כתי"י של בעל ה'קרבן נתנאל' שתחת ידו²³, וז"ל: "מה שאמרה גיסתי בשמי, אמת הוא, כי לילה זו כמו יום שחרב בית המקדש, ומטעם זה אסור ללמוד כמו בת"ב, וטעם זה אסור לגלות. ומכאן נשתרבה המנהג הרע ששוחקים, אפילו לומדים אינם שמים על לב, ובורח השם שהאיר עיני לעמוד על תוך הדבר". והיינו שאנו מתאבלים בלילה זו, בו נולד מושיעם ע"פ אמונתם התפלה, כפי שאנו מתאבלים על חורבן ביהמ"ק.

²⁰ ועיין בגמ' שבת דף מ"ה ע"א "בעו מיניה דרב, מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא. ואמר להו, שפיר דמי, שעת הדחק שאני".

²¹ טעם זה הביא לכאורה מטעמא דנפש' שהרי בביבליוגרפיה שבראש הספר לא מביא את ספר מטעמים, ומסתמא לא ראה אותו.

²² דהיינו "מולד" בלטינית, וכדלעיל.

²³ לא ציין תחת ידי מי, אם תחת יד מחבר הס' נטעי גבריאל, או תחת ידי מי שמעתיק את דבריו.

גם החת"ס בתשובתו (נדפס באגרות סופרים מכתב החת"ס סי' ב', נדפס בשלימות בקונטרס 'קובץ מכתבים', קובץ ד' (תשרי תשנ"ד), לונדון) הביא טעם זה בשם רבו רבי נתן אדלר, וז"ל כפי שהובא בנטעי גבריאל (להנחה עמו' שפ"ח): "על דבר אשר נשאלתי מאת מעלתו הרמה בעניין לאסור ת"ת בליל חגם, לא שמעתי טעם מקובל, גם מה ששמעתי מאמ"ו מוה"ר נתן אדלער כהן צדק ז"ל, הוא אמר הטעם משום אבילות, ולכן אסור ללמוד, כך שמעתי מאמ"ו ר הגאון החסיד ז"ל". והחת"ס עצמו דחה טעם זה, וכדלקמן.

כדברי החת"ס הביא שם בשם רבי יחיאל מיכל היבנר מנינוב בשו"ת הד"ר תנינא (סי' כ"ט אות רע"ו), "הטעם שאסרו בלימוד בתורה ד'פקודי ה' ישרים משמחי לב' ובליילה ההוא ישב בדד וידום כי נט"ל עליו (איכה ג' כ"ח) ויען שאין אנו שורין בשמחה, לכן אסרו בלימוד, כמו אבל שאסור בתורה מטעם זה, ואז ימלא שחוק פינו בב"א".

מאידך, מביא בנטעי גבריאל (שם) בשם ספר חיי יצחק עה"ת²⁴ (דף נ"ג) טעם להתבטל ת"ת, כמ"ש במדרכי על מס' מו"ק שבנו של רבינו גרשום מאוה"ג יצא מן הדת והתאבל עליו אביו כאילו מת. וכן הובא בפוסקים ובשו"ע. והנה במגילת תענית מובא שמתענים בט' בטבת, וכתב בתוס' חדשים דהטעם הוא משום שאז נולד אותו האיש, ואז מצד הדין היינו צריכים לישב באבילות על שיצא מן הדת, אך אי אפשר היה לקבוע אבילות בשביל זה, מפני שהגויים הרי חוגגים בזמן תקופת טבת, ומצינו במדרש איכה שטרקינוס שח"ט נולד לו בן בת"ב והיו כל העם עצבים, ואח"כ נקם מהם והרג את כל הקהילה המפוארה אלכסנדריה, וע"כ אי אפשר לנו להתאבל ביום שהגויים חוגגים, אך להמנע מתלמוד תורה משום אבילות, הוי' כמו אבילות בצינעא שאפשר עדיין לקיים.

כדי שיוכלו לקבוע עתים מחצות הלילה

החת"ס עצמו דחה טעם זה, מכמה וכמה ראיות, ומשער טעם אחר לקביעת המנהג, ונעתיק כאן את תשובתו הרמחה:

בעה"י.

על דבר אשר נשאלתי מאת מעלתו הרמה מה ענין מנהג איסור תלמוד תורה בליל חגם, לא שמעתי טעם מקובל בזה. גם מה ששמעתי מאמ"ו נ"י לא נהירא, הגם כי יש סייעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשישי וסוגרים שערי טבילה, ולדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנוהגים כן, דאלו לטעם אמ"ו נ"י קשה מה חילוק בין קודם חצות לילה לאחריה שנוהגין היתר אחר חצות, והיכן מצינו דפלגי רבנן בתקנתא דידהו בין פלגא דליליא לפלגא, ועיין גמ' פסחים ב' ע"ב.²⁵

אבל הנראה לי, אפשר נהגו קדמונינו כן משום שלא ליתן מקום לבע"ד לחלוק ולשטן לקטרג, בהיות באותה הלילה כל העמים נועדים בבית אלהיהם מחצות ואילך כידוע, ועם ה' אלו²⁶ ישנים על מטותיהם, אפילו לומדי תורה רובם ככולם נעורים תחילת הלילה וישנים אחר חצות, ולא רצו לגזור שיהיו כל ישראל עומדים השכם מחצות ואילך באותה הלילה כאלו אנו נגדרים אחר חוקותיהם, וגדולה מזו נהגו לאכול באשמורת ערב ראש השנה שלא יחקו את המינים [שו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ב]²⁷, מכ"ש שאין לגזור נדירות השינה בעת ההיא, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל תלמיד חכם ישן תחילת הלילה ויקום אחר חצות, ומכ"ש בעלי משא ומתן הקובעים עתים לתורה בכל יום מסתמא בתחילת הלילה ואותה הלילה נמנעים מפני המנהג, ע"כ יעמדו אחר חצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, וממילא יהיו כמה וכמה עוסקים בעבודת ה' אלו מפה ואלו מפה וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני. ולא קשה מידי היכן מצאנו יום שמקצתו אסור ומקצתו מותר, כיון שהסברה נכונה כמו שכתבו תוס' פסחים שם ד"ה היכן מצינו יום²⁸. ולדברי אמ"ו נ"י קשה עוד, דהוה להו להתיר פרק ואלו מגלחין וכדומה דברים המותרים בימי אבל, ע"כ המחזור מה שכתבתי.

ומתוך הדברים אתה למד שיש לגזור בהקובעים מושב לצים שמחים לאיד.

וה' ישמחנו כימי עניתנו

משה"ק סופר מפפד"מ

הנהיגו לשחק בו כדי שלא ישתתפו בחגאות

טעם מעניין ומקורי מצאנו בספר 'אוצר דינים ומנהגים' למלקט הגדול יהודה דוד אייזנשטיין, למקור מנהג ההמנעות מלימוד תורה בליל ניטל, וכה כתב: "מפני שנאסרו היהודים להשתתף בחג הגויים היו נוהגין בו קלות ראש, ובימי הביניים התירו לשחק בו בקלפים (cards) ולא עסקו בו בלמודים". דהיינו שהתירו הרבנים לשחק אז בקלפים כדי שלא ישתתפו בחגיגות הגויים, ולכן לא התעסקו בלימוד. טעם זה נסתר מכח העדויות שהובאו לעיל על הפחד הגדול ששרר ברחוב היהודים לצאת מפתח הבית, ואולי תלוי הדבר במנהג המקומות, שהגזירות הנ"ל מצינו רק באשכנז, ואולי בפולין וברוסיה לא חששו לצאת, ולהיפך, שהרבנים חששו שמא יצאו היהודים להשתתף בחגאותיהם.

שלא ינקו הקליפות

עם התפשטות תורת החסידות, ניתנו גם טעמים שונים למנהגם של ישראל ע"י האדמו"רים לדורותיהם על דרך הקבלה,

²⁴ להגאון רבי חיים יצחק יוסטמאן תלמיד בעל חידושי הרי"ם (י"ל בווארשא תרפ"ח).

²⁵ שם מקשה הגמ' "אמר ליה ר"א בן יעקב לרבי יהודה, וכי היכן מצינו יום שמקצתו אסור בעשיית מלאכה ומקצתו מותר בעשיית מלאכה" ומסיים שם הסוגיא "הכי קאמר ליה רבי אליעזר, אמינא לך אנא מלאכה דרבנן ואת אמרת לי חמץ דאורייתא", דהיינו דברבנן לא מצאנו שחילקו בין חצי יום לחצי השני.

²⁶ מלשון הכתוב ביחזקאל (לו, כ) "ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו".

²⁷ שם איתא: "נוהגין להתענות ערב ראש השנה. הגה: ... ורבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, משום דרכי האמורי, שהיו נוהגים להתענות בערב תגיהם".

²⁸ שם איתא: "היכן מצינו יום שמקצתו מותר ומקצתו אסור. פי' היכא דליכא סברא כי הכא, וכן חמץ דאקשי ליה מיניה. אבל היכא דאיכא סברא, כגון: לא יאכל אדם מן המנחה ולמעלה משום תיאבון וכיוצא בו, לא מיירי".

שלא לעורר קטרוג על הלומדים שלא לשמה

שלא להפסיק מן הדבקות

"מערב עד בוקר תשבתו שבתכם"

חילוקי מנהגים מצינו גם מאימתי נמנעו כשרי ישראל ללמוד תורה,

משחקים בליל ניטל

משחק הקלפים בליל ניטל

משחק השח-מט בליל ניטל

מנהגים נוספים בליל ניטל

ליצנותא דעבודה זרה

מריחת שום על הלחמים

עיין מנהג ישראל תורה.

קריאת "מגילת ניטל"

בקהילות השונות הסתובב קונטרס בכת"י, שהיה קרוי 'מעשה ישו הנוצרי'. היה זה פרוזה יהודית שלעג על אותו האיש ועל הדת הנוצרית. קונטרס זה כבר היה מצוי בידי רבותינו הראשונים בעלי התוספות, וכנראה שהיה אף בידי רש"י. בקונטרס היה כתוב שקונטרס זה הועתק מספרו של 'רבן יוחנן בן זכאי'. כמובן, שקונטרס זה לא הודפס מעולם כדי שלא להתגרות בנוצרים והועתק ע"י סופרים איש מפי איש, ועל כן היה קונטרס זה מצוי בידי רבותינו האחרונים רק בכת"י, שמהם העתיקו תלמידיהם אחריהם. ועל כן לא יפלא שנמצאות נוסחאות מרובות ושונות לקונטרס זה.

תלמידי רבותינו האחרונים קראו לקונטרס זה בשם 'מגילת ניטל', כנראה על שם שקונטרס זה עברה מיד ליד בליל ניטל בין תלמידי הישיבות למינהם שקראום בליל זה כדי ללעוג על החוגגים הנוצריים.

אף רבותינו קראו במגילה זו, ויש שאף כתבו עליו הערות והגהות. על תוכן קונטרס זה, על מקורה והערות רבותינו עליה יובאו בעז"ה להלן בנספח מיוחד שיסופח לקונטרס זה בשם 'מגילת ניטל-למקורה וטעויותיה'.

טבילה בליל ניטל

חומרא נוספת החמירו ישראל על עצמם, שלא יטבלו בליל ניטל אלו הצריכים טבילה, מנהג זה הוזכר לראשונה ב...

בתשובות יד חנוך בחלק מפענח נעלמים סימן ד' להאדמו"ר מסאסוב:

ושארי ליה מאריה להרב חופת חתנים שכתב בזה הבלים שאין נכון שיטבלו בנות ישראל בליל איד שקורין ניטל טבילת מצוה, ואיזה מחבר הבא אחריו מלא את דבריו לאמר כי הבן היולד מזווג לילה הזאת יהיה איש רשע, ולפיכך אין בנות ישראל הולכות לטבול בעת ההוא, וכל זה דברי פתיות, ועשאו לאליל-המוצלב כאילו יש בו איזה כח ואיזה ממש. שחוק מכאיב לב עשו לנו אלה, ומחריבים את חומת תורתנו לעשות אותה כעיר פרוצה אין חומה, לערבב דברי פתיות עם משפטי תורת ה' התמימה ולעשותה גוש אחד. וכבר הזהירה תורתנו הקדושה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וכל המוסיף גורע – חרפה היא לזרע ישורון להאמין כי יש איזה כח באליל המוצלב, אל-ולא כלא הם חשובים, וכח אין בהם להרע או להיטב, ואביזרא דעבודה זרה הוא להאמין בכאלה. וראיתי לאיזה מחבר אחרון שתלה עצמו באילן גדול רבינו הבעל שם טוב ממעוזבוש זצוק"ל. ואני אומר שהוא שקר וכזב, כי אני תלמיד זקני הרב שלמה מסאסוב, תלמידו של הגאון רבי שלום מבעלז שהיה תלמיד המגיד מסיקאל שהיה תלמיד זקני המגיד ממעזריטש שהיה תלמיד הבעש"ט זכר צדיקים לברכה. נמצא שזקני רבי שלמה יחיה קבל איש מפי איש לקח מהבעש"ט, והיה משותי מימיו הנאמנים, ואם היה מרן אומר דבר זה גם אנחנו היינו יודעים, ודי בזה.

ניטל שחל בשבת

מנהגי גדולי הדורות בליל ניטל

בפרק זה נביא אסופה קטנה ממשניות ועדויות על מנהגי ותהלוכות גדולי הדורות בליל ניטל.
שונה היא פרק זו מיתר פרקי הקונטרס, באשר לא בירדנו היטב למקורם של דברים והעתקנו מעשה קוף בעלמא ממה שמצאנו בספרים השונים, ולא בירדנו הדק היטב למקורות ואמיתות העדויות.

ה"מהרש"א"
וכן נדפס בשם מהרש"א ז"ל שלא למד באותו לילה.

(אוצר י"ד החיים אות פ"ח)

הגאון ר' טבלי שייאר
סיפר הרב מאיר להמאן על ר' טבלי שייאר שאצלו למד החת"ס בצעירותו, מאן דהו הלשין את ר' טבלי שייאר בעוון משחק קלפים עם תלמידו בליל ניטל, באותו לילה פרצו אנשי המסדר הנוצרי אל בית מדרשו, בנס היו אז כולם עוסקים בשאלה הלכתית שהופנתה זה עתה אל הרב, וכל אחד השתתף בוויכוח, וענין משחק הקלפים נעלם מן השולחן, ורק ספרי גמרא, רי"ף, רמב"ם, טור ושו"ע היו מונחים עליו כשהם פתוחים.

(נטעי גבריאל לחנוכה עמ' שפ"ז)

ה"צמח צדיק" מוויניץ
היה מנהגו של האדמו"ר הצמח צדיק מוויניץ, שלאמירת 'שלום עליכם' והקידוש בליל ש"ק היה פתוח לפניו סידור מהר"י עמדין, ופעם אחת כשחל ניטל בליל ש"ק עמד הגבאי לפתוח הסידור לפני האדמו"ר, אך הרבי נגע בו בידו לבל יפתחנו, ואמר את הקידוש והסידור סגור. (מוריה גליון קס"ה עמוד צ"ה, בשם ר"א זינגר משאץ, שהיה נוכח בשעת מעשה)

(הניטל ומנהגיו-להרב טוביה פריינד)

הרה"ק ר' שמעון מיערוסלב
שהגה"ק ר' שמעון מיערוסלב הקפיד שלא ללמוד בליל ניטל. ופ"א נפל בביתו סיר ברזל לארץ והתגלגל בקול רעש גדול, אמר רבינו "יוסף" הפנדרו" צא מביתי.

(נטעי גבריאל לחנוכה עמ' שפ"ז בשם אהל שמעון)

הגה"ק ר' שלום מקאמינקא
הגה"ק רבי שלום מקאמינקא נמנע מלישון בניטל, ואמר כי אינו יכול לישון מבלי לחלום בדברי תורה.

(נטעי גבריאל לחנוכה עמ' שפ"ז בשם ס' אוהב שלום עמ' קי"ט)

הגאון ר' הלל מקולומא
על רבי הלל ליכטנשטיין מקולימאי מגדולי תלמידיו של החת"ס, כשהיה אדם בא אצלו על עסקי הרבנות, רבי הלל מפטרו מיד ושב לספרו ולתלמודו, אף הפרנסים לא היה סיפק בידם לדבר עמו בצרכי העיר. פעם אחת בליל ניטל מולד מושיעם, נכנסו הפרנסים אצל רבי הלל לדבר עמו בצרכי העיר, דחה אותם רבי הלל כדרכו, שאלו הפרנסים רבינו הלא ליל ניטל היום ואסור בתלמוד תורה? אם כן מחזיר רבי הלל: מקדימים לישון ומקדימים לקום.

(הניטל ומנהגיו-להרב טוביה פריינד)

הגאון ר' יוסף ענגיל
לפעמים בלילות הארוכים, כשהיה נותן רווח בין פרשה לפרשה, או בליל ניטל שיש נמנעים בו מללמוד לפני חצות, נחה עליו רוח השיר. הרי לדוגמא חרוזיו על הענוה שכתב בלילה כזה (בקונטרס "אלה תולדות יוסף" שנדפס בסוף ס' "תפארת יוסף-בראשית" עמ' 91 נדפס שהיה זה בליל ניטל, אור ל' ויגש תרנ"ב {הלילה שבין ה-5 ל-6 בינואר, הניטל הגדול}), ותוכו רצוף הגיגי לב טהור, ומורכב כולו בחישובים גאוניים שהבריין במוחו המופלא.

שיר למעלות הענוה

יודעי חכמה והוגי דעה, אל נא במדעכם לבכם יגבה.
ודעו והבינו מה נמאס גבה הלב, מה חמורה הענוה.
סוף ענוה כליל הבינה, חזו איפה כמה היא אהובה.

²⁹ דוברי האידיש היו מכנים את אותו האיש דרך גנאי "יושקע פאנדריק", על שם שמו 'ישו' ושם אביו שע"פ הגמרא (...) היה "פנדירא". אותו כותב לא דק, וטעה בפיענוח מילת "יושקע" כיוסף (יוסקע) במקום שמו האמיתי.

פנו והביטו אף הגדול בנביאים, מגדול דעה בה הלל.
עד יעיד בה גם סיני, חנה הודה ויפיה ימלל.
נעלב ובל עולב, בהוד חמה יגה, יאון כי יפלל.

גאווה לכן עזובו, ומאומה מנה אחי בל ימצא.
יד לפה הבו פְּבִיזְכֶם אדם, מענה מנו בל יצא.
לבכם אז בטוח, כי לק"ל יקו"ק ירצה.

בשולי החרוזים ציין רבי יוסף כי:

השיר הזה יש לו כמה מעלות טובות:

- (א) בהיותו חרוזי, ויען יכל תשע שורות, לכן חילקתיו לשלושה חלקים, כל חלק משלש שורות, כי כל שלש שורות בו הן חרוז אחד.
- (ב) בהיות בראשי שורותיו שמי חרוט.
- (ג) בהיות מספר מלות כל שורה משורותיו שוה, כי כל שורה משורותיו תכיל אך תשע מלות, לא פחות ולא יותר.
- (ד) בהיות מספר כל שורה משורותיו **תרנ"ב** הוא מספר השנה הנוכחית³⁰.

(מרבצי תורה בעולם החסידות ח"ב, עמ' רכ"ח)

הרה"ק ר' אברהם אלימלך מקארלין

מנהגו של הרה"ק רבי אברהם אלימלך מקארלין הי"ד שהיה מכסה בניטל את כל ספריו, וכן בבית מדרשו הקפידו להכניס בניטל את כל הספרים לארונות. (שמעתי מפי הרה"ח ר' אלעזר בריזל זצ"ל, וזה היה כשביקר בארץ הקודש). ותפילת מעריב התפלל בע"פ כיון שהסידור היה מכוסה. (כן שמעתי מפי הרה"ח ר' אהרן הויזמן ז"ל. הנהגה זו לקח מאביו הרה"ק מרן אור ישראל מפראנקפורט זיע"א, שפעם אחת חל ניטל בליל שבת קודש, אמר את הזמירות בע"פ ולא מתוך הסידור. – בשם הרה"ח ר' נתן מאיר בוקצין ז"ל שהיה נוכח בשעת מעשה).

(הניטל ומנהגיו-להרב טוביה פריינד)

הרה"ק ר' חנה מקאלשיין

(דברי חנה עמו')

ה"ערוגת הבושם"

על בעל 'ערוגת הבושם' מסופר שבלייל ניטל היתה קביעות מיוחדת לאסיפה שנתית של ראשי הקהל לאותו לילה, והיו דנים בדברים העומדים על הפרק ובחזיון ותיקון בדקי הקהלה.

(הניטל ומנהגיו-להרב טוביה פריינד)

ה"קרן לדוד"

סיפר מו"ר מפאפא זצ"ל שרבו הקרן לדוד היה מקיל קצת בלייל ניטל ובחן את תלמידי הישיבה, עד שיצא לאור ספר ערוגה"ב (בשנת תרע"ג) לאחיו זצ"ל, שאז פסק מלנהוג כן.

(נטעי גבריאל לחנוכה עמ' שפ"ו)

הגאון מטישעבין

בלייל ניטל, בו המנהג שלא ללמוד, היה רבינו נוהג לספר לתלמידיו ומקורביו סיפורי צדיקים ולדבר אודות גדולי הדורות. וסיפר הג"ר שלמה שרייבר שפעם נכנס לרבינו בלייל ניטל ומצאו שקוע בתלמודו. התפלא רבי שלמה ושאל את רבינו האם ביטל את מנהגו שלא ללמוד בלייל ניטל. השיב לו רבינו בחיוך: 'שני הבחורים המשמשים אותי הינם חסידי בעלזא, והנה בבעלזא המנהג בניטל שונה ולא לומדים לילה קודם, והנה אתמול כשראיתי שאינם לומדים, ישבתי עמהם וסיפרתי סיפורי צדיקים לקיים את מנהג ישראל. והוסיף רבינו בדרך הלצה, הרי כאן בארץ ישראל לא שייך ספקא דיומא, וא"כ אין יום טוב שני' ופטור אני מחובת 'אי הלימוד' ...

(שר התורה עמ' 386)

³⁰ פירוש על השיר תמצא בקונטרס "אלה תולדות יוסף" שנדפס בסוף ס' "תפארת יוסף-בראשית" עמ' 90.

~~נספח א'~~

תולדות הנוצרי

למרות שמטרת קונטרס זה הינו רק לבאר מקורות וטעמים למנהגי ומסורות ישראל, אמרנו להוסיף כאן כנספח, מאמר אשר יכונה "תולדות הנוצרי", בו נעקור ונשריש כמה טעויות גסות שהשתרשו בקרב רבים מסופרי עמנו, בכתבם דברים אשר אין מקורם כלל מקרב קבלתנו ומסורתנו, ובו נבהיר קצת דברי חז"ל הנאמנים שהתערפלו במהלך הדורות באשמת הנוצרים שבדו דברים מלבם והוכנסו ע"י כמה תלמידים טועים בספרינו, אשר הם נגד קבלתנו ומסורתנו.

ישוע³¹ הנוצרי היה יהודי מכת הפרושים, שחי בזמן ימי הבית השני, בשלהי ימי מלכותם של מלכי בית חשמונאי. הוא נולד בארץ ישראל, ולמד תורה מפי יהושע בן פרחיה. בימים ההם, כשישב ולמד תורה אצל רבו מלך בארץ ישראל המלך הצדוקי ינאי, שרדף עד חרמה אחר הפרושים. ולכן, ברחו חברי הסנהדרין הפרושים למצרים, ביניהם רבו יהושע בן פרחיה עם תלמידיו, וביניהם תלמידו זה.

תלמידו זה לא היה תלמיד הגון (אולי בהשפעת ההיחשפות לקהילת יהודי אלכסנדריה, שדגלו בתרבות ההלניזם), אך, הסתיר את מעשיו מעיני רבו.

כשמת המלך ינאי (בערך בשנת ג' תרפ"ה. 76 לפנה"ס הכללית) עלתה על כסאו אשתו שלומציון המלכה. אחותו של שמעון בן שטח מראשי עדת הפרושים. ואז, כאשר את מוסרות השלטון לקחה מלכה פרושית. קרא שמעון בן שטח ליהושע בן פרחיה לחזור לאר"י ולכהן כנשיא הסנהדרין, ואז חזר יהושע עם תלמידיו לאר"י. בהיותם בדרך התאכסנו באכסניה בדרך שהיתה שייכת לפונדקאית. ויהושע שיבח את טיב שירותיה של בעלת האכסניה באומרו 'כמה נאה אכסניה זו'. תלמידו המקולקל, חשב שרבו משבח את ניהול בעלת האכסניה, העיר לרבו 'והלא עיניה טרוטות (=עגולות)?'. בשמוע רבו את הערתו זה של תלמידו. הבין שהוא עסוק ברדיפה אחר תאוות העוה"ז, וצעק עליו 'רשע, בכך אתה עוסק?!'. ובכדי להעניש את תלמידו ולעוררו על חומרת מעשיו. הוציא ארבע מאות שופרות ונידה אותו.

תלמיד זה נבהל מאוד מחומרת העונש שהושט עליו. והחל לנסות לפייס את רבו, כדי שיסיר ממנו את השמטא. עד שיום אחד החליט רבו לקבלו ולהתיר את השמטא. אך, בדיוק ביום זה הגיע אליו תלמידו בזמן שקרא קריאת-שמע, ולכן לא יכל רבו לדבר איתו, ועל כן סימן לו בידיו שימתין מעט עד שיגמור לקרוא. אך, תלמידו זה הבין שרבו דוחה אותו בידיו. ועל כן החליט לפרוש לגמרי מעדת תלמידיו של יהושע בן פרחיה, ויצא לתרבות רעה³².

בגמרא מוזכר שישו החל את דרכו הרעה בכך ש'זקף לבנה ועבד לו', דהיינו שעבד עבודה זרה. מאיזכורים נוספים בגמרא נראה שישו החל לעסוק בכישוף, ובכך ליקט סביבו קבוצת תלמידים שלימדם את חכמת הכישוף, ועסקו ברפוי חולים על ידי שמות. כנראה שחולים אלו החלו להאמין לדבריו, והוא הדיחם שכוחו נובע מכוחות מיסטיים שיש לו או לעבו"ז כל שהוא, חז"ל ראו את מעשהו זאת בחומרה, ודנוהו כמסית ומדיח אנשים לעבוד עבו"ז³³. חז"ל מציינים גם שאחד ממעשיו של ישו היה להלעיג על דברי חכמים³⁴.

לימים קרא לו רבו יהושע בן פרחיה וציוה לו לחזור בו מדרכו הנלוזה. אך הוא טען נגד רבו 'כך מקובלני ממך, כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה' ולא רצה לחזור בו מדרכו.

בראות חכמי הסנהדרין כך, דנו אותו ואת חמשה תלמידיו לסקילה מפני שתי האשמות 'שכישף, והסית והדיח את ישראל'. על פי כללי הפסק של הסנהדרין מחוייבים הסנהדרין לשלוח כרוז בכל רחבי הארץ כל אימת שהם פוסקים מיתה על חוטא, כדי שאם יש לאי-מי זכות שיבוא לבי"ד להעידו ולהצילו ממיתה, אך כשב"ד חתמו פסק דין להמתת איש בגין 'מסית' לא שולחים כרוז, מכח הדין ש'אין מהפכין בזכותו של מסית', כדי שלא יוסיף להסית ולקלקל. אך, היות וישוע היה קרוב למלכות³⁵ הוצרכו חכמי הסנהדרין לשלוח כרוז בכל גבול ישראל, ש'ישו הנוצרי יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח, מי שיש לו זכות יבוא ויעיד'. אך, לא נמצא בכל גבול ישראל אף מליץ אחד על ישו. ומשום כן נפסק דינו לסקילה. ובערב פסח- זמן כינוס עולי הרגלים בירושלים הוציאוהו לבית הסקילה וסקלוהו, אותו וחמשה תלמידיו; מתאי, נקאי, נצר, בוני ותורה.

מאז, לא רק שלא תם מסכת חייו של ישו, אלא שמאז רק החלה מסכת חייו. ישו עצמו השאיר כמה תלמידים ומעריצים בכפרי הגליל, שחלקם עדיין עסקו ברפוי חולים ע"פ שמות. תלמידים אלו קראו לעצמם 'נוצרים' על שם מקום מושבם העיקרי בנצרת. עד ימי שמעון כיפא שייסד את הדת הנוצרית. ועל פרשה זו נאריך בקונטרס 'תענית ט' בטבת-מנהגים ומסורות' בעז"ה.

כמה ישו הנוצרי היו, ומתי חיו?

דיוניסיוס העניו (Dionysius Exiguus, 470 לערך - 544) היה נזיר מסקיתיה מינור (נולד בחלק הבולגרי של דוברוג'ה של ימינו) שהיה חבר בקהילת נזירים שפעלה באזור קונסטנצה.

משנת 500 לערך דיוניסיוס חי ברומא, שם תרגם מיוונית ללטינית מסמכים רבים, בהם החלטות של סינודים.

³¹ זהו שמו המקורי. שמו היה 'יהושע', שנכתב בימים ההם 'ישוע'. כשגברה יד הנוצרים על ישראל והמיטו עליהם גזירות ופרעות. השמיטו היהודים את האות ע' משמו. י"א שהסיבה היא כדי שלא ישתמע משמו הצליל של ישועה ומושיע. וי"א שרצו לרמוז על הר"ת של שמו בהשמטת ע'. 'י"מח ש'מו ו'זכרו'.

³² סוטה מז ע"א.

³³ סנהדרין מג ע"א.

³⁴ גיטין נז ע"א.

³⁵ לא מצויין בגמרא, אין היה קרוב, האם היה זה קרבה ביולוגית או שקשר קשרים דיפלומטיים עם ראשי השלטון. גם לא מתואר לאיזה מלכות היה קרוב, האם למלך הורקנוס, או לאריסטובלוס. או אולי למצביא הרומאי שכשב אז את הארץ. לכאורה, אם פירוש עניין הקרבה הינו קרבה דיפלומטית, הרי שמצד הסברא היה מקורב לאריסטובלוס ששלט בגליל- אזור פעילותו של ישו והשתייך למחנה הצדוקים.

דיוניסוס חקר את ספירת הנוצרים והמציא ב-525 את שיטת הספירה הנהוגה כיום, "שנת אדוננו" (Anno Domini). הוא תיארך את לידתו של ישו לשנת 1 לפנה"ס.

ויקטור מטרונה בן המאה ה-7 היה ההיסטוריון הראשון, שעשה שימוש רב בשיטתו של דיוניסוס.

הכומר האנגלו-סקסוני בדה השתמש בתיארוך של דיוניסוס, כשכתב את "ההיסטוריה הכנסייתית של העם האנגלי".

בארץ... התגורר כומר קנאי נוצרי בשם... שהחליט למנות לפי שנת הלידה. מתי היה הלידה... חשבון פשוט.... אולם כיום כבר נקטו כל החוקרים דטעה,.... מה היתה טעותו הרי החשבון הוא פשוט.... לא ידע שחג המולד לא נולד אז...., ולא ידע הכומר הלז כמה פולמוסים ומחלוקות סוערות עורר הוא בחשבוננו התמים הזה, ואף יוליד עוד כמה אנשים בשם ישו הנוצרי מכח חשבוננו זה, ועל כך יסובב ראשית מאמרינו זה.

החשבון היה, שמסורת הייתה בידו שאותו האיש נולד ב-25 במרץ. והיה בן שלושים בצליבתו. ונתלה בערב פסח. חג הפסחא חל לטעותם רק ביום ראשון. ואחת ל-570 שנה חלה חג הפסחא ביום 25 במרץ. ולכן רק בעוד... שנים יחול פסחא ב-25 במרץ, וא"כ נצלב בשנת ג' תשצ"א. וא"כ נולד בשנת ג' תשס"א. רק כעבור כמה וכמה שנים החליפה מסורת אחרת, שתלתה את ימי שני חייו בשלושים שנה וג' חדשים. ולכן הקדים את לידתו ל-25 בדצמבר. כדי להתאימו לחג השמשי.

מגילת ניטל - למקורה וטעויותיה

'תולדות יש"ו הנוצרי' הינו חיבור יהודי עתיק שנכתב ככל הנראה בתקופה שלאחר התנצרות האימפריה הרומית-ביזנטית, כשהדת הנוצרית הפכה לדת הרשמית ברחבי האימפריה ובכך החלו היהודים לסבול מנחית-זרועם ההומנית של הנוצרים. לכאורה נכתב החיבור במקורו בשפה הארמית-סורית. שהיתה שפת הדיבור והכתיבה של בני אר"י בימים ההם (כתלמוד הירושלמי שחובר בימים ההם). ושרידים מהחיבור האורגנילי נמצאו בגניזה הקהירית³⁶. חיבור זה הועתק והופץ מיד ליד בין היהודים, ואף עברה לאירופה הנוצרית, על ידי הקשר המתמיד שהיה בין יהודי איטליה (ואשכנז) עם בני ישיבות ארץ ישראל. שם כנראה תורגם החיבור ללשון הקודש. וזהו הנוסח שעמד לפני רבותינו הראשונים, כרש"י וחבריו.

תוכן החיבור הינו אסופה מאגדות חז"ל בכל המקומות שסיפרו עובדה על בן ממזר ומעשיו, כשמחברי החיבור תלו את הכל, אם מתוך לעג ואם מתוך אי-ידיעה, במעשים שחולל ישו הנוצרי. דבר שגרם לסתירות מרובות בין פרטי הסיפור. ומכאן שהחיבור לא יצא מידי מקור מוסמך, ואין זה אלא מגילת לעג שאין לו כל ערך היסטורי.

במהלך הדורות, כשהיהודים היושבים בארצות אירופה 'השתכנעו' משכניהם הנוצרים שהאונגליון שלהם מכיל את פרטי חיי הנוצרי, ואף הם טעו לחשוב שמדובר בחיבור היסטורי מהימן. שיכתבו היהודים מחדש את החיבור הכתוב ושלבו בו את כל הפרטים מחיי הנוצרי במהלך החיבור, אלא שהוסיפו עליו פרטים מהחיבור הקדום, כדי לבאר מה היה מאחורי הסיפורים. דהיינו שאף הם האמינו בכל האותות והמופתים שהראה אותו האיש, אלא שהוסיפו שכוחו היה ע"י שם המפורש שהוציא מבית קוה"ק. וכה נוספו עליו הוספות כהנה וכהנה על ידי הסופרים והמעתיקים השונים. חלק מההוספות נועדו כדי 'להתאים' את הסיפור הכתוב ל'מסורה' הנוצרית המקומית, וחלק מההוספות נועדו כדי 'לתרץ' את הסיפורים על ידי 'אגדות' ו'מסורות' יהודיות.

כמובן, שהנוצרים לא הניחו מעולם להדפיס את החיבור הזה, מאחר וכל מהותו הוא רק לעג וקלס מדתם וממשיחם. ולכן לא הודפס קונטרס זה בידי היהודים, ורק עותקי כתבי היד נפוצו בין הקהילות היהודיות באירופה המערבית.

לראשונה הודפס קונטרס זה בידי הנוצרי וואנזייל בספרו 'תחבולות השמן', אלסדורף 1681 (תמ"א), תחת הכותרת 'Tela Ignae Satanae', עם תרגום לטיני. למרות שהצנוורה הנוצרית לא הרשה להדפיסו, קיבל וואנזייל רשות מהממשלה להדפיסו, מפני שביקש מהם להדפיסו כדי להראות לנוצרים איך היהודים מדברים סרה על משיחם. וכנראה שהרבה העתקות, נוצריות ויהודיות, מקורם מספר זה.

כעשרים שנה מאוחר יותר פרסם הנוצרי יאהן יאקאב הולדריכוס בספרו 'Hostoria Jeschuae Nazareni' ('היסטוריית ישוע הנוצרי'), לידן 1705 (תס"ה) את הגירסא הקדומה שעמדה לפני רש"י. מספרו זה העתיק מרן ה'חתם סופר' לעצמו את החיבור בכתב-ידו ואף כתב עליו הגהות. כמובן, שחיבור זה של ה'חתם סופר' לא היה יכול לבוא לדפוס בימים ההם, ורק תלמידיו אחריו העתיקו לעצמם את החיבור וההגהות עליו. עצם כתב יד מרן ה'חתם סופר' אבד ולא ידוע מקום קיומו, אך העתק חלקי ממנו נדפס לראשונה במאסף 'ירושתנו', ספר שני ה'תשס"ח, 'מכון מורשת אשכנז' ב"ב.

במאמרנו זה יובאו 3 נוסחאות של המגילה;

- (1) הנוסח הראשון שהיה לפני רבותינו הראשונים. מתוך העתק תלמיד ה'חתם סופר' שנדפס במאסף 'ירושתנו'. וסכיבו יחנו הערות מרן ה'חתם סופר'. ואח"כ יובאו מקורות האגדות מתוך דברי חז"ל.
- (2) נוסח קדום שמאוחר בהרבה לנוסח הראשון. נוסח זה הינו סיפור חייו של אותו האיש על פי האונגליון הנוצרי, שעליו הוסיפו היהודים את גירסתם לסיפורם ע"פ החיבור המקורי. נוסח זה פרסם ד"ר מיכאל היגער במאסף 'חורב', כרך ג (חוברת ה-ו), ניסן תרצ"ו-תשרי תרצ"ז, 'בית מדרש למורים של ישיבת רבינו יצחק אלחנן', ניו יורק. ע"פ כת"י אוסף ענעלאו 874 שבאוצר הספרים בביהמ"ד לרבנים דנויארק.
- (3) הנוסח הסופי של הקונטרס כפי שהוא נדפסת בימינו בקונטרסים ובספרים שונים. שנדפס בספר 'דאס לעבען ישו' מאת ד"ר שמואל קרויס, ברלין 1902. והוא אוסף מלוקט משה כתבי-יד שונים. ופורסם בספר 'אוצר ויכוחים' מאת המאסף הנודע י. ד. אייזנשטיין. נוסח זה כולל בקרבו את כל המגרעות וכל המקורות והטעויות מכל הגירסאות הקודמות גם יחד.

א. מגילת ניטל, בנוסח שהיה לפני ה'חתם סופר':

בעזה"י

העתק מספר תולדות ישוע הנוצרי, אשר העתיק מאור הגולה בעל ה'חתם סופר' זצוק"ל, מספר שחבר אחד מהנוצרים, ושמך יאהן יאקוב אלטריקא-והעתקתם. -מהעתקה של כתב ידו של הגאון הנ"ל.

הנה בעת^[א] מלכות הורדוס^[ב] הגרי^[ג], היה איש אחד ושמך פפוס בן יהודה^[ד], והיה לו אשה אחת ושמה מרים בת קלפוס - אחות ר' שמעון הקלפוס^[ה] - והיא היתה מרים קודם שנשאת מגדלת שער נשיא^[ו], הנשואה כדת משה וישראל^[ז]. והיא היתה יפת מראה עד מאוד, והיא הייתה משבט בנימין, ובעלה פפוס לא הניחה לצאת מביתה חוצה, וסגר הדלת בעדה, כי אמר פן יזנו הפריצים עמה^[ח]. ויהי היום, יום צום כיפור, עבר נגד חלונה הפריץ יוסף פנדירא הנוצרי, והוא היה יפה מראה, ובראותו כי אין איש בביתה, הרים קולו וצעק אליה: מרים מרים, עד מתי תשבי כלואה, ותהי נשקפה בעד החלון, וברחו שניהם מירושלים, לבית לחם, ביום צום כיפור. ויגורו בבית לחם ימים רבים, ואין איש מכירם, וישכב יוסף את מרים, ביום צום כיפור, ותהר ותלד לו בתקופת התמוז את ישוע הנוצרי^[ט], ותהר עוד ותלד בנים ובנות. ויהי כי קרבו הימים אחר שילדו להם בני הזנונים האלה, ויבא איש אחד מירושלים לבית

לחם וכשראה האיש ההוא את מרים ויכירה, וידום האיש ההוא והלך לירושלים והגיד לפפוס שמרים אשתו זינתה וילדה בנים ממזרים ליוסף פנדירא הנוצרי, ויהי כשמוע פפוס את הדברים האלה, וילך פפוס לפני המלך הורדוס ויבך בקול גדול ומר, ויספר לפי המלך שזינתה מרים אשתו עם יוסף פנדירא הנוצרי וילדו להם בנים ובנות ממזרים, והקול נשמע בחצר המלך ובירושלים, ויהי כאשר שמעו הפריצים המה קרובי יוסף פנדירא, וילכו ויבואו אצל יוסף פנדירא, ויאמרו אליו יוסף לך וברח, כי בן מות אתה. כי נשמע הדבר בית המלך, והמלך חרה לו מאד עליך ועל בני הזנונים הנולדים לך ממנה, וילך יוסף ויקח את מרים ובניו ובנותיו וירכיבם על הגמל ויברחו מבית לחם מצרימה. ובעת ההוא ויבואו הורדוס בית לחמה, ויחפש את יוסף ומרים ובניו, לרגום אותם באבנים כי נבלה עשו בישראל, ולא מצאם. ודבר המלך יצא להרוג כל ילד הנמצא בבית לחם, ויצאו הרצים, ויהרגו כל טף כדבר המלך וישוב המלך ירושלימה⁽⁶⁾.

ויהי בימים רבים, ויהי רעב בארץ מצרים, וילך יוסף ומרים ובניו כנענה⁽⁷⁾, ויגורו בנצרי עיר מולדתו⁽⁸⁾, וישנו שמם ויגדל ישוע הממזר הזה וילך ירושלימה, וילמד ישוע בבית מדרשו של ר' יושע בן פרחיה⁽⁹⁾ וילמד גם מעשה מרכבה, וסוד שם המפורש ויהי היום וילך ישוע וישחק בכדור עם פרחי כהונה נגד לשכת הגזית בהר הבית, ונפל הכדור בעמק הברכה, ויחר לישוע, וישלח המצנפת מעל ראשו ויבך, ויאמרו לו הנערים קח את המצנפת ושים על ראשך, ויען להם ישוע, הלא משה לא צוה בתורה כן, ודברי חכמים אין בהם ממש, ועוד ישבו ר"א ור"ע ור"י בן לוי בבית המדרש מנגד, ושמעו דברי ישוע. ענה ר"א ואמר מדחציף כולי האי ש"מ בן נידה הוא, ריב"ל אומר בן הזונה הוא, ר"ע אמר ממזר הוא והא אית ביה. ויצא ר"ע ושאל לישוע מאיזה עיר אתה, ויאמר לו מנצרי אני ושם אבי מצרי, ושם אמי קרחת, וילך ר"ע לעיר נצרי, וישאל אל אנשי העיר איה בית מצרי ושם אשתו קרחת, ויראו אנשי העיר לו את הבית, וכבוא ר"ע הביתה ולא מצא האשה רק האשה לבדה, ויאמר לה ר"ע ברם מד' יצא הדבר הזה כאשר שאין בעלך בבית, והנני משביעך בד' אלקי ישראל, הגידה נא לי מה מעשיך, ואני ערב לך לעזה⁽¹⁰⁾, ותען האשה אליו השבע נא לי בשם ה' וישבע ר"ע בפיו...

הגה מבעל חת"ס זצ"ל וז"ל, ראיתי לרשום כאן הספקות אשר נפלו... לי...

[א] **הנה בעת:** אם חכם הסופר, חכם הבקי בטיב לשון הקודש כראוי, היה לו להתחיל ויהי בימי מלכות הורדוס, וביותר לפי הכלל שבידינו ויהי בימי, אינו אלא לשון צער (ע"י מגילה י' ע"ב).

[ב] **מלכות הורדוס:** הוא היה בן יעקב אנטיפטר אדומי עבד למלך הורקנוס הזקן לבית חשמונאים ומלך על ישראל, עיין פרק קמא דבבא בתרא (ג' ע"ב), ובפרק עשרה יוחסין (ע' ע"ב), ובספר יוסיפון. עיין בספר צמח דוד, מבואר שתחילת חשבון הנוצרים מתחיל משנת תשס"א, והיא היתה בתחלת מלכות ארקילוס בן הורדוס. ועיין מה שאכתוב לקמן גבי רבי עקיבא ורבי אליעזר ורבי יהושע בן לוי. ואולי בעבור כן כתב ויהי בימי מלכות הורדוס, לומר שבימי אחד מבניו אחרי, שכולם נקראים מלכות בית הורדוס.

[ג] **פפוס בן יהודה:** עיין סוף מסכת גיטין (צ' ע"א) יש לך אדם שנופל זכוב לתוך כוסו ואינו שותהו, זו מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפניו אשתו ויוצא, ופירש רש"י מדה שאינה הוגנת היא, שמתוך כך, איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו, עד כאן לשונו.

[ד] **מגדלת שעיר נשיא:** פירוש מקלעת שיער נשים, כך פירש רש"י בחגיגה ד' ע"ב. וקצת [קשה והא] (הוא) העובדא דחגיגה היה בימי רב ביבי בר אבבי שהיה כמה שנים אחר זה ואין מסקי בשמיה דהך מרים, ואולי בכנויה לא איכדי(?) לן, ועיין מסכת שבת קד' ע"ב בתוספות (ד"ה אמו מרים מגדלת נשיא הוי. נמצא בחסרונות הש"ס).

[ה] **כדת משה וישראל:** רצה בזה לפרש שמצאנו בספר הנצרי שהעתיקה הזה ממנו, כתב שם דברים הרבה בלשון לאטיין ובתוכם דברים הללו בלשון הקודש, וזה לשונו, הלא לא נתקדשה מרים לפפוס בביאה, רק בכסף, ודבר תורה ביאה קונה ואם כן ישוע מותר היה לבוא בקהל וכו', עיין שם.

עד כאן נוסח הכת"י הכולל בתוכו את טופס החיבור והגהות החת"ס. להלן יובאו מקורות אגדות החז"ל שמהם לקח כותב החיבור את נוסח המעשה.

(1) **בעת מלכות הורדוס הגרי.** לדעת חז"ל היה ישו הנוצרי תלמיד יהושע בן פרחיה, וא"כ חי בעת שמלכו בארץ ישראל המלכים החשמונאיים אלכסנדר ינאי ואשתו שלומציון ובניהם הורקנוס ואריסטובולוס. אך, הנוצרים טענו שמשיהם חי בזמן הורדוס המלך, היות וע"פ חשבון מוטעה שהיה בידם נולד ישו הנוצרי בשנת ג' תשס"א. לעיל בנספח 'תולדות הנוצרי' תחת הכותרת 'כמה ישו הנוצרי היו, ומתי חיו?' התבאר בארוכה מקור החשבון ההוא וטעותו. כיום הוחלט בבירור לחוקרי ההיסטוריה שהורדוס מת בשנת ג' תשנ"ז, דהיינו שנת 4 לפני הספירה הנוצרית. וא"כ לכל הדעות אין שום מקור שהנוצרי חי בזמן מלכות הורדוס, וא"כ פרט זה הוא טעות מיסודו וצריך להגיה 'בעת מלכות אלכסנדרוס ינאי'.

(2) **היה איש אחד ושמו פפוס בן יהודה.** מקור דברי המחבר כאן הוא הגמרא בשבת קד' ע"ב. הגמרא דנה שם בחיוב הכותב בשבת ע"י קעקוע על הגוף: 'המסרט על בשרו ר"א מחייב חטאת... תניא. אמר להן רבי אליעזר לחכמים: 'והלא בן סטרא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו'. אמרו לו: 'שוטה היה, ואין מביאין ראיה מן השוטים'. בן סטרא? בן פנדירא הוא? אמר רב חסדא: בעל סטרא, בועל פנדירא. בעל-פפוס בן יהודה הוא?, אמו סטרא. אמו-מרים מגדלת נשיא הוא?, כדאמרי בפומבדיתא 'סטת דא מבעלה'."

מי היה בן סטרא זה? מהגמרא כאן עולה שהוא היה ממזר, בן למרים הקולעת שערות הנשים שהיתה נשואה לפפוס בן יהודה, ולאביו פנדירא שבעל את אמו באיסור. עוד עולה שבן סטרא זה ביקר במצרים והוציא ממנו כשפים ע"י שחקק את סודות הכישוף על בשרו, היות וחרטומי מצרים רצו לשמור על בבלעדיות קסמיהם ולהטיהם, ובדקו את כל מי שיצא ממצרים אם נמצא תחת ידו סודות מצריים כלשהם.

בן סטרא זה נזכר עוד פעם בתלמוד, במסכת סנהדרין סז ע"א. הגמרא מצטטת ברייתא המביאה עצה שהשתמשו בו הסנהדרין ברצותם לתפוס מסית לעבודה זרה, 'תניא: ... כיצד עושין לו? מדליקין לו את הנר בבית הפנימי ומושיבין לו עדים בבית החיצון, כדי שיהיו הן רואין אותו ושומעין את קולו והוא אינו רואה אותן. והלה אומר לו: 'אמור מה שאמרת לי ביחוד', והוא אומר לו. והלה אומר לו: 'היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עבודת כוכבים?'. אם חוזר בו, מוטב. ואם אמר 'כן' היא חובתנו וכן יפה לנו', העדים ששומעין מבחוץ מביאין אותו לבית דין, וסוקלין אותו. וכן עשו לבן סטרא בלוד ותלאוהו בערב הפסח". והגמרא מביאה שוב את השקלא-וטרין על שמו בן סטרא 'בן סטרא? בן פנדירא הוא? אמר רב חסדא: בעל סטרא, בועל פנדירא. בעל-פפוס בן יהודה הוא?, אלא אימא אמו סטרא. אמו-מרים מגדלת נשיא הוא?, כדאמרי בפומבדיתא 'סטת דא מבעלה'". ומכאן שבן סטרא זה נידון בסנהדרין כמסית ומדיח ונסקל בערב הפסח. פרט זה דומה מאד לפרט הנזכר במסכת סוטה על הריגת ישו בערב הפסח בעוון הסתה והדחה, אך אין

כל הכרח לומר שהמדובר באותו אדם היות וכל חייבי מיתות הסנהדרין נסקלו בערבי חגים כאשר קהל גדול מכל רחבי ארצות יהודה והגליל התאסף בירושלים, וכך נגרם פרסום גדול 'למען ישמעו ויראו'. וכנראה שכמה וכמה מסיתים קמו להם לישראל בימי הבית השני.

בין היהודים הביזנטים שהתגוררו תחת ממשלת הביזנטים הנוצרים נפוצה שמועה - כנראה עקב הדמיון בין הריגת בן סטדא להריגת ישו - שישו מושיעם של הנוצרים הוא בן סטדא מהתלמוד. בסביבות 178 לספירה הוציא לאור רומאי בשם קלסוס (Celsus) כתב נגד הנצרות בו כתב ששמע מאיש יהודי שישו נולד לאמו מרים מחייל רומאי בשם 'פנתרוס' (Pantheras), כמוכן שמע מהיהודים כי ישו ירד למצרים ושם רכש לו כוח לעשות ניסים. וכשחזר לארץ ישראל הכריז על עצמו שהוא אליל. כנראה שיהודי זה שסיפרו לקלסוס השווה את דמות בן סטדא לישו הנוצרי. ומכאן כנראה נבע הידיעה הרווחת אצל כל יהודי אירופה שישו היה ממזר. וכנראה מכאן נובע ההצטדקות הנוצרית שישו נולד לאמו בהיותה בתולה.

אולם רבינו תם חלק על דעה נפוצה זו וסבר שבן סטדא אינו ישו הנוצרי, כי אם מסית אחר. דעתו הובעה בתוס' (שבת קד ע"ב ד"ה בן סטדא): "בן סטדא. אומר רבינו תם דאין זה ישו הנוצרי, דהא בן סטדא דאמרין הכא דהוה בימי פפוס בן יהודה דהוה בימי רבי עקיבא כדמוכח בפרק בתרא דברכות (סא ע"ב) וישו היה בימי יהושע בן פרחיה כדמוכח בפ' בתרא דסוטה (מו ע"א) ולא כר' יהושע בן פרחיה שדחה לישו הנוצרי בשתי ידיים ור' יהושע הוה קדים טובא לר' עקיבא". דהיינו, שמצינו עוד פעם בתלמוד דמות בשם פפוס בן יהודה, שניסה למנוע את ר' עקיבא מלהסתכן וללמד תורה ברבים בניגוד לגזירת הרומאים, ור"ת סבר שהוא אותו פפוס בן יהודה בעלה של מרים, וא"כ חי בעל אם בן סטדא בזמן רבי עקיבא ולא בזמן יהושע בן פרחיה, וא"כ אין זה ישו שחי בזמן יהושע בן פרחיה.

אך, צ"ע על שיטת ר"ת, היות ומאז שגלו חכמי הסנהדרין מלשכת הגזית כבר לא דנו דיני נפשות, וא"כ איך דנו את בן סטדא לסקילה בזמן ר"ע שחי בדור שלאחר החורבן, וא"כ נמצא שפפוס בן יהודה חבירו של ר"ע אינו פפוס בן יהודה בעל אם בן סטדא, וצ"ע.

(3) מרים בת קלפוס אחות ר' שמעון הקלפוס. מקורו של המחבר ששם אמו הייתה מרים הוא מהגמרא שבת הנ"ל. אך חידוש הוא שמביא שישו היה בן אחותו של שמעון הקלפוס שלטענת היהודים חי בדור שאחר התפשטות תלמידי ישו. על דמותו של שמעון הקלפוס יבוא מאמר נפרד בקונטרס 'תענית ט' בטבת-מנהגים ומסורות' בעז"ה.

(4) ובעלה פפוס לא הניחה לצאת מביתה חוצה וסגר הדלת בעדה. מקור המחבר הוא בגמרא גיטין צ' ע"א המביאה עוד פרט על איש בשם פפוס בן יהודה: "תניא היה רבי מאיר אומר: 'כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים; יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו, וזו היא מדת פפוס בן יהודה, שהיה נועל בפני אשתו ויוצא. ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו, וזו היא מדת כל אדם, שמדברת עם אחיה וקרובה ומניחה. ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו, זו היא מדת אדם רע, שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוצ וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה ורוחצת עם בני אדם". מדברי הגמ' עולה שפפוס בן יהודה היה מחמיר יתר על המידה והיה נועל בפני אשתו כל אימת שיצא מביתו. רש"י שם מזהה את פפוס זה עם פפוס בעלה של מרים מגדלא נשיא³⁷. והחת"ס בהגהותיו ציין לרש"י זה.

(5) ותלד לו בתקופת התמוז את ישוע הנוצרי. ע"פ הדעה הנוצרית הקדומה נולד ישו בתקופת ניסן (25 במרס), שהיה יום חג בקרב העמים הקדמונים, וע"פ הדעה הנוצרית המאוחרת נולד ישו בתקופת טבת (25 בדצמבר), שג"כ היה יום חג בקרב עובדי השמש הקדומים. כנראה שמחבר זה ברצותו ללעוג ביתר שאת על ישו הנוצרי, דחה את מעשה העבירה ליום הכיפורים כדי להגדיל עד למעלה את גודל החטא, ולכן הוכרח לאחר את לידתו עד תקופת תמוז, כדי שימלאו לו ט' חדשים שלמים.

(6) ודבר המלך יצא להרוג כל ילד הנמצא בבית לחם. סיפור הריגת כל ילדי בית לחם הינו אגדה נוצרית קדומה שנכתב כבר באוונגליון הנוצרי. ולא נמצא לו מקור נוסף בכתבי ההיסטוריונים מהזמן ההוא.

(7) ויהי רעב בארץ מצרים, וילך יוסף ומרים ובניו כנענה. יפלא מאוד, שהמחבר הזה קיבץ את כל הגמרות שאין מזכירות את ישו הנוצרי בשמו ותלאם על שמו, ואילו מהסיפור היחיד שהגמרא מפרש שבאמת הייתה עם ישו הנוצרי בחר המחבר להתעלם. ובמקום לספר שישו ירד למצרים עם רבו ועלה לאר"י עם רבו, בחר לו מסורת אחרת שישו ירד למצרים עם משפחתו ועלה עם משפחתו.

(8) ויגורו בנצרי עיר מולדתו. כנראה הכוונה לעיר מולדתו של אביו יוסף, שהרי לטענתו נולד ישו בבית לחם. בגמרא סוטה קורא תמיד לישו בכינוי 'הנוצרי', ולא ידוע בבירור סיבת כינויו זה. יש האומרים שסיבת כינויו הוא משום שנולד במגדל נוצרים או בנצרת, ואילו מחבר זה שנטה אחר המסורת הנוצרית שישו נולד בבית לחם הוצרך לומר שאביו היה נוצרי והסיבה שכינוהו חכמי הגמרא בשם 'נוצרי' הוא ע"ש אביו.

(9) וילמד ישוע בבית מדרשו של ר' יושע בן פרחיה. את הפרט הזה לקח מהגמרא בסוטה מז ע"א. אך שם מובא שהוא למד אצל יהושע (ולא ר' יהושע) בן פרחיה עד לעלותו ממצרים ואז נדחה, ולא לאחר שעלה ממצרים.

(10) ועוד ישבו ר"א ור"ע ור"י בן לוי בבית המדרש מנגד, ושמעו דברי ישוע וכו'. מקור סיפור זה הוא ברייתא במסכת כלה הכ"ג: "פעם אחת היו זקנים יושבין בשער ועברו לפנייהם שני תינוקות, אחד כסה את ראשו ואחד גילה את ראשו. זה שגילה את ראשו - רבי אליעזר אומר: ממזר. רבי יהושע אומר: בן הנדה. רבי עקיבא אומר: ממזר וכן הנדה. אמרו לו לרבי עקיבא 'היאך מלאך לבך לעבור על דברי חבירך'. אמר להן 'זה, אני אקימנו'. הלך אצל אמו של תינוק וראה שהיתה יושבת ומוכרת קטניות בשוק. אמר לה 'בתי, אם את אומרת לי דבר שאני שואלך, אני מביאך לחיי העולם הבא'. אמרה לו 'השבע לי', היה רבי עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל בלבו. אמר לה 'בנך זה, מה טיבו?', אמרה לו 'כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני והיה לי בן זה'. נמצא התינוק ממזר וכן הנדה. אמרו גדול היה רבי עקיבא כשהכחיש את רבותיו. באותה שעה אמרו ברוך ה' אלהי ישראל אשר גילה סודו לרבי עקיבא בן יוסף".

סיפור זה לא היה עם ישו הנוצרי שכבר נהרג כ-150 שנה לפני זמן ר"ע, אלא עם ילד אלמוני ובלתי ידוע שחי אז. והמחבר בלהיטותו ללעוג על ישו הנוצרי חיבר את כל הסיפורים מכל הממזרים שחיו בזמן חז"ל לאריגה אחת ותלה הכל בישו הנוצרי. והחת"ס בהגהותיו כבר מזכיר שקשה לו להלום סיפור זה היות ור"א ור"י ור"ע חיו כמה דורות אחר יהושע בן פרחיה ולא יתכן שויכוחם היה על ישו הנוצרי. (להגהתו זו של החת"ס לא זכינו וחבל על דאבדין. ורק בציון הקודם הוא שולח לעיין בהגהתו זאת).

³⁷ יצויין שבבמדרש רבה (פר' נשא פרשה ט' אות יב) מביא שם את הברייתא מגיטין, וגורס שם 'יהודה בן פפוס'.

גם זיהויו של המחבר את רבי יהושע כרבי יהושע בן לוי תמוה, שהרי ריב"ל חי בדורו של רבי ינאי ורבי יוחנן תלמידי רבי יהודה הנשיא שהיה תלמיד תלמידו של רבי עקיבא וחבריו, ולמה לא הסתפק בר' יהושע הידוע בן חנניה חבירם של ר"א ור"ע.

ב. נוסח נוסף-מתוך המאסף 'חורב':

מעשה ישו בן פנדירא שר"י

ישו הנוצרי היה עז פנים מעת שידע לדבר בשפתיו, והיה בעל מרמות וערמות ומחזיק במחלוקת, (ועושה) [ועשה] לו שם בנבלות הפה, ומדבר בנביאים ובלומדי התורה, (ונוהג) [ונהג] בקנאה ובתאוה ובכבוד, ומבקש גדולות, והעזי פניו בתורה ובמשה רבינו ורבן של כל הנביאים, ואמר שהתורה כבר בטלה היא וכל מה שנצטוונו בה, ואמר שהוא המלך המשיח שהתנבאו עליו כל הנביאים, הוא שאמר עליו הנביא, הנה העלמה [הרה ו]יולדת בן וקראת שמו עמנואל' (ישעיה ז, יד), וזו היא הראייה שהיתה לו שאין לו אב, ועוד אמ' דיתרו חתניה דמשה נתבטלה אצלו גדולתו של משה. וכששמעו חכמי' בדבר אמרו, הואיל והעזי פניו כך פשפשו אחריו.

שלחו אחרי אמו, אמרו לה, אמרי לנו, ילד זה מי אביו. ענתה ואמרה, מארסי יוחנן נתעברתי, והלך לבבל, ואיני יודעת מה עשה הב"ה (עמנו) [עמו]. ענו ואמרו שחכמים העידו עליו שהוא ממזר וכן הנדה. ענה ר' שמעון בן שטח ואמר. היום שלשים שנה שבא אותו יוחנן ואמר לי, אוי לי מה אירע לי, בזאת הלילה נכנסתי אצל ארוסתי מרים, ואמרה לי, מעולם לא היה לי מנהג כזה שתבוא אצלי בלילה שתי פעמים, ועוד אמרתי לך שאני נדה, ולא השגחת בי ועשית חפצך, וחזרת פעם שנייה, כששמעתי כך נבהלתי ויצאתי ואמרתי, אוי לי מה עלתה לי, אלא בודאי איש אחר נכנס, וזנה עמה והיא בנדתה, וחשבה בלבה שאני הוא, אמרתי לו, ממי אתן? [חושדת] [חושדה], אמר לי, מהבחוור שכיני יוסף בן פנדירא שמו, והוא רודף אחרי, אמרתי לו, יש לך עדים, אמר לי לאו, אמרתי לו, שתוק לעצמך, שתק ויצא, אח"כ נשמע הקול שאומרים מעוברת היא, כששמע ארוסה הלך לבבל מפני חרפתו ולא חזר, ומרים ילדה את ישו, והיא אין עליה משפט מות. מיד ענתה ואמרה, כך וכך היה המעשה. אמרו לה חכמים תדעי מי הוא הבחוור. ענתה ואמרה, לאחר המעשה נתברר לי שיוסף בן פנדירא הוא.

כיון ששמע שנתפרסם הדבר, שזינתה אמו והוא ממזר ובר נדה, מיד יצא וברח לירושלם, והיתה ממשלת כל ארץ ישראל תחת יד הלני המלכה, והיה בבית המקדש על אבן שתיה, והיא האבן שנסך עליה יעקב אבינו שמן, והיו בה אותיות של שם המפורש, וכל מי שילמד אותם הוא עושה כל חפצו. והיו חכמים מתיראין שמה ילמדו בחורי ישראל, ומחריבין בהן את העולם, ועשו תקנה לדבר, שלא יוכלו ללמדם. ועשו שני כלבים של נחשת תלויים על שני עמודי ברזל מול שער בית המקדש, וכל מי שילמד אותם האותיות, בשעה שהוא יוצא היו הכלבים נובחין עליו, כשהיה רואה היו הולכות האותיות מלבו. בא זה ישו, נכנס ולמד אותן, וכתבן על קלף, וקרע בשר יריכו, ונתן הכתב בתוך יריכו, והחזיר העור למקומו. כשיצא נבחו אותן הכלבים של נחשת, והלכו האותיות מלבו, הלך לביתו וקרע יריכו בסכין, ונטל הכתב ולמד האותיות.

והלך וקיבץ בחורי ישראל שלש מאות ועשרה, אמר להם, תראו שאתם אמרתם עלי ממזר וכן הנדה, ורוצין גדולה לעצמכם, ומבקשים שררה על ישראל, הלא תדעו שהתנבאו עלי כל הנביאים, ואמרו עלי שאני משיח, עלי נתנבא ישעיה, הנה העלמה [הרה ו]יולדת בן וקראת שמו עמנואל (ישעיה ז, יד), ועוד נתנבא עלי דוד ואמר, 'בני אתה אני היום ילדתיך' (תהלים ב, ז), בלא משכב אב ואם ילדני, ואתם קוראי' לי ממזר, ועוד נתנבא עלי, 'יתיצבו מלכי ארץ' (שם ב, ב), אני הוא המשיח, ואלו שאומרים לי ממזר, הם בני זנונים, שכך אמר הכת' עליהם, 'כי בני זנונים המה' (הושע ב, ז). ענו אותו החכמים, אם אתה משיח, הראינו אות ומופת. אמר להם, מה אות אתם מבקשין ממני. הביאו לו פסח שלא עמד על (רגלו) [רגליו] מעולם, אמר עלי' אותן האותיות ועמד על רגליו, באותה שעה השתחוו לו כולם, ואמרו זהו המשיח, ועוד הביאו לו מצורע, ואמר עליו אותן האותיות ונתרפא, ניתוספו עמו מבני פריצי אלהינו.

כיון שראו חכמים שהאמינו בו ישראל תפסוהו והביאוהו לפני הלני המלכה, אמרו לה, זה האיש כשפן ומטעה את העולם. אמר לה, אדונתי, כבר נתנבאו עלי הנביאים היום כמה שנים, 'ויצא חוטר מגזע ישי' (ישעיה יא, א), ואני הוא, ועליהם נתנב' דוד, 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים' (תהלים א, א). אמרה להם, יש בתורתכם כתוב זה, אמרו לה, יש בתורתינו, אבל אנו אומרים כי על זה נכתב, 'זמת הנביא ההוא' (דברים יח, כ), 'ובערת הרע מקרבך' (דברים יג, ו), ומשיח שאנו מקוים לו יש בו אותות, כת' בו, 'והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע' (ישעיה יא, ד), וכת', 'בימיו תושע יהודה' (ירמיה כג, ו), וזה אין בו אלו האותות. אמר לה אני הוא, ואני אחיה מתים. שלחה שלווחה עמהם, והחיה המתים באותיותיו, באותה שעה נבהלה המלכה ואמרה, זה אות גדול, נזפה על החכמי', ויצאו מלפניה מוכלמים, והיה לישראל צער גדול. הוסיפו פריצים מבני עמנו, והיו עמו, והיתה מחלוקת בישראל.

הלך ישו לגליל העליון, ונתקבצו החכמים, והלכו לפניו ואמרו. אדונתינו, יש עמו מכשפות. שלחה רוכבי פרשים בשבילו, והיו רוצין להוליכו, ולא הניחוהו אנשי הגליל, נתגרו מלחמה. אמר להם ישו, אל תלחמו אתם, שבו לכם, גבורת אבי שבשמים ואותיות שבידי הן מצילות אותי. והיו עושין אנשי הגליל צפרים של טיט, והיה אומ' עליהם אותיות השם המפורש ופורחות באויר. אותה שעה נפלו על פניהם לפניו. אמר לרוכבי הפרשים, לכו אמרו לאלו הבחורים שיביאו אבן גדולה של ריחים וישליכוה אל הים, הלכו ועשו כן, אמר השם והעמידה על פני המים, והוא יושב עליה. אמר לרוכבי הפרשים, לכו אמרו לאדונתכם אשר ראתם, ותשאנה רוח וילך על פני המים. ויתמהו רוכבי הפרשים, וילכו ויגידו למלכה, ויאמרו לה, הלכנו באשר שלחתנו, וראינו אותותיו כאיש האלהים, עשה צפרים של טיט והפריחם, ועוד הביאו לו ריחים גדולה ונתן אותה על פני המים כקליפת ביצה.

ותבהל המלכה, ותתמה תימה גדול, ותשלח ותקבץ זקני ישראל, ותאמר להם, ישו זה שאמרתם כשפן הוא, הרי נפלאות מתחדשות עמו בכל יום, ואינו אלא בן אלהים. אמרו לה, אדונתינו, אל יכנס בלבך דבר כשפנות, אם כמו שאמר הוא, יתחבר עמנו לפני אדונתינו המלכה, ואנחנו נגלה הדבר. מיד שלחה אליו שלווחים, והלכו הפריצים שהיו מאמינים בו, ואמרו לו, כבר נבהלה המלכה מאותות ומופתים שעשית, באותה שעה קיבץ סיעתו ובא לפני המלכה. הלכו זקני ישראל ולקחו אדם אחד, ושמו יהודה אסכריוטא, והכניסוהו לבית קדש הקדשים, ולמד אותן אותיות של שם המפורש, ולקח קלף וכתב אותן האותיות, ולקח סכין וכרת בשר יריכו. והכניס הקלף, והחזיר העור למקומו כמו שעשה הרשע, והלך לביתו, הוציא הקלף מבשרו, ולמד האותיות.

כיון שישב ישו וסיעתו לפני הלני המלכה, שלחה אצל זקני ישראל, ענה הוא ואמר למלכה, עלי נתנבא דוד ואמר, 'כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני' (תהלים כב, ז), ועלי נאמ', 'אל תחת מפניהם' (ירמיה א, יז). כיון שנכנסו ישראל, ועמהם יהודה אסכריוטא, והיו טוענין טענותיהן עליו, והוא עליהן, עד שאמר למלכה, עלי נתנבא דוד ואמר אעלה לשמים, 'כי יקחני סלה' (תהלים מט, טו), והרים ידו ככנפי נשר, והיה בורח בין השמים ובין הארץ, והיו הכל תמהין ממנו. וכיון שראוהו זקני ישראל כך, אמרו ליהודה אסכריוטא, למה תעמד, ואתה למדת כמותו. מיד אמר יהודה אסכריוטא האותיות, ועלה אחריו. והיו

הבריות תמהין מהם, איך יפרחו בין השמים ובין הארץ כנשרים, עד שחבקו יהודה אסכריוטא, היה אומ' אותן האותיות להפילו לארץ, והיה הרשע אומ' אותן האותיות שלא יכריעו יהודה אסכריוטא ושלא יפילו לארץ, ולא היה זה מכריע את זה, ששם המפורש היו יודעין שניהם. כשראה יהודה אסכריוטא קלקל מעשיו עמו ותיעבו, כיון שנפלה שכבת זרע ביניהן נטמאו שניהם ונפלו לארץ. והם על זה המעשה בוכים הרשעים בלילי הפסח, והם מעידים על זה הקלקל שעשה לו יהודה. באותה שעה החזיקוהו ואמרו להלני המלכה, אם בן אלהים הוא (הביאוהו), יאמר לנו מי שמכה בו וימחה וירפא אותו, והיו מכסין אותו בבגד. ומכין אותו בעצי רמונים. כיון שלא היה יודע דבר, וראה סוד שם המפורש שהלך ממנו, והוא אסור בידם, ענה ואמר לחביריו, לפני המלכה, הלא על אלה נתנבא דוד בשבילי ואמ', 'מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און' (תהלים צד, טז), ועליהם נאמ', 'המים הזידונים' (שם קכד, ה), ועליהם נאמ', 'חזקו פניהם מסלע' (ירמיה ה, ג). כיון ששמעה המלכה כך, נתנה רשות, ואמרה לזקני ישראל, הנה הוא בידכם.

מיד יצאו מלפני המלכה, והביאוהו אל החנות (השוח: שבת טו ע"א; ע"ז ח ע"ב) שבטבריה, וקשרוהו על העמוד לפני הארון. ונתקבצו סיעת השוטים והרשעים שהאמינו בו, ויבקשו להצילו מידם, ולא יכלו. ותהי ביניהם מלחמה גדולה מאד, כי אין בו כח לברוח מידם. ויאמר להם, תנו לי מעט מים, ויתנו לו חומץ. וכששת' ענה בקול גדול ואמר. עלי נתנבא דוד, 'ולצמאי ישקוני חומץ' (תהלים סט, כב). ונתנו בראשו עטרת קוצים. והתחילו הפריצים לבכות, והיתה מלחמה בתוך המחנה, בין אח לאח ובין אב לבן, ותגבר יד החכמים והזקנים על הפריצי' ויכניעום. ויען הרשע ויאמר, הרי עלי נתנבא ישעיה ואמר, 'גוי נתתי למכים ולחיי למורטים' (ישעיה נ, ו), ועל אלה כת', 'קרבו הנה בני עוננה' (שם נז, ג), ועליהם אמר דוד אבי, 'הנה אלה רשעים ושלוו עולם השגו חיל' (תהלים עג, יב), ועוד אמר, 'הרסם ולא יבנם' (שם כח, ה), ועלי אמר הנבי' (הנה) 'ואנחנו' חשבנהו נגוע מוכה אלהים ומעונה' (ישעיה נג, ד). ויהי כשמוע הפריצים כך, התחילו לרגום אותם באבנים, ויהי ביניהם רעש גדול ומכאוב.

ויתבהלו הזקנים. ויבריוהו אותו הפריצים מידם, והלך עם אותן שלש מאות ועשרה תלמידיו למדינת אנטוכיא, ויהי שם עד ערב [פסח, ויהי] הפסח בשנה ההיא בשבת, ויבא הוא עם התלמידים שלו לירושלם בערב שבת ערב הפסח, והיה רוכב על החמור, והיה אומ' עלי אמ' הכת' 'עני ורוכב על חמור' (זכריה ט, ט). באו כולם והשתחוו לו בבית המקדש עם שלש מאות ועשרה רשעים שהיו עמו. בא אדם אחד מהן, ושמו גסיא, ואמר לחכמים, תראו אותו רשע, אמרו לו, באיזה מקום הוא, אמר להם, הרי הוא בבית המקדש עם אותן האנשים שבאו מאנטוכיא להתפלל בבית המקדש, אמרו לו, הראינו אותו, אמר להם כבר נשבענו בעשרת הדברות, כולנו ש' ועשרה, שלא נאמר עליו הרי הוא, והיו כולם במלבוש אחד. אמר להם גסיא לחכמים, כשאתם באים בבקר, תנו שלום עלינו בבית המקדש, והרי אני נכנס אצל אותו האיש, וכשתראו אותי כשאלך ואתן לו כריעה, הוא הרשע בעצמו. וכך עשו, נתקבצו כל זקני ישראל, והלכו ושאלו שלום ישו, נכנסו החכמים בבית המקדש עם העם שבאו עמו מאנטוכיא, והיה אותו רשע עמהן, נכנס גסיא, והלך אל הרשע, ונתן לו כריעה לבדו. מיד הבינו החכמים שהוא הרשע המתעב את הבריות, עמדו והחזיקו בו, ואמרו לו, הרי אתה הוא המשיח כאשר דברת, היכן אותן האותות שאמרת והיית עושה. מיד נבהל הרשע, עמדו אותן ש' ועשרה רשעים שהיו עמו, ולא היו יכולין לדבר. ענה ואמר. בשעה שראה עצמו שהוא נהרג, הרי עלי אמר דוד, 'כי עליך הרגנו כל היום' (תהלים מד, כג). ועליכם נאמ' 'ידיכם דמים מלאו' (ישעיה א, טו), ועלי כת' 'זאת (נביאיהם) [נביאיך] הרגו בחרב' (מלכ"א יט, י). התחילו הפריצים לבכות. כשפיתה להן, ולא יכלו להצילו באותה שעה, והיה יום ששי ערב פסח וערב שבת.

כשהביאוהו לתלותו על העץ, כל העץ שהיו תולין אותו עליו, היה נשבר תחתיו, לפי שכשהיה שם המפורש עמו, היה אומ' אותו על כל [העץ] שבעולם שלא יקבלנו טרם שיהרג, שהיה יודע בעצמו שאינן מניחין אותו. וכיון שראו אותו השוטים שהעצים אינן עומדים תחתיו ולא מקבלין אותו, היו מחשבין שמרוב צדקתו נשברו, עד שהביאו לו עיקר אחד מן הכרוב, ותלוהו עליו ועמד, שלא אמר השם על הכרוב, וכך ברייתם של בית המקדש עד היום הזה. לאחר שתלו אותו רשע, עד עת המנחה, הורידוהו מן העץ, שכך אמרה תורה, 'לא תלין נבלתו על העץ' (דברים כא, כג), ומיד קברו אותו.

כשהיה יום ראשון, היו הפריצים שהטעה אותן בחייו יושבין על קברו ובוכין, עברו עליהן בחורי ישראל, ואמרו להן בלשון ארמית, 'מאי אותיבי כלבים נטוי בקברא או ספיא', אמרו אותן השוטים, נראה אותו בקברו, פשפשו קברו ולא מצאוהו. הלכו כל אותן רשיעי הפריצים להלני המלכה, אמרו לה, אדונתינו, זה שהרגו היהודים משיח הוא, ראי כמה מופתים הראה בחייו, ועכשיו אחרי מותו קברו אותו ואינו בקבר, שכבר עלה לשמים, שכך התנבא הוא על עצמו ואמר, 'כי יקחני סלה' (תהלים מט, טז). שלחה בשביל חכמים ואמרה להם, אותו האיש מה עשיתם בו. אמרו, כבר קברנוהו. שלחה עמהם שלוחים לקבר, פשפשוהו בקבר ולא מצאוהו. אמרה להם, בזה הקבר קברתם אותו, והיכן הוא. והיו החכמים נבהלים, ולא היו יודעים מה להשיב לה תשובת הדבר, לפי שבא אחד ולקחו מן הקבר, והוליכו לגנו, וחפר בחול וקבר אותו. אמרה הלני לחכמים, אם לא תביאו לי אותו ישו שהרגתם, לא אניח מכם שריד ופליט. אמרו לה, תני לנו זמן עד שנפשפש. נתנה להם זמן, והיו ישראל בתענית וצום ובכי ומספד ובתחנונים בכל ארץ ישראל, ומצאו הפריצים פתחון פה והיו אומרינן להם, אתם הרגתם משיח ה', והיו ישראל בצער עד שנשלם הזמן שנתנה להם המלכה, ולא מצאוהו, והיו החכמים בורחין ממקום למקום. ומרוב הפחד והיראה יצא מהן זקן אחד, והיה שמו ר' תנחומא, והיה הולך בשדה ובוכה, ראה את בעל הגן שהוא אוכל ושותה, א"ל ר' תנחומא, רשע אתה אוכל ושותה, וישראל בבכי ובתענית, א"ל מפני מה, א"ל בשביל אותו ממזר, שהיה מטעה את הבריות, והרגוהו ישראל וקברוהו קרוב למי השילוח, ועכשו אינו מצוי בקברו, ועמדו הרשעים שהיה מטעה, ואמרו שכבר עלה לשמים, ושלחה המלכה אצל החכמים, ואמרה להם, אם לא תמצאוהו לא אניח מכם שריד ופליט, והרי ישראל בצער כמה ימים. אמר בעל הגן לר' תנחומא אם ימצא אותו רשע יהיה לישראל מנוחה ורווחה, א"ל הין, א"ל בעל הגן, אני גנבתיו מקברו, בשביל הפריצים שלא יקחוהו. באותה שעה שמח ר' תנחומא שמחה גדולה, והחזיק בבעל הגן ובא וחזר לירושלם, ואמר לישראל, הרי לכם בשורה טובה, זה בעל הגן גנבו מקברו. מיד הלכו עמו כל ישראל, ובאו אחרי לגנה, והעבירו [ה]מים שהיו עוברין על קברו, וחפרו בחול, והוציאוהו, וקשרו רגלו בחבל, והיו סוחבין אותו ברחובות ירושלם, עד שהביאוהו אל הלני המלכה. אמרו לה, הרי זה הרשע שעלה לשמים, באותה שעה הלעיגה עליו ושבתה לחכמים.

יצאו מלפני המלכה בשמחה גדולה, וברחו תלמידיו, ונתפזרו במלכיות, מהן על הרי אררט, ומהן (לארמיטא) [לארמיניא], ומהן לרומי, והנשארים ברחו למקומות אחרים, והטעו את האומות, ובכל מקומות שברחו, המקום תבע דינם ונהרגו כולם. ורבים מבני פריצי עמינו טעו אחריו, והיתה מחלוקת גדולה ביניהם ובין ישראל, והכאות ובלבול והפסד ממון, ובכל מקום שהיו נוגעין אלו באלו, מי שהיה יכול לחבירו היה הורגו, והיו הפריצים אומרינן לישראל, בני מות אתם, שאתם הרגתם משיח ה', וישראל אומרים לפריצים, בני מות אתם, שאתם מאמינים בנביאי השקר. ובכל זאת לא יצאו מכלל ישראל, והיתה קטטה ביניהן, ולא היתה להן תכלה. כיון שראו ישראל כך, נתקבצו ואמרו, הרי זה שלשים שנה מיום שנהרג אותו רשע, ולא היתה לנו מנוחה עם אלו הטועין שטעו אחר זה מרוב עונינו, שקיים הב"ה מאמרו בנו, דכת' 'הם קנאוני בלא אל וגו' ואני אקניאם בלא עם' - אלו שטועין, 'בגוי נבל אכעיסם' (דברים לב, כא) - אלו ישמעאלים, ואמרו חכמי', עד מתי יחללו הפריצים כל אלו השבתות, והורגים אחד לחבירו, אמרו, קחו לנו אדם חכם שיוכל להוציא אלו הטועים מישראל, שכבר הוכחנום זה שלשים שנה ולא חזרו, הואיל ונכנס בלבם שישו משיח, וילכו לאבדון ותהיה לנו מנוחה. הסכימה דעת החכמים על אדם אחד, והיה שמו אליהו, והיה חכם גדול מאד. אמרו לו, נגזור על עצמינו שנתפלל בשבילך, ותהיה בחזקת ישראל הכשרים לעתיד לבא, ולך ועשה עם

ישראל חסד, והוצא את הפריצים ממנו, וילכו לאבדון. הלך אליהו מהסנהדרין שהיו בטבריה אל אנטוכיא, ונתן התראה בכל ארץ ישראל על כל אדם שהאמין בישו, או שנתחבר עמו. ואמר להם, אני שליח של ישו, והוא שלחני אליכם שליח, ושלח עמי חקים ומשפטים שתעמדו עליהם. אמרו לו, תן לנו ראייה שאתה שלוחו של ישו, אמר להם, מה ראייה תרצו ממני לעשות, אותות ומופתים כמו שהראה אתכם אראה אתכם גם אני. הביאו אליו פסח, אמר עליו שם ועמד על רגליו, הביאו לו מצורע, אמר עליו שם ונתרפא. מיד השתחוו לו ואמרו, ודאי אתה שליח ישו, שכך הראנו הוא אלה האותות ומופתים. אמר להם, ישו נתן לכם שלום, ואמר שהוא בשמים, הושיבו אביו על ימינו, עד שיעשה נקמות באלו היהודים, וישפילם תחת רגליו, שכך אמר ע"י דוד, 'עד אשית אויבך הדרום לרגלך' (תהלים קי, א). באותה שעה כרעו כולם, והוסיפו שטיות על שטיותם, אמר להם אליהו, ראו (יאמר) [אמר] לכם ישו, כל מי שירצה שיהיה עמי לעתיד יצא מכלל ישראל ולא יתחבר עמהם, שכבר אני כן תועבתים ושנאתים, ועוד איני רוצה עבודת אבותיהם, שכת' על ידי ישעיהו, 'חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי' (ישעיה א, יד), אלא ישו (יאמר) [אמר] לכם, שכל מי שירצה להיות עמי יהיה בחזקתו, יעשה בשביל שבת ששונא אותו ויהיה יום ראשון טוב לכל הימים, שבו האיר הב"ה לעולמו, ועשו בשביל פסח של ישראל עשו אתם עדה דקיימתא מועד פסח שעמד מקברו, ובשביל עצרתא סליק, ובו עלה לשמים, ובשביל ראש השנה אשכבתא דכליבא, והוא יום שמצאו בו עץ שנחלה עליו, ובשביל עצרתא רבא גזורתא, ובשביל חנוכה כאילדא, יום הלידה, אך לא ערלתא ולא גזורתא מיד, מי שירצה לימול ימול, ומי שלא ירצה לימול לא ימול, ועוד כל בהמה שברא הב"ה, מיתוש קטן ועד פיל שהוא גבוה, שפוך דמו על הארץ ואכול, שכך אמר בספר בראשית, 'כירק עשב נתתי לכם את כל' (בראשית ט, ג), אם יטריח יהודי על אחד מכם מיל אחד, תלך עמו שני מילין, ואם יכה אותך יהודי על פניך בצד שמאל, תן לו צד ימין, ואם יחרפך יהודי, אל תשיב לו, שלא קיבל ישו על עצמו הריגה אלא על מנת שיראה להם דרך ענוה. ואמר, אם אתם רוצים שתהיו עמי לעתיד, קבלו מן היהודים כל רע שיעשו לכם, והוא היה בידו להציל עצמו מן היהודים, אלא יש להם יום הדין, ויש לנו בעונותינו שנסבול אותם ותהיה לנו תוחלת ותקוה שכך כת', 'בקשו [את] ה' כל עוני [ה]ארץ אשר משפטו פעלו' (צפניה ב, ג), מיד עשה חסד, והפרישם מעל ישראל, והיה לישראל עד היום הזה מנוחה. וזה אליהו שהזכרנו למעלה עשה משפטים אשר לא טובים, הב"ה ימחול לו, והוא שקראוהו הנוצרים פילוס. לאחר שתיקן להם פילוס אלו הצוויין, נפרדו מהם הטועים, ובטלה המחלוקת. לאחר זמן נגמרה מלכות פרס. יצא מהן גוי אחד והפליג עליהן להבדילם, כמו שהפליגו עצמן על החכמים. ואמ' להם, פילוס טעה בכתבו, שאמר לכם אין לכם מילה, הרי ישו היה מהול. ועוד אמר ישו, לא באתי לפחות מתורת היהודים אות אחת אלא לקיים כל דבר שבה. מעלתם שאמר לכם פילוס אל תמולו, ואמר (לכם) [להם] נסתורוס ימולו שישו היה מהול, ועוד אמר להם נסתורוס, כופרים אתם שאמרתם (אליהו) [ישו] חי, והוא ילוד אשה, אבל שרת בו רוח הקודש כמות הנביאים. והיה נסתורוס שהתחיל לומר' לנערים ושיפתה את נשותיהן, ואמר להם, אעשה לכם סייג שלא ישא נוצרי מכם שתי נשים, ונאהב נסתורוס בעיניהן, ונפלה מחלוקת גדולה ביניהן, ולפיכך לא יתפלא א' באלו הנסתרים (ואלו כתועבה של נסתרים), ולא סיעת נסתורוס (כתועבה) (בתועבה) של אלו, שקורין אותן יהודים חדשים, עד שהלך לבבל ששמו צאצ"א, והיו כולן בורחין מלפניו, נשתיירו הנשים, והיה נסתורוס בעל זרוע, אמרו לו הנשים, מה תרצה ממנו, אמר להם, איני רוצה מכם אלא שתקחו ממני לחם ויין קרבן לצאצ"א. והיו הנשים מוליכות מפתחות גדולות, שכך היה מנהגם, וכיון שנתן לאחת מהן קרבן לחם ויין הפילתו לארץ, כרע לארץ ליטול הקרבן שהפילתו האשה, והכוהו כולן במפתחות שבידן, ונפל ומת.

והיתה ממשלת כל ארץ ישראל בידהן, ולא היו מניחין אחד מישראל ליכנס לבית המקדש, (והיו) [והיה] בבבל חכם גדול אחד וראש סנהדרין, ושמם שמעון כיפה, ולמה נקרא שמו שמעון כיפה, שהיה עומד על האבן שנתנבא עליה יחזקאל, והוא בנהר כבר, והיה האבן גענה מן בת קול שהיא מן השמים (ושמעון) [לשמעון] כיפה. כיון ששמעון נצרים בבית המקדש שהוא משתמש בבת קול, ויש בו חכמה עד אין חקר ואין מספר, והיו מתקנאין בישראל שיש בישראל כמותו. הכניס הב"ה בלבם של שמעון שיעלה לירושלם. כיון שעלה לירושלם, ונתפלל שם בחג הסוכות, נתקבצו אגמונוס והישיש הגדול של נצרים, ובאו אל שמעון כיפה להר הזתים ביום הושענה רבה. כיון שראו חכמתו, אמרו, נתייעץ ביחד שלא נניח כמות זה שיהיה עם היהודים. החזיקו בידו, ואמרו לו, לא נניחך שתחזור לבבל ותהיה עם היהודים, אלא חזור ותהיה נצרי, ואנחנו נעשה אותך ראש לכל הנצרים. אמר להם, לא אניח דת ישראל. אמרו לו, אם לא תחזור לדת הנצרים הרי אנו הורגין אותך, ואת כל יהודי שיכנס למקדש. כשראו ישראל כך. נתקבצו ונתחננו לו, ואמרו לו, אין עליך בזה הדבר כלום אשמה ועון, חזור עמך ותהיה לישראל מושיע, ותעשה ברוב חכמתך. כיון שראה שהגזרה קשה על ישראל, חזר עם הנצרים, ואמר להם, אני חוזר לדתכם על מנת שלא תכו ולא תהרגו יהודי הבא לבית המקדש, ולא תמנעו מן הר הזתים. קבל הישיש עם שאר הנצרים אלו התנאים, ושלא ימנעו יהודי מבית המקדש. ועוד התנה עליהם שיבנו מגדל גבוה ויכנסו לביתו, ולא יאכל לעולם לא בשר ולא דבר אחר, אלא לחם ומים לבד, אוריד לכם קופה בחבל ותתנו לי לחם ומים בתוכה. וכל כך למה, שלא יטמא בתוכם ולא ישתחוה לצלם. לאחר כך עשה סידור קרובות לכל השנה ויוצרות ומוספין על שמו, כשם שעשה ר' אלעזר הקלירי. ושלח וקייבץ כל זקני ישראל וחכמיהם, ואמר להם, בבקשה מכם שתקחו ממני זה הסדור ותשלחוהו לבבל לראשי ישיבות, אם ייטב בעיניהם, ילמדוהו לחזנים, ויהיו מתפללים בו, כדי שיזכר שמי עמהם. שלחו אותו לר' נתן צוציתא, שהיה ראש גלות, ובא והראה לראשי ישיבות ולסנהדרין שבבבל, ואמרו טוב הוא, ואמרו לחזנים שיקחו אותו וילמדוהו, וכל מי שירצה יתפלל בו, והיו מתפללין בו כל שבת עד היום הזה. וזה שמעון כיפה ה[נ]א זה שקורין אותו השטורין פטרוס.

**זה השלמת מעשה ישו בן פנדירא,
וזהו דינו דכפר באלהא רבא,
ואטעי כל עלמא בתרו,
שהוא יושב בנצרת רומי שר"י.**

ג. מגילת ניטל (מתוך אוצר ויכוחים):

[א] בשנת שלשת אלפים שבע מאות וששים ליצירה^{38(א)} בימי הורדוס השני⁽²⁾ ובימי המלכה היליני⁽³⁾ ובימי טבריוס קיסר רומא⁽⁴⁾, ימים ההם נמצא איש מזרע בית דוד ושמו יוסף פנדירא³⁹ והיה לו אשה ושמה מרים, והאיש ירא ה' ותלמיד בבית המדרש, והיה שכנו של יוסף הנוצר רשע אחד ושמו יוחנן,

³⁸ הערת המהדיר ש. קרויס: בשנת הולדת ישו יש שינויים רבים בכ"י, באחד נאמר בשנת שלשת אלפים ושתי מאות וששים לבריאת העולם, וצ"ל ושבע מאות תחת ושתי מאות. ובכ"י שני נאמר בשנת תרע"א לאלף הרביעי בימי ינאי מלכא, ובכ"י שלישי נאמר בשנת חמש להיליני המלכה אשת ינאי המלך, ולא הייתה אשת ינאי רק אשת המלך מונבו, וינאי ואשתו שלומית היו בימי שמעון בן שטח. הורדוס הראשון נולד בשנת 142 לפני החורבן והיה מלך ישראל משנת 107 עד 74 לפני החורבן או כחמש שנים לפני המספר הנהוג. והורדוס השני (אפגטיס) מלך אחריו, וישו נולד כארבע שנים קודם המספר המיוחס ללידת ישו. היליני מלכת מדינת הדייב אשת מונבו מתה בערך 56 שנים למספר הנהוג או 13 שנה קודם החורבן. טבריוס הקיסר השלישי ברומא נולד 42 לפני ספח"ע ומת 37 אחר ספח"ע.

³⁹ הערת המהדיר ש. קרויס: בנוסחא אחרת הפכו השמות והחליפו שם יוסף במקום יוחנן ויוחנן במקום יוסף. אך כנראה מתוך האונגליין היה יוסף ארוסה של מרים קודם הנישואין או בעלה.

עברייך ונואף, ומרים היתה יפת תואר, וישא יוחנן הרשע את עיניו בזאת האשה והיה תמיד הולך אחריה מבלי שהרגישה בדבר, ועמד סמוך לפתח ביתה עד שמצא שעת הכושר. בחדש ניסן ביציאת חג הפסח במוצאי שבת בחצי הלילה, אחר שקם יוסף הנזכר והלך לבית המדרש, בא אחריו אותו הרשע ומצא את מרים ושכב עמה והיא סברה שהוא אישה ונתעברה ממנו. ויוחנן הלך לדרכו. וכשחזר יוסף בעלה מבית המדרש נודע לו הדבר מפי אשתו והבין שהוא מעשה יוחנן שכנו. וידאג בלבו ועלה בדעתו לעזוב את מרים. והתעצב עם רבו בבית המדרש והגיד לו כל אשר קרהו. ויפרד ממנו והלך לבבל. לקץ הימים ילדה מרים בן ותקרא שמו ישוע על שם דודו אח מרים, וימולו אותו לשמונה ימים. ונתגלה הדבר שעשה יוחנן וכל העם היו מרננים אחריה. וכשנתגדל הנער ישב בבית המדרש וישוע זה פקח היה ולמד ביום אחד מה שלא היה לומד נער אחר בימים הרבה. וכן אמרו חז"ל ממזרים פקחים הם.

[ב] מקץ שלשים שנה היה רבו של ישוע בשוק ושני חכמים עמו. ומנהג תלמידי חכמים כשהיו עוברים לפנייהם התלמידים היו כורעים לפנייהם ומכסים ראשם מפני כבוד רבם, וזה ישוע עבר לפני רבו ולפני החכמים בקומה זקופה ובגלוי ראש. ויאמר אחד מהחכמים, מעזותו של זה ניכר שהוא ממזר. ביום השני היה רבו של ישוע בבית המדרש ולמד לתלמידיו סדר נזיקין. ויבוא ישוע שמה והתחיל להורות הלכה לתלמידים. ענה אחד מהחכמים ואמר, לא כן למדת: כל תלמיד שמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, ענה ישוע בעזות ואמר לאותו חכם, איזהו רב ואיזהו תלמיד, מי היה חכם מחברו משה או יתרו, אם תאמרו משה אב לנביאים וראש החכמים והתורה העירה עליו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד, י), איך היה יתרו הנכרי הורה למשה דרך ארץ כאמרו נבול תבול וגו' ושמת עליהם שרי אלפים ושרי מאות (שמות יח, יח-כא). ואם תאמרו דיתרו חכם יותר ממשה נתבטלה גדולתו של משה⁴⁰. וכששמעו חכמים כך אמרו, הואיל ומעיו פנים כל כך נחקור ונפשפש ביחוסו מי המה אביו ואמו ומה משפחתו ומע שמיעתו, שלחו אחרי אמו ושאלו אותה ואמרה כי הוא בנה ישוע, ובעלה יוסף פנדירא עזב אותה ואינה יודעת היכן הוא. וכששמע רבו של ישוע שם בעלה וכי אשתו אם ישוע, נזכר המעשה שסיפר לו יוסף בטרם הלך לבבל, ונתגלה הדבר כי ישוע הוא ממזר. וכששמע ישוע שנתפרסם הדבר ברח לירושלם.

[ג] בימים ההם היתה ממשלת ישראל ביד אשה היליני⁴¹. מה עשה ישוע. נכנס לבית המקדש והיה שם אבן השתיה, והיא האבן שנסך עליה יעקב אבינו ע"ה שמן המשחה (בראשית כח, יח), והיו חקוקות בה שם המפורש וכל מי שיודע סודו יוכל לעשות כל חפצו באותות ומופתים. וישוע היה יודע סודו. וחכמי ישראל היו מתיראין מאד שלא ילמדו הסוד בחורי ישראל ויעשו מעשים אשר לא יעשון, עשו תקנה לדבר לעשות מכונה של שני אריות נחשת⁴² והיו תלואים על שני עמודי ברזל נגד שער המוקד בבית המקדש ואם נכנס אחד ללמוד האותיות של השם, ביציאתו ישאנו עליו האריות ומיד שוכח השם. ואם היה כותב האותיות על קלף לא יניחוהו לצאת. ומה עשה ישוע, כתב האותיות על קלף וקרע העור מירכו והניח הקלף תחת העור והזכיר את השם ושב העור למקומו וחפה את הקלף⁴³, ובצאתו שאגו האריות לפניו ושכח מה שלמד, אבל הקלף נשאר במקומו, וקרע פעם אחרת את העור מירכו והוציא הקלף ולמד האותיות, והחזיר את העור למקומו על ידי השם, ופעל בו פעולותיו הנפלאות.

[ד] וכשראה ישו שכח הפעולה בידו הלך וקבץ שלש מאות ועשרה בחורים משכילים ודרש לפנייהם ואמר, אתם ידעתם המאמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין פ' חלק) ומלת ישראל ר"ל איש-ראה-אל ואני הוא. זה שמי ישו ממילת יש ואתם שלש מאות ועשרה בחשבון י"ש, ונאמר להנחיל אוהבי יש (משלי ח, כא), רצוני לימר שאתם עתידים להנחיל עולם הבא אם תאמינו בי. ואם תלכו אחרי תאמינו כי אני הוא בן אלהים ובאתי לעולם במצות אבי שבשמים...

[ז] וחכמי ישראל והזקנים נועצו איך לסכל את מעשה ישו שעושה על ידי שם המפורש שהשיג בתחבולה. ויבחרו איש משכיל מביניהם ושמו יהודה אסקריוטו שהיה פקח גדול וחרף, ויאמרו לו כך וכך תעשה גם אתה. והכניסוהו לבית המקדש אצל אבן השתיה ולמד שם המפורש שכתב על הקלף וחתך את בשרו וישם את הקלף מתחת לעורו ותפרו ע"י שם המפורש ואחר שיצא הוציאו מבשרו ולמדו היטב והיה עושה גם הוא נפלאות כרצונו. אח"כ באו החכמים לפני המלכה ואמרו, גבירתנו המלכה, אל תאמיני בישו בשביל האותות שעשה, כי הם מעשה כשפים, וכתוב בתורה כי יקום מקרבך נביא או חולם חלום ונתן אות או מופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' (דברים יג, כד), ואם בן אלהים הוא ישו כמו שאומר יתחבר נא עמנו ונגלה חרפתו. מיד שלחה המלכה אחרי ישו ויבוא לפניו עם כל מאמיניו, והמלכה הושיבה אותו לפניו ועשתה לו כבוד גדול ולסייעתו. וגם חכמי ישראל והזקנים באו לפניו ועממהם היה יהודה אסקריוטו. וכשראה ישו את הזקנים התחיל לומר למלכה "ידוע תדעי כי זקני דוד ע"ה אמר על העת הזאת סבבנוי כלבים רבים עדת מרעים הקיפוני (תהלים כב, יז), ועדיין הנביא אומר אלי: אל תירא מפניהם כי אתך אני נאם ה' להצילך" (ירמיה א, ח). והחכמים והזקנים דברו נגדו, וכשראה ישו עצמו כדוחק אמר, אלי התנבא זקני דוד כי יקחני סלה (תהלים מט, מז), ועתה אבי קורא אלי ואני רוצה לעלות השמים. וכשגמר ישו לומר דבריו הרים זרועותיו כנפשי נשרים ופרח בין השמים ובין הארץ, והיו הבריות תמהין עליו. וכיון שראו החכמים כך אמרו ליהודה אסקריוטו לעשות כמוהו ולעלות אחריו בשם המפורש ולהורידו לארץ, ואם אי אפשר להשפילו יטמאו במי רגלים. מיד עשה יהודה כן ועלה אחריו, ולא היה יכולת זה על זה מפני ששניהם שמשו בשם המפורש. אז השתיק יהודה על ישו וטנפו במי רגליו ונטמאו שניהם ואבדו כחם ונפלו לארץ כאחד, כי ברחו מהם האותיות משם המפורש ושכחו אותו ולא יכלו להשתמש בו עוד. והמקרה הזה יודעים כל חכמי הנוצרים ומקללים ומחרימים

את מעשה ישו שעושה על ידי שם המפורש שהשיג בתחבולה. ויבחרו איש משכיל מביניהם ושמו יהודה אסקריוטו שהיה פקח גדול וחרף, ויאמרו לו כך וכך תעשה גם אתה. והכניסוהו לבית המקדש אצל אבן השתיה ולמד שם המפורש שכתב על הקלף וחתך את בשרו וישם את הקלף מתחת לעורו ותפרו ע"י שם המפורש ואחר שיצא הוציאו מבשרו ולמדו היטב והיה עושה גם הוא נפלאות כרצונו. אח"כ באו החכמים לפני המלכה ואמרו, גבירתנו המלכה! אל תאמיני בישו בשביל האותות שעשה, כי הם מעשה כשפים, וכתוב בתורה כי יקום מקרבך נביא או חולם חלום ונתן אות או מופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' (דברים יג, כד), ואם בן אלהים הוא ישו כמו שאומר יתחבר נא עמנו ונגלה חרפתו. מיד שלחה המלכה אחרי ישו ויבוא לפניו עם כל מאמיניו, והמלכה הושיבה אותו לפניו ועשתה לו כבוד גדול ולסייעתו. וגם חכמי ישראל והזקנים באו לפניו ועממהם היה יהודה אסקריוטו. וכשראה ישו את הזקנים התחיל לומר למלכה "ידוע תדעי כי זקני דוד ע"ה אמר על העת הזאת סבבנוי כלבים רבים עדת מרעים הקיפוני (תהלים כב, יז), ועדיין הנביא אומר אלי: אל תירא מפניהם כי אתך אני נאם ה' להצילך" (ירמיה א, ח). והחכמים והזקנים דברו נגדו, וכשראה ישו עצמו כדוחק אמר, אלי התנבא זקני דוד כי יקחני סלה (תהלים מט, מז), ועתה אבי קורא אלי ואני רוצה לעלות השמים. וכשגמר ישו לומר דבריו הרים זרועותיו כנפשי נשרים ופרח בין השמים ובין הארץ, והיו הבריות תמהין עליו. וכיון שראו החכמים כך אמרו ליהודה אסקריוטו לעשות כמוהו ולעלות אחריו בשם המפורש ולהורידו לארץ, ואם אי אפשר להשפילו יטמאו במי רגלים. מיד עשה יהודה כן ועלה אחריו, ולא היה יכולת זה על זה מפני ששניהם שמשו בשם המפורש. אז השתיק יהודה על ישו וטנפו במי רגליו ונטמאו שניהם ואבדו כחם ונפלו לארץ כאחד, כי ברחו מהם האותיות משם המפורש ושכחו אותו ולא יכלו להשתמש בו עוד. והמקרה הזה יודעים כל חכמי הנוצרים ומקללים ומחרימים

יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את ה' והמלך מה יעשה לנו (הושע י, ב), ויודע אני שיש לי לקבל יסורים ומיתה בידי אדם כדי להציל להמאמינים מדינה של גיהנם, כמו שאמר הנביא והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע (ישעיה נג, יב), ואני אומר עליהם העל אלה לא אפקוד נאם ה' ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי? רעה תבא עליהם (ירמיה ה, ט). ויענו החכמים ויאמרו למלכה, כתוב בתורתנו לא תאבה ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו (דברים יג, ט) ומדבר שקר תרחק (שמות כג, ז). אם תאבדו למסור אותו אלינו נסתום עיניו ונכה אותו, ונראה אם יודע מי הכהו ובאיזה דבר

⁴⁰ הערת המהדיר ש. קרויס: כנראה היא הוספה מאוחרת כדי להוכיח עזותו, שהורה הלכה בפני רבו והתנצל בתשובה מן התורה בפני רבו, אבל יתרו לא היה תלמידו של משה.

⁴¹ הערת המהדיר ש. קרויס: בנוסחא אחרת היליני אשת קונסטנטיין, וזו טעות, כי היליני זו היתה כשלש מאות שנה אחרי מות ישו ועל ידה התנצר אישה קונסטנטיין קיסר רומי, והיה הקיסר הראשון להאמין בישו.

⁴² הערת המהדיר ש. קרויס: בנוסחא אחרת כלבים נובחים, ולא יתכן שהעמידו כלבים בבית המקדש.

הוכה, אז תהיה הרשות בידך לשלחו חפשי. ואם לא ידע תהיה הרשות בידינו לעשות בו כטוב בעינינו. ותען המלכה ותאמר, כן יהיה וכך תעשו. ויקחו חכמי ישראל בגד צמר לח ויכסו בו ראשו ויקשרוהו היטב על צוארו שלא יראה, ולקחו עמהם מהשרים הגדולים של המלכה ועשו עגולה משבעים הזקנים ושמרו את ישו באמצע העיגול, וכל אחד מהזקנים לקח מקל בידו, זה מרמון וזה מזית וזה מתאנה ומאילנות אחרים. ונגש אחד ושמר שמעון והכהו במקל רמון ויגלה אחד פניו ושאלו מי הכהו ובמה הכהו הראשון. ויאמר שהכהו אדם ושמר נפתלי במקל של תאנה. ויגש השני ושמר לוי ויכהו במקל זית וכן כלם. וישו לא ידע מי הכהו ובמה הכהו. ויאמרו לו השרים, שקר דברת וכל מעשיך כזב. וכשראה ישו את עצמו בדוחק ובצרה וביסורים מהמכות הבין שהוא עתה בידי היהודים ויכולים לעשות בו כרצונם, והיה בוחר במות וקץ בחייו. והיהודים ירקו בפניו והנשים הכו אותו בסנדליהן. אז נשא ישו את עיניו למעלה ויאמר, אבי שבשמים, התילה מחרב נפשי ומיד כלב יחידתי (תהלי כב, כא), מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און (שם צד, טז), כי עליהם אמר הנביא חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמיה ה, ג). כשמוע הפריצים המאמינים בו את דברו צעקו מר ויבכו הרבה והיו ממרטים שער ראשם וזקנם. והמלכה גזרה אומר למסור את ישו ביד היהודים להרגו

ורוק (ישעיה ג, ו), כל זאת אני מוחל להם וסולח לעונם בחמלתי עליהם, כי כל זה התנבא עלי הנביא, והיסורים אני מקבל באהבה. ואני רוצה לדבר עמהם ואומר להם כי עלי נאמר הפסוק הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישעיה נב, יג) וגו' עד סוף הנבואה, ורוח ה' עלי יען משח אותי לבשר עניים לחבוש לנשכרי לב וגו' (שם סא, א), וכל מה שתוצו לעשות לי כבר ידעתי מאבי שבשמים קודם בואי לעולם. גם אמר לי אבי שבשמים, כל מה שיעשו לך יסורין של מיתה אל תעשה חשבון עמהם, וכל מה שתעשו לי הוא כמו שתעשו באבן שאינה מרגשת. והנביא אמר עלי, אל תשמחי אויבתי כי נפלתי קמתי (מיכה ז, ח). ויאסרו היהודים את ישו וישימוהו בבית האסורים. והפריצים כשמעם כן נתחברו כלם ויבכו ונשמע קולם למרחוק. ויקומו אח"כ וירגמו את היהודים באבנים ויכנסו בחרכות ויורו עליהם חצים, והיתה

החכמים בבית המקדש כדרך עולי רגלים הבאים לחוג את חג הפסח שאננים ושקטים. וישאו עיניהם ויראו את כת הפריצים כלם לבושים בגדים בצבע אחד ולא ניכר איש מאחיו. אך פתאום ראו את פאפא בא והשתחוה לפני ישו. ואז תיכף שמו החכמים את ידיהם עליו ויאמרו אתה הוא ישו המסית ומדיח ומרמה את הבריות לומר כי אתה בן אלהים ומשיח. איה הם אותותיך ונפלאותיך? באותה שעה

(א) בשנת שלשת אלפים שבע מאות וששים ליצירה. היינו, שנת ג' תש"ס. שנת ה-0 לספה"כ. בנספח הקודם 'תולדות הנוצרי', במאמר 'כמה ישו הנוצרי היו, ומתי חי/ו?' הובא באריכות מהיכן נובע מקור הספירה ההיא, והוסק שפרט זה אין לו מקור, ומקורו בחשבון מוטעה של כומר איטלקי. ומכאן שפרט זה במגילה אינו אמת, ונכתב רק על סמך המסורת הנוצרית שאמרו שמשיחם נולד בשנה הזאת.

(ב) בימי הורדוס השני.

(ג) ובימי המלכה היליני.

(ד) כתב האותיות על קלף ... ושב העור למקומו וחפה את הקלף. מעשה זה נובע לכאורה מדברי הגמרא במסכת שבת (קד ע"ב): "המסרט על בשרו ר"א מחייב חטאת... תניא. אמר להן רבי אליעזר לחכמים: 'והלא בן סטרא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו'. אמרו לו: 'שוטה היה, ואין מביאין ראיה מן השוטים'". היו שלמדו, שבן סטרא זה הוא אותו האיש, היות ובן סטרא זה היה בן אשה זונה, וע"כ תלו מעשה זה בישו הנוצרי. אך, אותו בן סטרא לא היה ישו הנוצרי, כאשר מוכיח שם ר"ת (ד"ה בן סטרא. עיי"ש בחסרונות הש"ס) אלא שוטה אחר, ומעשה זה נדד ממנו לכאן. ולעולם לא נדע איך הפך מצרים לקדש הקדשים, שהרי בגמרא מבואר שבן סטרא הוציא כשפים ממצרים בשריטה שעל בשרו. ואילו כאן נתבאר שישו כתב בקלף והכניסו בתוך יריכו בקדש הקדשים.

אגב, במגילה זו לא נזכר כלל עובדת שהות ישו הנוצרי במצרים, כמו שפרט זה לא מצוין במסורה הנוצרית. וכותב המגילה שכח לצרף למגילה זו את דברי הגמרא.

אחרת את העוד מירכו והוציא הקלף ולמד האותיות, והחזיר את העוד למקומו על ידי השם, ופעל בו פעולותיו הנפלאות.

[ד] וכשראה ישו שכח הפעולה בידו הלך וקבץ שלש מאות ועשרה בחורים משכילים ודרש לפנים ואמר, אתם ידעתם המאמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין פ' חלק) ומלת ישראל ר"ל איש-ראיהאל ואני הוא. זה שמי ישו ממלת ישו ואתם שלש מאות ועשרה בחשבון י"ש, ונאמר להנחיל אוהבי יש (משלי ת, כא), רצוני לומר שאתם עתידים להנחיל עולם הבא אם תאמינו בו. ואם תלכו אחרי תאמינו כי אני הוא בן אלהים ובאתי לעולם במצות אבי שבשמים, וכל מה שנבאו הנביאים על משיח עלי נבאו. וראיה שאמר ישעיה הנביא עלי ועל אמי חנה העלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנואל (ישעיה ז, יד), ואמי נתעברה מרוח הקדש וילדה אותי. ועלי התנבא הנביא קורם שבאתי לעולם ואמר רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך (זכריה ב, יד). ועוד ראיה אחרת, כי ה' שלחני והוליד אותי, מספר תהלים שעשה זקני רוד המלך ע"ה ברוח"ס כשאמר אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב, ז). וידעתי שיתקבצו חכמי ישראל ויעידו שאני ממזר ויגזרו עלי מיתה, ואיני חושש להם ואיני תמה על זה כי כן היה ראוי להיות כפי מה שאמר זקני רוד למה דגשו נזים ולאומים יהנו דיק וגו' על ה' ועל משיחו וגו' ואני נסכתי מלכי (שם ב, איו). כלומר אני נמשחתי למלוך על ציון כי שם תהא קדושתו. ואמר ישו להבחורים, אם תלכו בדרך לשמור מצותי אתם תחיו עמי בנן ערן ובמחיצתי, אז אמרו לו הבחורים, אם אתה הוא זה שאתה אומר, הראה לנו אות או מופת. אמר להם ישו, מה אות תבקשו ממני? אמרו לו, עשה שיעמוד פסח על רגלי. ויאמר, כן אעשה. מיד הלכו והביאו לפניו פסח אחד שמעולם לא הלך, וישו הזכיר שם המפורש וישם ידו עליו ונתרפא. גם הביאו לפניו מצורע ורפא אותו. וכשראו הבחורים האותות האלה השתחוו לפניו, ורבים מפריצי ורשעי ישראל נתוספו על הבחורים והאמינו בו שהוא המשיח.

[ה] וכשראו חכמי ישראל כי עמי הארץ מאמינים בישו, עשו עצה ביניהם לתופשו ויוליכוהו לפני המלכה היליני שהיתה הממשלה בידה, וזה היה שבעים שנה קודם תורבן הבית השני, ואמר לפניו זה האיש שמו ישו הוא ממזר ובירו כשפים גדולים ומסעה בהם את הבריות שהוא בן אלהים והוא המשיח. לכך תפשו אותו לחביאו לפניך לעשות בו משפט. כי בן מות הוא. אז מתח ישו את פיו ואמר, גבירתי המלכה! כבר נבאו עלי הנביאים ויצא חומר מנוע ישי ונצל משרשיו יפרה (ישעיה

יא, א) ואני הוא מזרעו ומשרשיו ועליהם אמר הכתוב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהלים א, א) „האיש“ בנימסריא ישו. אז ענו החכמים ואמרו, גבירתנו המלכה! הלילה לך להאמין לרבריו, ועלי אמר הכתוב ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' (דברים כז, טו) והאיש אשר יעשה בודון וגו' (שם יז, יב). ועל נביא שקר נאמר והנביא ההוא וגו' (שם יח, כ) ובעתה הרע מקרבך (שם יט, יט). אמרה להם המלכה, היש בתורתכם מה שאמר זה? אמרו, יש בתורתנו אבל לא נאמר על זה כי הוא אינו בן אלוה ולא משיח וחייב מיתה בב"ד. ומשיח שאנו מקוים לו יש בו אותות וכתוב בו והכה ארץ כשבט פיו וגו' (ישעיה יא, ד), ועוד כתיב בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו (ירמיה יא, ד) ואין בישו האותות האלה. אמר ישו להמלכה, גבירתי! אני הוא המשיח ובן אלהים ואני אחיה המתים, ואם תשלח עמי אנשים יראו המופת. ותשלח המלכה עמו אנשים נאמנים והחיה מת אחד על ידי שם המפורש, והביאו האיש חי לפני המלכה. באותה שעה נבהלה המלכה ואמרה, זה אות אמת. ויצאו החכמים מלפניה בגויפה ונכלמים והיה להם צער גדול. והוסיפו הפריצים להתחבר עם ישו בכל יום והיתה בישראל מחלוקת גדול.

[ו] מירושלם הלך ישו לגליל העליון, והיתודים באו לפני המלכה היליני ואמרו, גבירתנו המלכה! יש לך לרעת כי האיש ישו הוא כשפן ויריעתו רבה בכשוף והוא עושה מעשה תעתועים ומסעה את הבריות בגליל העליון ואומר שהוא בן אלוה. והמלכה שלחה פרשים לתפשו ולחביאו לפניו עור הפעם. וכאשר באו הפרשים השלוחים אצלו ורצו לתפשו לא תניחום אנשי הגליל והתגרו בהם מלחמה. אז אמר להם ישו, אל תלחמו עמכם, והראה לפניכם אותות ומופתים שעשה הכל במצות אביו שבשמים והוא בנו. ויאמר הביאו לי צפרים של סים וכן עשו, והזכיר עליהם שם המפורש וחיו ועמדו על רגליהם והיו פורחים באויר. ועם כל זה לא האמינו אותו השלוחים, וכדי להבחינו עשו כל אחד בביתו צורות שור וחמור ושה ותרנגולים עופות של סים והיו מביאים אותם לפניו, וישו החיה אותם בהזכירו את השם. וכשראו ההמון כל המעשים האלה היו כורעים ומשתחווים לפניו והאמינו בו. עוד נזר ישו שיקחו אבן גדולה של רחים וישליכו אותה לתוך המים ויעשו בו, והזכיר עליה את השם וצפה על פני המים כקליפת אגוז או כיצה, והוא עלה עליה וישב בה והלך על המים

לפי רעת אחרת נקרא ישו בריה: יפה שמו וחסדו, וכל זה תוספה מאוחרת.

במדרגה, וכשראו השלוחים כך נבהלו מאד. אמר להם ישו, לכו אתם ביבשה ואני אלך בים, ותנידו לגבירתנו המלכה את אשר ראייתם בעיניכם. ונשאו הרוח לישו והלך בים, והשלוחים חזרו ביבשה למלכה ויאמרו עשינו ככל אשר צויתנו, וראינו בעינינו אותות ומופתים שעשה ישו, ויספרו לה כל אשר ראו.

[ז] וחכמי ישראל והזקנים נועצו איד לסכל את מעשה ישו שעשה על ידי שם המפורש שהשיג בתחבולה, ויבחרו איש משכיל מביניהם ושמו יהודה אסקריוטו שהיה פקח גדול וחריף, ויאמרו לו כך וכך תעשה גם אתה. והכניסוהו לבית המדרש אצל אבן השתיה ולמד שם המפורש שכתב על הקלף ותחת את בשרו וישם את הקלף מתחת לעזרו ותפרו ע"י שם המפורש ואחר שיצא הוציאו מבשרו ולמדו היטב והיה עושה גם הוא נפלאות כרצונו. אח"כ באו החכמים לפני המלכה ואמרו, גבירתנו המלכה! אל תאמיני כישו בשביל האותות שעשה, כי הם מעשה כשפים, וכתיב בתורה כי יקום מקרבך נביא או חולם חלום ונתן אות או מופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' (דברים יג, כ"ד). ואם בן אלהים הוא ישו כמו שאומר יתחבר נא עצמו ונגלה חרפתו. מיד שלחה המלכה אחרי ישו ויבוא לפניו עם כל מאמיניו, והמלכה הושיבה אותו לפניו ועשתה לו כבוד גדול ולסייעתו. וגם חכמי ישראל והזקנים באו לפניו ועמהם היה יהודה אסקריוטו. וכשראה ישו את הזקנים התחיל לומר למלכה. "ידוע תרעו כי זקני דוד ע"ה אמר על העת הזאת סבבני כלבים רבים ערד מרעים הקיפוני (תהלים כב, יז), ועדיין הנביא אומר אלי: אל תירא מפניהם כי אתך אני נאם ה' להצילך" (ירמיה א, ח). והחכמים והזקנים דברו נגדו, וכשראה ישו עצמו כרוחק אמר, אלי התנבא זקני דוד כי יקחני סלה (תהלים מז, מז), ועתה אבי קורא אלי ואני רוצה לעלות השמים. וכשנמר ישו לומר דבריו הרים זרועותיו ככנפי נשרים ופרח בין השמים ובין הארץ, והיו הכריות תמהין עליו, וכיון שראו החכמים כך אמרו ליהודה אסקריוטו לעשות כמוהו ולעלות אחריו בשם המפורש ולהורידו לארץ, ואם אי אפשר להשפילו יטמאו במי רגלים. מיד עשה יהודה בן ועלה אחריה, ולא היה יכולת זה על זה מפני ששניהם שמשו בשם המפורש. אז השתין יהודה על ישו וטנפו במי רגליו ונטמאו שניהם ואבדו כחם ונפלו לארץ כאחד, כי ברחו מהם האותיות משם המפורש ושכחו אותו ולא יכלו להשתמש בו עוד. והמקרה הזה יודעים כל חכמי הנוצרים ומקללים ומחרימים את יהודה אסקריוטו. וכשיש להם קמטה ומריבה אומרים זה לזה יעשה כך כמו שעשה יהודה

אסקריוטו לישו. ועל זה המעשה בוכים כמשך ליל חולדת ישו. וכשראו היהודים כי מס כחו וגבורתו של ישו התנפלו עליו ותמשו בו. אז ראתה המלכה כי אמת בפי החכמים, ותשאל המלכה לישו, איה הם מעשיך ונפלאותיך אשר היית עושה? ומדוע לא תוכל לעשות כן עתה? ענה ישו ואמר, גבירתי המלכה! כבר התנבא עלי הנביא חלק לבם עתה יאשמו הוא יערוף מזבחותם ישרד מצבותם כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את ה' והמלך מה יעשה לנו (הושע י, ב), וידע אני שיש לי לקבל יסורים ומיתה בירי אדם כדי להציל להמאמינים מרינה של גיהנם, כמו שאמר הנביא והוא חמא רבים נשא ולפושעים יפגעו (ישעיה נג, יב), ואני אומר עליהם העל אלה לא אפקוד נאם ה' ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי? רעה תבא עליהם (ירמיה ה, ט). ויענו החכמים ויאמרו למלכה, כתוב בתורתנו לא תאכה ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחטול ולא תכסה עליו (דברים יג, ט) ומדבר שקר תרחק (שמות כג, ז). אם תאבי למסור אותו אלינו נסתום עיניו ונכה אותו, ונראה אם יגדע מי הכהו ובאיהו דבר הוכה, אז תהיה הרשות בידך לשלחו חפשי, ואם לא ידע תהיה הרשות בידנו לעשות בו כטוב בעינינו. ותען המלכה ותאמר, כן יהיה וכך תעשו. ויקחו חכמי ישראל בגד צמר לח ויכסו בו ראשו ויקשורו היטב על צוארו שלא יראה, ולקחו עמהם מהשרים הגדולים של המלכה ועשו עגולה משכעים הזקנים ושמו את ישו באמצע העגול, וכל אחד מהזקנים לקח מקל בידו, זה מרמון וזה מזית וזה מתאנה ומאילנות אחרים. ונגש אחד ושמו שמעון והכהו במקל רמון ויגלה אחר פניו ושאלו מי הכהו ובמה הכהו הראשון. ויאמר שהכהו אדם ושמו נפתלי במקל של תאנה. ויגש השני ושמו לוי ויכהו במקל זית וכן כלם. וישו לא ידע מי הכהו ובמה הכהו. ויאמרו לו השרים, שקר דברת וכל מעשיך כזב. וכשראה ישו את עצמו ברוחק ובצדה וביסודים מהמכות הבין שהוא עתה בירי היהודים ויכולים לעשות בו כרצונם, והיה בותר במות וקץ בחייו. והיהודים ירקו בפניו והנשים הכו אותו בסנדליהן. אז נשא ישו את עיניו למעלה ויאמר, אבי שבשמים, הצילה מחרב נפשי ומיד כלב יחידתי (תהלים כב, כא), מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און (שם צד, טז). כי עליהם אמר הנביא חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמיה ה, ג). כשמוע הפריצים המאמינים בו את דברו צעקו מר ויבכו הרבה והיו מסרסים שער ראשם וחקנם. והמלכה נזרה אומר למסור את ישו ביד היהודים להרגו מפני שהיה מתעה את העם ומטעה את העולם בשקריו באמרו שהוא בן אלהים ומשיח והיו

מתחברים אליו אנשים רשעים ופריצים. ותאמר, אם יש כח אלהות בידו יציל עצמו מהריגה. או נהפך לישראל מינון ואכל לשמחה ויום טוב.

[ח] ויקחו היהודים את ישו ויביאוהו למכריא לפני פתח שער בית הכנסת ויקשרו ידיו ורגליו וישליכוהו לארץ ויכוהו מכות גדולות כל אחד כרצונו. וכראות ישו שלא יכול להציל את עצמו, אמר לזקנים הלא כתוב בתורה כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' עזוב תעזוב עמו (שמות כג, ה). ועתה תנו לי דבר לאכול ולשתות, ויביאו כוס מלא חומץ ויתנו לו לשתות, ויטעם החומץ, ויאמר ישו לתלמידיו: כבר נתקיים בי הפסוק ולצמאנוני ישקוני חומץ (תהלים סג, כב) אח"כ שמו ההפוך על ראשו עטרה של קוצים וברקנים מלוכלכים לצחק בו. ויאמר לתלמידיו, ראו כי נתקיים בי ג"כ ויתנו בברותי ראש (שם). ויקומו הפריצים והמאמינים בו ויתחברו עם שלש מאות ועשרה תלמידיו ויקחו כלי זיון והכינו עצמם לקרב להמית את היהודים, ותהי המלחמה גדולה עד מאד. האב היה הורג את בנו והבן הורג את אביו. ולאחרונה גברה יר ישראל ויאמר ישו לתלמידיו, אל תתגרו במורדים בי, כי כן גזר אבי שבשמים ואני צריך לקיים מה שאמר הנביא את גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוס (ישעיה ג, ו), בכל זאת אני מוחל להם וסולח לעונם בחמלתי עליהם, כי כל זה התנבא עלי הנביא, והיסורים אני מקבל באהבה. ואני רוצה לדבר עמכם ואומר להם כי עלי נאמר הפסוק הנה ישיכל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישעיה נב, יג) וגו' עד סוף הנבואה, ורוח ה' עלי יען משח אותי לבשר עניים לחבוש לנשברי לב וגו' (שם סא, א), וכל מה שתמצאו לעשות לי כבר ידעתי מאבי שבשמים קודם בואי לעולם. גם אמר לי אבי שבשמים, כל מה שיעשו לך יסורין של מיתה אל תעשה חשבון עמהם, וכל מה שתעשו לי הוא כמו שתעשו באבן שאינה מרגשת. והנביא אמר עלי, אל תשמחי אויבתי כי נפילתי קמתי (מיכה ז, ח). ויאסרו היהודים את ישו וישימוהו בבית האסורים. והפריצים כשמעם כן נתחברו כלם ויבכו ונשמע קולם למרחוק. ויקומו אח"כ וירגמו את היהודים באבנים ויכוו בחרבות ויורו עליהם חצים, והיתה מהומה גדולה ביהודים ויברחו מפניהם, ותכף הלכו הפריצים לבית האסורים וישברו הכריחים והוציאו את ישו מבית הסוהר ויביאוהו עם תלמידיו לעיר אנגמוכיא.

[ט] מה עשה ישו, אמר לתלמידיו, המתינו כן כי אבי קורא לי ואנכי אשוב אליכם. וזה עשה בתחבולה, כי בראותו שלא היה לו עוד יכולת לעשות מופתים באותיות השם המפורש כי נמסא, הלך

למצרים ללמוד כשפים, וישב שם ימים רבים ולמד הרבה כשפים, ואח"כ חזר לאנגמוכיא והיה רוכב על חמור, ומצא תלמידיו אשר קבלו אותו בשמחה וכרעו והשתחוו לו. ויאמר להם, כן צוה עלי אבי שבשמים וכך נבא עלי הנביא, נילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבא לך צדיק וגושע הוא עני ורוכב על חמור (זכריה ט, ט), והכין את עצמו ללכת לירושלם בזמן שישראל עולים לרגל ונקהלו דכים מישראל לבוא לבית המקדש ויתערב ביניהם שלא יכירו בו. ויצו ישו לתלמידיו שילבשו כלם מלבוש של צבע אחר וילך כלם בחבורה לירושלם כעולי רגלים, וכל אחד קבל עליו בשבועה שלא לגלות הסוד מי הוא ישו. והוא חבטיה להם שיעשה שם אותות ומופתים גדולים. ובין תלמידיו היה איש אחד שנקרא פאפא בן רציצתא והיה רואה כל פעולות ישו שהם הבל ותרמית שקר וכזב, ונלוה עמו לבוא לירושלם ערב פסח, ובבואו שמה הלך זה הפאפא לחכמים ונלה להם מעשי ישו ותחבולותיו, ורצו החכמים שימסור את ישו בידם והבטיחו לו לעשותו גדול וחשוב בין החכמים. ויאמר להם, עתה הוא בבית המקדש, והוא עשה חרם ושבעה בין תלמידיו שלא לגלותו לשום אדם ברבור פה, אך פאפא אמר כי הוא ישתחוה לפני ישו וברמיה זו יכירו אותו, וכן היה. ויתקבצו החכמים בבית המקדש כדרך עולי רגלים הבאים לחוג את חג הפסח שאננים ושקמים. וישאו עיניהם ויראו את כת הפריצים כלם לבושים בגדים בצבע אחד ולא ניכר איש מאחיו, אך פתאום ראו את פאפא בא והשתחוה לפני ישו, ואז תיכף שמו החכמים את יריהם עליו ויאמרו אתה הוא ישו המסית ומרית ומרמה את תבריות לומר כי אתה בן אלהים ומשיח. איה הם אותותיך ונפלאותיך? באותה שעה רעה אחזתו לישו ועמד מבהיל וכחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו. וכאשר ראו הפריצים דבר זה רצו לעשות מלחמה עם החכמים להציל אותו כבראשונה ולא יכלו מפני שהיו שם היהודים רבים כמנהגם בזמן הרגל. וכאשר ראה ישו שלא יוכל להמלט אמר לתלמידיו, כבר אמרתי לכם כי כן היה עתיד להיות, ועתה למה תלחמו עמהם, ועלי כתיב כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן מכתה (תהלים סד, כג), והמקרא צועק עלי לפני אבי שבשמים: ואת גביאיך הרגו בחרב (מ"א יט, י). ויבכו התלמידים בכיה גדולה ויעשו כשפים ולא יכלו להצילו מיד היהודים. וישו ידע כי מיתתו בסקילה ואח"כ בתליה על העץ לכן בזמן שהיה לו הכתב של שם המפורש

1 בנוסחא שלפנינו כתוב בסתם תלמידים—תלמידיו, והוא לשון נכאי והוראתו שפר 17 למען לא יכירו מי הוא ישו.

השביע כל האילנות שבעולם בין הנושאים פירות
וכיו אילני סרק שלא יקבלוהו לתלית. ואנחנו היום
ערב שבת היה ואמרו החכמים לתלות אותו תיכף
לקיים מה שנאמר ובערת הרע מקרבך (דברים יג,
ו), ולקחו אותו ועקרוהו כיריו ורגליו וחביאו אותו
תחלה לבית הסקילה וסקלוהו כאבנים ומת ולעת
ערב תלוהו על העץ ולא קבל העץ את הפגר מפני
שהיה מושבע, וכן עשו שאר העצים כי נשברו
תחתיהם. וכראות התלמידים האות הזה שהעצים
לא יאכו לסכול אותו נתחוסה אמונתם כישו ואמרו
כי זה למעלה ומורה כי הוא בן אלהים. והיה שם
זקן אחר ר' יהודה איש ברתותא ונקרא יהודה
הגנן שהיה לו בית וגן וכתוד הגן קלח אחר של
כרוב עב מאד אך לא נחשב לעץ ולא חל עליו
השבעה, ויכרות יהודה הקלח של כרוב הזה ותלו
לישו עליו ולא נשבר הקלח, והיה תלוי עליו עד
שעת המנחה. והכתובים והנשים היו מעפרים אותו
בעפר ומשליכים עליו אבנים. ובערב שלחו הזקנים
להורידו מן הקלח לקיים הצו לא תליו נבלתו על
העץ כי קבור תקברנו (דברים כא, כג) ויקברוהו
מחוץ לעיר. והיו הפריצים ותלמידיו בוכים על
קברו.

[י] אחרי זה נתעצו הפריצים לגנוב גופו

של ישו ולהטמינו במקום אחד ולומר שהלך לשמים
כאשר הבטיחם בעורו בחייו. והנה עבר שם יהודה
הגנן הנזכר ושמע דבריהם, וכרי לסכל עצתם
וערמיתם עשה קבר בגנו והלך כלילה ופינה את
ישו מקברו ושימו קבר נגו והעביר עליו אמת
המים למען לא יכירו מקומו. אח"כ הלכו הפריצים
לקחתו ופתחו את קברו ולא מצאוהו כי כבר העבירו
משם יהודה הגנן. ויאמרו הפריצים, עתה ירענו
כוראי כי ישו הוא בן אלהים ומשיח ועלה לרקיע
לאביו בשמים, ועתה נדרוש את דמו ונעשה נקמה
בחכמים. ומיר הלכו אל המלכה ואמרו, נבירחנו
המלכה! הנה בן אלהים שעשה כמה אותות
ומופתים וחחיה סתים בחייו, הראה גם כמותו
שקם מקברו ועלה לשמים ונתקיים עליו המסוק
אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני מלה
(תהלים סט, מז) והיהודים הרגו אותו מפני
שחשבוהו לנביא שקר. ועתה יהי נא חסדך נברת
המלכה לחקור ולדרוש אותו מהיהודים, ואם לא
יראו אותו לפניך חי או מת יענשו כמות או קנס
שכל אחד מהם יתן משקלו בסף. ותיכף שלחה
המלכה לקרוא לחכמים ותאמר להם, האיש אשר
אמרתם כי נביא שקר הוא מה עשיתם עמו? ויענו
כי הרגוהו בסקילה ותלוהו כמו שהיה חייב ע"פ
הדין. אמרה להם, אחר שתליתם אותו מה עשיתם
לו? אמרו לה, קברנוהו. אמרה להם, לכו לקברו
ותראו אם יש שם, כי כל בני תבורתו אומרים כי

עלה לשמים ואינו בקברו. ותשלח המלכה אנשים
נאמנים עם החכמים לבקשו ויבואו אל קברו ולא
מצאוהו. חזרו למלכה ואמרו לא מצאנוהו. אז
האמינה המלכה מה שאמרו הפריצים כי ישו הוא
בן אלהים וקם מקברו ועלה למרום. ותאמר המלכה
לחכמים, אבל אשמים אתם בהריגת בן אלהים.
ויאמרו לה, תני לנו זמן חמשה ימים לבקשו. ותתן
להם הזמן הקבוע.

[יא] באותו הזמן היה צער גדול יגון ואנחה
לישראל, וגזרו בית דין תענית ולבשו שק מגדול
ועד קטן. והפריצים היו שמחים. וכאשר קרב יום
החמישי ולא מצאו את ישו ברחו רבים מהעיר
מפחד העונש ודריפות הפריצים. וגם ר' תנחומא
עזב את העיר ועבר דרך חגנות הלוד ובכה ורואג
לנפשו. וישא עיניו וירא את יחורח הגנן אוכל
בגנו ושותה ומשורר ושמה בלבו. ויאמר לו ר'
תנחומא הלא יחורי אתה ולמה תפרוש מן הצבור
שהם כלם מתענים ועצבים? השיב ר' יהודה, אנכי
לא ידעתי שנזור תענית ולא שמעתי הסבה לכך.
ויספר לו ר' תנחומא כל המאורע. וכשמעו בן אמר
כי גופו של ישו קבור בגנו והוא פנה אותו מסקרו
כי היה ירא מן יגבוהו הפריצים ויטמנוהו במקום
סתר ויאמרו כי עלה לשמים. וירץ ר' תנחומא
לזקנים וחכמי ישראל ויאמר להם, תבשרו בשורה
טובה, נחמו נחמו עמי כי נמצא פגר ישו בגן
יהודה. ותיכף הלכו כלם ליהודה הגנן ויאמרו לו,
תן לנו פגר ישו. ויאמר להם, לא אתן אותו לכם
כי אם אמברנו בשלשים כסף^ט. ויתנו לו הכסף
וילכו אל קברו ויעבירו את המים מעליו ויוציאוהו
משם ויקשרו רגליו בחבלים ויגדרוהו דרך שוקי
ירושלם עד לפני המלכה היליני, ויאמרו לה זקני
ישראל, זה הוא ישו אשר יאמרו הפריצים שעלה
למרום, ויספרו לה המעשה של יהודה הגנן. ותרא
המלכה כי נכונה בפי החכמים שהיה ישו נביא
שקר מסית ומדיח, והלעינה בפריצים ותתהל בם,
ושנחה את החכמים. אז שאלו חכמי ישראל רשות
מהמלכה לעשות משפט בפריצים כאשר עשו כישו.
ותתן המלכה רשות לחכמים לעשות בהם כאשר ישר
בעיניהם, והסיתו רבים מהמונם והנשארים נסו
ותפזרו במלכיות שונות והסיתו בגוים לאמונתם.
והיו י"ב תלמידים לישו, שלשה מהם הלכו להרי
אדרט ושלשה לארמיניא, שלשה לרומי ושלשה
למלכיות אשר על הים, והיו מרמים את העולם,
ורבים התקומו נגדם ויערכו עמהם מלחמה, והרגו
איש את אחיו ואיש את קרובו כלי חמלה מלבד
אבוד ממון רב מכל צד.

^ט אפשר שהסכום הזה הוציא יהודה הגנן על המנת הפגר
וקבורתו בגנו והעברת אמת המים על הקבר. עכ"פ הוא
התאמת עם הנרת הנזכרים כי יהודה איש קריות מבר אוחז

[יב] וגם אחד ששקט המלחמה היתה מחלוקת ומריבות ופלפולים ביניהם תמיד. הפריצים אומרים לחכמים אתם הרגתם את משיח ה' והם עונים כי בן אדם ומשיח שקר היה ולא בן אלהים. ובכל זאת לא יצאו הפריצים סבלל ישראל והיו מתערבים בבית המקדש ובבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ופעמים רבות הפריעו את היהודים מקריאת התורה. וכאשר ראו החכמים כי כבר עברו שלשים שנה מסיתת ישו ועדיין אין להם מנוחה מאלו התועים והמתעים ונתקיים בהם הפסוק הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בנוי נבל אכעיסם (דברים לב, כא), ויאמרו החכמים עד מתי יהיו הם לנו למוקש? ועד מתי יחללו הפריצים שבת ומועד ויבטלו דיני התורה? ויתיעצו החכמים לבחור בחכם אחד מהם שיתחבר עם הפריצים בתחבולה למען הוציא אלה התועים מתוך קהל ישראל ויילכו לאברון, ויהיו נפרדים מן היהודים במנהגייהם ובדרכי הדת, ויכירום כלם כי אינם יהודים. וישמו החכמים את עיניהם בחכם אחד שנקרא אליהו¹ ויאמרו לו: כולנו החלטנו וגורנו עליך שאתה תושיענו מירי הפריצים, כי אתה יודע את כל התלאות והרעות שעברו עלינו מומן ישו ועד עתה ואין לנו מנוחה והשקט מן תלמידיו. על כן בשם כל ישראל אנו גוזרים עליך לעשות חסד עם ישראל ותבוא לעזרתנו. וצריך אתה להתחבר עמם ולרמות אותם כדי להוציאם מתורת ישראל ומנהגי היהודים. ותהיה סוכרת להסכים עמם בפה ולא בלב, ואנו מקבלים עלינו בחרם ובשבועה כל עונותיך לפני ה' בענין הזה, ותהיה בחזקת ישראל כשר לעתיד לבוא. וקודם כל צריך אתה לילך לבית המקדש וללמוד השם המפורש כמו שעשה ישו כדי שתוכל לעשות ולפעול כל האותות והנפלאות שתראה באופן שיאמינו בך. ואליהו לא יכול לעבור על דברי החכמים והוכרח למלאות חפצם ונתרצה לעשות כמאמדם.²

[יג] ותיכף הלך אליהו לאנטוכיא ששמה

נמצאו דוב הפריצים, וגם שלח אחריהם בשאר המקומות ויאספם יחד, ויאמר להם: אחי בני ישו! תדעו שאני תלמידו של ישו והוא ארזוני והוא שלחני אליכם להורות לכם הדרך אשר תלכו בה והמעשה אשר תעשו. וישמחו הפריצים לראות את שליח ישו ולשמוע דבריו. ויאמרו לו, תנה לנו אות ומופת שאתה תלמידו ושליחו. ויאמר להם, הביאו לי אדם שמת ואחיה אותו, עור או פסח וארפאנו, וכל מה שתדעו לנסות אותי תנסוני ותמצאו דברי אמתים. ויעשה לפניהם המופתים האלה בכח שם המפורש. אז אמרו כלם זהו באמת שליח בן אלהים ומשיחו ויקדו וישתחוו לו. אח"כ שאלו אותו, איפה הוא ישו? ויאמר להם, הנה הוא בשמים יושב לימין

אביו, ויוסף לאמר, שמעו מה שצוני ישו לומר לכם ושום אחד מכם לא יסרה את דברו אך יקימו ויהיה לו ישו לישועה. וזהו מה שמצוה אתכם. קודם כל הוא מוכיח אתכם כי שלחו אביו שבשמים להושיעכם והוא סבל הכל בעדכם כדי שלא תרדו לניהגם, וע"כ הוא מצוה אתכם שתסבלו גם אתם בשבילו ותשמרו מצותיו. והוא מודיעכם כי הוא יתעב את היהודים וחפץ שתהיו נברלים מהם ותהיו נקראים נוצרים ולא יהודים, ותרחיקו מכל הדברים אשר יעשו היהודים כי תועבה היא לכם. והתחיל לצוות אתכם שלא תשמרו את מועדיהם. וכבר אמר הנביא חרשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי למורת (ישעיה א, יד). ותחת פסח עשו איר דקיימתא³, היום שקם ישו מקברו, ותחת עצרתא (שבועות) עשו סילקא⁴, הוא יום הארבעים אחר פסחם, יום שעלה בו לשמים, ותחת ראש השנה יום אשכחתא דצליבא⁵, יום שמצאו את הצלב שתלו את ישו, ותחת צומא רבא (יום הכפורים) יום נזורתא⁶ יום שנמול (או יום שנולד) בו, ותחת סוכות קלנרא⁷.

ויוסף לאמר: עוד מצוה אתכם ישו שתעשו מלאכתכם ביום השביעי מפני שהיהודים ינוחו בו, ולא תעשו מלאכה ביום הראשון מהשבוע, כי ביום ההוא קם ישו מקברו ועלה לשמים ובו ביום האיר האלהים את עולמו בששת ימי בראשית והוא השבת שלכם. גם מצוה אתכם שתאכלו כל בהמה חיה ועוף מבלי הדב, ככתוב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט ג). גם מצוה אתכם שכל מי שירצה למול ימול ומי שלא ירצה למול אל ימול, ולא תתחתנו עם היהודים רק זה עם זה מאמיני ישו, ומי שישא יהודית לאשה נפשו תרד לניהגם. עוד מצוה אתכם ישו שתתפללו תפלותיכם בבית תפלה מיוחד לכם ולא בבתי כנסיות של יהודים. גם מצוה שתעשו פסל וצורה של ישו בשהיה נצלב והמכות שנתנו לו ואיד יצא הרם במקום היתרות שתקעו בזרועותיו וברגליו, כדי שיהיה לזכרון לפניכם כל היסורין שסבל ישו בעדכם לאהבתו אתכם ולכפר עונכם ולא רצח להנקם מאלה שענו אותו ביסורים. וכן תסבלו גם אתם לאהבתו ולא תעשו רע ונוק ליהודים לא בגופם ולא בממונם. ומי שיעבור על זה יהיה מנודה בעולם הזה ולא יהיה לו חלק בעולם הבא בגן עדן וירד לניהגם. וכל מי שישפוד דם ישראל

לוקמים בשלשים שקל, אף כי יהודה הגנן הוא יהודה אחר שלא היה תלמיד ישו. ¹ באמת השם העברי של אבול היה שאל מתרשיש יל' עיין יולניק, בית המדרש ח"ו עד 11

² Sollicit Natalis. ³ Resurrection=Easter Day.

⁴ Ascension Day ⁵ Cross-finding Day ⁶ Christmas

⁷ Calendae=New Year's Day

ישמר דמו. גם מזהיר אתכם באופן אהבה וצווי שאם יהודי אחד יאמר לאחר מכם לך עמי מיל להקל מעלי הדרך ילך עמו שני מילין וישלחנו לשלום. ואם יהודי יכה אותו באגרוף בצד ימין ימה לו גם הצד השמאל כרי שיעשה רצונו ויאמר שעשה כן לאהבת ישו. ולא תשלמו רעה תחת רעה רק תאמרו לו נבהתך מגביהך ויניחוהו לילך. ותהיה לכם מרת הענוה, שכך כתיב בקשו את ה' כל ענוי הארץ (צפניה ב, ג). ואם תקבלו באהבה מה שירעו לכם היהודים יגמול לכם ישו שכר טוב ויהיה לכם חלק עם ישו בעולם הבא. גם מבקש ישו אתכם שתבחרו בקרבכם זקנים להישר לכם הדרך אשר תלכו בה. ותיכף נשאו הפריצים את יריהם והורו לישו על זה, ויענו כלם ויאמרו כל אשר שמענו ממך בשם ישו נעשה. ואחר שנמד לרבר עמהם אמר להם: ישו צוני שאברל מכם ומכל אדם, ואשב ברר ולא אוכל בשר ולא אשתה יין כ"א לחם ומים ופירות כרי שימצא אותי מהור כאשר ירצה ישו לרבר עמי. ומאז שקמו הפריצים ולא עשו רע ליהודים עוד.

[יג] והלך זה אליהו למבריא עם כל הפריצים וכל המאמינים בישו, וצוה להודיע כרוז כי השלש מאות ועשרה תלמידים יבואו ויתחברו עמו. ובאו כלם ואמרו מי אתה? אמר להם, אני שליח ישו, והוא שלחני אליכם לאמר לכם מה תעשו. ויאמרו אליו, תנה לנו מופת ונאמין בר. ויאמר להם, מה אות אתם רוצים שאעשה? הביאו לפני פסח ועור ומצורע ואני ארפא אותם. ויעשו כן, והוא רפא אותם מיד. וכראותם כן נפלו על פניהם ויאמרו וראי אנו מאמינים שאתה שליחו של ישו, כי גם הוא היה עושה כמוד. אז אמר לתלמידים: ישו הוא וישב לימין אביו שבשמים כמו שנאמר נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית אויביך הרום לרגליך (תהלים קי, א). באותה שעה ברכו אותו התלמידים, והוא מסר להם המצות שאמר לפריצים וחזר לאמר בפני התלמידים וקבלו אותו עליהם. ויוסף לאמר, העיקר שישו רוצה מכם שתברלו מן היהודים בתורה כלשון ובחבורה ובשבתות ומועדים ותעשו לכם בתים לתפלותיכם לבד. ויענו כלם ויאמרו כל מה שאמרת נעשה. ומאז והלאה נפרשו ונבדלו מאמיני ישו מן היהודים כמו שנזכר עליהם והיו לכנסייה בפני עצמם, ובמלה המחלוקת מן היהודים. וישאלו התלמידים את שמו, ויאמר סמ' פאולו (פאול הקדוש). ויבנו בית לס' פאולו וישב שם לבדו. וכונתו היתה שלא יתנאל במאכל במשתה של חבריו.

[יד] בעת ההיא היה בישראל חכם אחד שנקרא שמעון כיפא י', בשביל שהיה יושב על

האבן שנבא עליו יחזקאל הנביא שהיא על נהר כבר (יחזקאל א, א), והיה ראש המשוררים, ויצא לו בת קול מהאבן הזאת, והיה לו חכמה רבה. ויסקאו בו הנוצרים והיו מבקשים שיתחבר עמהם. וידע שמעון מהקנאה שלהם, וכאשר עלה לירושלם לחג הסוכות והיה על הר הזיתים ביום הושענא רבא התחילו לפלפל עמו והוא היה מנצחם בכל החכמות ולא היה להם יכולת להשיבו. והיו ההגמונים של הנוצרים נועצים ואומרים לא נניח איש חכם כזה בין היהודים, מפני שיראו ממנו פן בזמן מועם יקלל את רתם ותורתם. ותיכף תפשוהו ויאמרו לו, יודעים אנו כי אין בישראל חכם אחר כמוד, ורוצים אנו שתתחבר לרתנו ונשימד בראשינו, ויש ביכולתנו להוסיף ולנודע מהחוקים כדי לקיים תורתנו בידינו, הלא תראה כי אנו מתרבים בכל יום והיהודים הולכים וחסרים, ולכן ראוי לך שתבוא אצלנו ותהיה עמנו להורות לנו מצות וחוקים טובים ותנהילנו עולם הבא. ויען שמעון ויאמר, אמנם דבריכם טובים, אבל איני רוצה לעזוב דתי, אמרו לו, אם לא תבוא אצלנו נהרוג אותך ונדרוף את כל היהודים. אמר להם, הכל בידי שמים וה' יעזרני. התחילו להכות ביהודים והיו גונבים מהם וגוזלים אותם ומוכרים אותם בשלשים ממבעות, כי כן נמכר ישו. וכלם פחרו ורגזו מפני הנוצרים. ויבואו היהודים אל שמעון בתחנונים ויאמרו לו, עשה מה שהם רוצים והצילנו מידם, ואנחנו נקבל החטא עלינו, ותעשה בחכמתך הגדולה שלא ירעו לנו. וכשראה שמעון שהוא אנוס ברבר הסכים עם ההגמונים לקבל רתם, ועשו אותו הפאפא (אפיפיור) שלהם, אבל הוא התנה עמהם שלא ירעו ליהודים כמו שצוה סמ' פאולו בשם ישו, ויניחו ליהודים לבא להתפלל בבית הכנסת שלהם כמנהגם, ומכאן ולהבא לא יאנסו שום אדם במבילה כ"א מרצונו הטוב. ואמר להם, כי בדרך הזה תמשכו היהודים לרתכם, ונער פחות מעשר שנים לא תקבלו בדתכם, כי נער כזה אינו עושה דבריו בהשכל. עוד אמר להם, אני מצוה אתכם שלא תאכלו בשר ביום הששי, כי ביום הזה נהרג ישו, ואני מקבל עלי שלא אוכל בשר ולא אשתה יין ושלא לענג גופי כל ימי חיי, כי אני מתאבל על ישו, ובשביל אהבת ישו אחיה מובדל מכל האנשים ואדור בביתי לבדי כדי שלא יבלבלו דעתי ומחשבתי וכדי שאחתקן לכם חקים טובים ואנלה סודות העולם. ואני מבקש מכם שתבנו לי מגדל גבוה לשכון בתוכו כל ימי חיי, ובכל יום אוריד לכם קופה בחבל

י' אין מוקדם ומאוחר מה, כי שמעון כיפא שהוא סמ' פיטר היה בזמן ישו וקודם לסמ' פאול. ועיין אוצר מדרשים ח"ב אנדרטא דשמעון כיפא נוסח א' ונוסח ב' צד 558-559.

ותשימו בו לחם ומים כלבד וזה יהיה טרפי כל הימים. ותיכף עשו הגוים מגדל גדול שישב בו והוא היה הפאפא הראשון שלחם, והיונים קראוהו קלידו. וזה עשה בתחבולה שלא לאכול מאכלם נבלות וטרפות ושלא להשתחוות לצלמיהם. וישב שם במגדל לבדו ותקו הרבה דברים לנוצרים. ובאותו הזמן כתב פומונים ופיוטים רבים לישראל לאמרם בין התפלות וכלם חתומים בשמו. וכתב מכתב ליהודים לאמר: מתדעו בני ישראל המאמינים בה' ובתורתו התמימה כי היא תורת אמת וישראל נקראים נחלתו הסוכלים באהבתו כל הצרות הרעות, אני שמעון כיפא יודע האמת ומרחק השקר. הנה תקבלו הפיוטים שלי שעשיתי כרי שימחול ה' לי ולכם, כי כל מה שעשיתי עשיתי בשליחתכם ולהושיע לכם. היהודים קבלו הכתב הזה בשמחת לבב ושלחוהו לריש גלותא והראו הפיוטים לראשי ישיבות ולרבנים וכלם אמרו שהם טובים ונעימים וראוים לאמרם בבתי התפלה. ועד היום נוהגין החזנים לשדרם בכל שבת ושבת. וזה שמעון כיפא הוא מה שקורין הנוצרים סמ' פיטרו.

[טו] אחרי זמן רב, בעת שהיה קונסטנטינו קיסר ואשתו הילינא המלכה, נצטרע הקיסר בחצי גופו ולא היה שום רופא ברומא שיכול לרפאותו. אז אמרו הנוצרים להמלכה, אם תרצה שיתרפא בעלך תנודר על היהודים שימצאו לך העץ אשר צלבו בו את ישו וינעו בבשר הקיסר ויתרפא. מיר שלחה המלכה ליהודים אשר היו ברומא ואמרה להם, הביאו לי העץ אשר תלו עליו את ישו שבא לצווי אביו שבשמים ואתם הרגתם אותו ובעונותיכם נחרב בית מקדשכם. ויהי כשמוע היהודים הרבנים האלה ויחרדו מאד ונתיעצו ואמרו למלכה, אין אנו יודעים כלום מזה, כי לא קרה הרבר בארצנו, שאל נא ליהודים היושבים בירושלם והם יאמרו לך איפה הוא העץ. ותשלח המלכה לשאול את היהודים בירושלם ואמרה להם, תנו לי העץ אשר צלבתם בו את ישו, ואם לא תמצאו אותו אהרונ אתכם. ויענו היהודים ויאמרו לה, לכי ושאלי המאה זקנים. ותשלח אליהם פרשים והתחילו לצערם, והם בחרו אחד היותר זקן וחכם מהם ושמו ר' יהודה ויאמרו למלכה ר' יהודה יאמר לך האמת. ותקח המלכה אותו לבדו ותאמר לו, אמור לי האמת ואם לאו אני אסית אותך וארדוף לך בני עמד, ואם תאמר לי האמת ותראני העץ אתן לך עושר גדול. ויענה הזקן בהשכל ויאמר לה, כן אעשה כאשר דברת. מה עשה הזקן, קרא לזקנים ואמר להם בסתר ובסוד, קחו שלשה עצים זקנים וישנים מרוב ימים ותקברום במקום פלוגי ותכסום באופן שלא יכירו שהוא דבר עשוי מחרש. וכן עשו. והמלכה צותה לצער את

הזקן ר' יהודה הנזכר ביסוריו גדולים, ור' יהודה שאל שלשה ימים להתענות ולהתפלל לה' שיגלה לו הסוד, ויאמר למלכה אם מן השמים יגלו לי אני אגלה לך, ואקוה לה'. ואם את היא המלכה אשר שבתו אבותי בוראי יגלו לי הסוד בגלגל. ביום השלישי בא הזקן לפניה ויאמר לה, בואי עמי כי נגלה לי המקום של העץ. ותקם המלכה ונעדרתיה ושרותיה ויועציה וילכו אחרי ר' יהודה הזקן ויבואו למקם שהיו קבורים העצים. ויאמר לה ר' יהודה, האמת היא כי את המלכה? כי רק למלכה יגלה סוד זה. ותאמר, כן הוא האמת, אני המלכה. ויאמר לה, בואי עמי. והיה סובב ומלחש בשפתיו וכלם הולכים אחריו. ויעמוד במקום אחר ויאמר חפרו כאן. ויחפרו שם וימצאו שלשה עצים. אז נבהלה המלכה וכל השרים ויאמרו, במה נרע איזה משלשת העצים הוא העץ שצלבו בו ישו? התחיל ללחש והיה נראה שהוא מתפלל והאריך כל כך עד ששמעו שאיש אחד מת ובניו בוכים עליו. אמר להם, הביאוהו לפני. הביאו אותו לפניו ונגע באחד מן העצים והתחיל המת להתנענע בכח שם המפורש אשר זכר עליו ר' יהודה. אח"כ נגע אליו בעץ השני והתנענע ג"כ, וכאשר נגע בעץ השלישי קם המת חי על רגליו בכח שם המפורש. ויתמחו כל הגוים. ויאמר הזקן, זהו העץ אשר צלבו בו את ישו. ומהעת ההיא עשו להם מנהג להניח שתי וערב על המתים. והמלכה והשרים כלם האמינו שהוא העץ שצלבו עליו את ישו. ויקומו כלם וישתחוו לפני ר' יהודה הזקן. והפריצים התעוררו לזכר צליבת ישו ויאמרו שראוי להרוג כל היהודים והיתה עת צרת גדולה לישראל. וכראות כן ר' יהודה כי המת קם בכח שם המפורש אמר ליהודים לא תיראון כי אני אססוד נפשי עליכם לכל יארע לכם רעה, ונעשה את עצמנו שלוחי ישו ונתקן להם תקנות שלא ינעו בכך לרעה. ושם המת שהתה הזקן היה איליקומס, וכאשר היה ישו חי ותפשוהו תפשו ג"כ איליקומס וגם רבו יוחנן. והזקן עם האיש איליקומס שהתה התחילו לרבר עם הפריצים שלא יעשו שום רע ליהודים כמו שצוה סמ' פאולו וסמ' פיטרו, ואלו הם שלוחי ישו מה שקורין הנוצרים אפוסטולים.*

[טז] לאחר זמן עמד במלכות פרס גוי אחד ושמו ניסטור יד' אשר לענ עליהם כדרך שלענו

י. ומיחסים אליו התפלה, נשמת כל חי' לשבת בשחרית. יד' ניסטוריוס היה אחד מאבות הכנסייה הנוצרית בקושטא בין שנות 428-431 וסת אחר שנת 430 תלמידיו שהלכו אחריו האמינו כי אחדות האלחות והאנושות בישו אינה מסתית אלא דרך משל (אליגור'י) ובעד האפיקורסות הזאת החרימו אותם כחגי הנוצרים בחודש באי האיפיוס ורדפו אותם הנוצרים מארץ יון עד בכל ופרס. ונשארו עתה מעט מהכתה שלהם בפרס ותורכיא ומספרם כמאת אלפים וארבעים * Klerus, Clero. * Apostles. ** Nestorius.

המינים על החכמים, והתחיל לפלפל עם המאמינים בישו ויאמר להם כי פאולו שנה ומטעה אותם באמרו שלא ימלו את בשרם, כי מן הרין צריכים להמול כי ישו היה מהול. ועוד שישו אמר לא באתי לגרוע מתורת משה אפילו אות אחת אלא לקיים כל דבריו, ועוד אמר שישו היה ילוד אשה ובן אדם ולא אלוה אבל שרתה עליו רוח הקודש והיה נביא כמו הנביאים. וזה ניסתור היה הראשון שעשה מריבה עם הנוצרים, והשיא את הנשים ויפתה אותן ויאמר אליהן כי פאולו צוה לבעליהן שיקחו כמה נשים שירצו וחשב אותן כשפחות, אבל אני רוצה שלא יוכלו האנשים ליקח יותר מאשה אחת כרי שתהיה מכובדת בעיני בעלה, וברדף הזה נאחז ניסתור מהנשים, ותיכף עשה סייג שלא ישא נוצרי יותר מאשה אחת ואם ישא שתי נשים יענש בחרם ונדוי ואבוד העולם הבא. ונפלו חלוקים בין תלמידי ניסתור ותלמידי פאולו, והיו מפלפלים תמיד בעניני הדת. על כן הגוים של פאולו אינם מתפללים בבתי תפלות של ניסתור וכן להיפך. אחרי כן הלך ניסתור למקום שנקרא חציצא והנשים הלכו עמו והיה בעל זרוע, אמרו לו הנשים, מה אתה רוצה ממנו? אמר להן, איני רוצה מכן דבר אלא להקריב קרבן לחם ויין ולהביאו אלי לחציצא.¹⁰ ואחר שהביאה כל אשה קרבנה עלה לחעלות הקרבן על הבמה היתה מחלוקת ביניהם, והכוהן הנשים במפתחות שביריחן והמיתו אותן.

[יז] הנה תמצאו ספרים רבים מספרים על אותות ונפלאות ישו, כמו הספר שחברו במעשה של ישו הנוצרי, וכן בספר שחברו בלשון ירושלמי (סורית) בעובדא דישו בן פנדירא האומר שהיה בימי מבריאנוס קיסר וכו'. ואמרו בספר השני: אתא פילאטוס¹¹ הגמונא ויהושע בן פרחיה ומרינוש סבא רבא דיהודאי ור' יהודה נגנא ור' יוחנן בן ממענא וישו בן פנדירא למבריא קמיה דמבריאנוס קיסר. אמר להון מה הלין עובדי דעבדתו? אמר ליה בר אלהא אנא ומחינא ומסינא (מחיה וממית) ומאן דמית לחישנא ליה וחי. ואתתא דלא ילדה מעברנא לה בלי דבר (זכר). אמר להון בהא מנסינא לכו (אנסה אתכם), אית לי בריתא דלא חזא בר נש עבריה דתתעבר. אמרי ליה אפסא לקמו. צוה

לפסיד אפסא ולחישו לה ואיעברא. וכראכריוז על ישו וממא עידנא למצלביה וחזא צליבא בארבע שעין דיומא, אמר מלין דחרשין ופרח וייתיב בטורא דכרמל. אמר ר' יהודה נגנא ליהושע בן פרחיה אזיל בתריתא ואתיא? אמר ליה זיל! אדבר ואמר שמיה דמריה (ר"ל שם המפורש) ואזיל ופרח בתריתא. בהרי דבעא למסביה (להגיע אליו) אמר ישו מילי דחרשיה ועל למערתא דאליהו¹² ואחר פתחיה (סגר הפתח). אתא ר' יהודה נגנא ואחא למערתא אפתחא (רפס על הדלת ואמר) דשליחא דאלהא אנא. אפתחו. עביר ישו גרמיה כצפרא דתרנגולתא. נקמיה ר' יהודה בשושימא דסרינא (בשולי בגדו) ואתא קמא יהושע וחבריא. ע"כ.

[יח]** וגם דבר (יוסף בן גריון) מיוחנן המטביל ומשמעון בן יוחנן המכונה כיפא (פטרס) בכפר בית צדיא נולד, ומיעקב בן יוסף אחיו של ישו הנצלב מצד אביו, כי יוסף בעל מרים בת חנה בת יהוסיקס אמו של ישו הנצלב, קודם שאירס למרים היה לו אשה ושמה מרים (מנדלינה?) בת חנה והיא אחות מרים אמו של ישו הנצלב, וילדה את יעקב ליוסף ומתה ואירס לו את מרים אחותה ונרגם בירושלם מן הפרושים. וגם מן מתיא המבשר אשר שמו לוי ומכונה מתיא, הוא כתב ספר אוז גליון בלשון עברי לעברים, וגם משאול המכונה פעול הוא פאולוס כתב שהוא משבט בנימין. וגם כתב מברנבש (בראבא) מקיפרוס הוא יוסף הלוי, ומתלמידו יוחנן המכונה מרקוס המבשר. ומיהודה ומלוקס הדופא ומרקוס תלמידו שמעון כיפא. ויוחנן בן זבדיה המבשר אשר כתב ספר הריוס (החזיון) באפרמוס¹³. בן ארבעים ושמונה שנה מת בימי מריינוס.

אלף. עיין ספר נסתור חבטור לחלן. ¹⁰ המקום נקרא חציצא מפני שהיתה חציצה ביניהם ובין הנוצרים הקורמים ואפשר שצ"ל נציבין כבבל ¹¹ הוא מערת אליהו הנביא בהר הכרמל אצל חיפא * מתוך כתביו בהסמיטיון בברסלוי ** סכתביד נייבואר בספרו זכרונות היהודים בימי הביניים (Medieval Jewish Chronicle) אוכספורד, ח"א 190

¹² Pilatus. ¹³ Pothmas.